

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETO
MUITINĖS VEIKLOS KATEDRA

RASA JANKAUSKAITĖ
Muitinių administravimo studijų programa

TARPTAUTINĖ PREKYBA PASLAUGOMIS: TENDENCIJOS IR PROBLEMAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. dr. Vladas Rimkus

Vilnius
2006

Turinys

Paveikslų sąrašas	3
Lentelių sąrašas	4
Įžanga	5
1. Tarptautinių paslaugų rinka	7
1.1. Paslaugų esmė ir savybės	7
1.2. Paslaugų sektorių klasifikacija	9
1.3. Tarptautinėje rinkoje parduodamų paslaugų grupės.....	11
1.4. Tarptautinių paslaugų rinkos formavimasis	12
1.5. Paslaugų rinkos ir kainodaros ypatumai.....	13
1.6. Tarptautinių paslaugų rinkos pokyčiai	14
1.7. Skyriaus apibendrinimas	19
2. Tarptautinių paslaugų rinka Europos Sąjungoje.....	20
2.1. Bendrosios rinkos kūrimasis Europos Sąjungoje	20
2.1.2. Bendrosios rinkos kūrimo Europos Sąjungoje barjerai	22
2.2. Pagrindiniai Europos sąjungos bendrosios rinkos principai.....	23
2.3. Paslaugų apskaita Europos Sąjungoje	26
2.4. Europos Sąjungos Paslaugų direktyva.....	30
2.4.1. Europos Sąjungos Paslaugų direktyva.....	30
2.4.2. Europos Sąjungos Paslaugų direktyvos poveikio pagrindiniai aspektai	33
2.4.3. Europos Sąjungos Paslaugų direktyvoje reglamentuojami poveikio komponentai	34
2.4.4. Paslaugų teikėjų įsisteigimo laisvė.....	35
2.4.5. Vartotojų teisė naudotis kitų šalių teikėjų paslaugomis	36
2.4.6. Kitos nuostatos	39
2.4.7. Europos Sąjungos Paslaugų direktyvos komponentų įtaka sektoriams.....	41
2.5. Tarptautinių paslaugų rinkos Europos Sąjungoje tendencijos ir problemos	43
2.5.1. Tarptautinių paslaugų rinkos Europos Sąjungoje problemos	43
2.5.2. Tarptautinių paslaugų rinkos Europos Sąjungoje kitimo tendencijos	47
2.6. Skyriaus apibendrinimas	51
3. Tarptautinių paslaugų rinka Lietuvoje.....	52
3.1. Esamos situacijos Lietuvoje analizė.....	52
3.2. Įstojimo į Europos Sąjungą poveikis Lietuvos paslaugų rinkos plėtotei.....	58
3.3. Europos Sąjungos Paslaugų direktyvos poveikio Lietuvos ūkiui apimtys.....	61
3.4. Lietuvos paslaugų rinkos tendencijos ir problemos	64

3.4.1. Lietuvos paslaugų rinkos probleminės sritys	64
3.4.2. Lietuvos paslaugų rinkos tendencijos.....	67
3.5. Skyriaus apibendrinimas	69
Išvados.....	72
Literatūra	78
Santrauka	81
Summary.....	83

Paveikslų sąrašas

1 pav. BVP struktūra skirtingo išsivystymo šalyse 1980 metais, procentais	15
2 pav. BVP struktūra skirtingo išsivystymo šalyse 1997 metais, procentais	16
3 pav. Užimtumas paslaugų sektoriuje procentais. 1999m. duomenys.	17
4 pav. Pasaulio prekybos paslaugomis lyderiai. 1999 metais	19
5 pav. Ekonominės integracijos lygiai	22
6 pav. Lietuvos bendrosios pridėtinės vertės struktūra veikusiomis kainomis pagal ekonominės veiklos rūšis 1998-2002 m.....	53
7 pav. Bendrojo vidaus produkto (gamybos metodu) struktūra pagal ekonominės veiklos rūšis 2004 m., %.....	53
8 pav. Sukurta pridėtinė vertė pagal ekonominės veiklos rūšis (mln.Lt) ir jos pokytis 2000-2003 m., %.....	54
9 pav. Užimtų šalies gyventojų struktūra pagal pagrindines ekonomines veiklas.....	55
10 pav. Veikiančių ūkio subjektų skaičiaus struktūra pagal ekonominės veiklos rūšis 2004 m. pradžioje, %.....	55
11 pav. Sukauptų tiesioginių užsienio investicijų (laikotarpio pab.) struktūra pagal ekonominės veiklos rūšis 2004 metais, %	56
12 pav. Lietuvos Respublikos Mokėjimų balansas 2000 – 2005 metais	57
13 pav. Paslaugų ir prekių eksportas 1998 - 2006 metais, mln. litų	58

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Materialiųjų prekių ir paslaugų skirtumai	9
2 lentelė. Užimtumo pasiskirstymas tarp agrarinio, industrinio ir paslaugų sektorių atskirose šalyse procentais	17
3 lentelė. Atskirų ekonomikos sektorių sukurto BVP dalis 2000 metais, procentais	18
4 lentelė. Paslaugų direktyvos komponentų įtaka sektoriams.....	42
5 lentelė. Užimti šalies gyventojai pagrindinėse ekonominėse veiklose 1998-2003 m. laikotarpiu, tūkstančiais	54
6 lentelė. Bendroji produkcija ir sukurta pridėtinė vertė, patenkanti į direktyvos poveikio sritį 2004 metais.....	62

Ižanga

Praėjusiame amžiuje ėmė aktyviai vystytis paslaugų sfera. Šiandieną šis ekonomikos sektorius įgavo vyraujančias pozicijas: šiuo metu paslaugos sudaro daugiau nei du trečdalius Pasaulio bendrojo vidaus produkto. Vidutiniškai apie 70 procentų Pasaulio bendrojo vidaus produkto yra gaunama paslaugų sektoriuje, o auga šis sektorius daug sparčiau (16 procentų per metus) nei prekyba prekėmis (tik 7 procentai per metus). Paslaugų sektoriuje dabar dirba daugiau nei 70 procentų darbuotojų, ir tai taipogi sudaro praktiškai visą užimtumo augimą. Nežiūrint į tokių spartų paslaugų sektoriaus augimą iškyla nemažai problemų ribojančių paslaugų rinkos plėtrą, tokių kaip kliūtys smulkiam ir vidutiniam verslui, problemos susijusios su inovacijomis, darbo produktyvumu, kliūtys trukdančios steigti įmones. Norint išspręsti šias problemas, būtina atlikti išsamią paslaugų sektoriaus analizę.

Temos aktualumas ir mokslinio darbo naujumas. Pasirinkti šią temą autorių paskatino pasaulio paslaugų rinkos plėtra pastaraisiais metais ir jos įtaka Lietuvos ekonomikai. Lietuvos Statistikos departamento, Lietuvos banko duomenimis, 2000 - 2006 m. laikotarpiu paslaugos Lietuvos ūkio struktūroje tapo svariausiu ekonominiu sektorium ir sudaro didžiausią pridėtinės vertės dalį. Tačiau nors ši tema labai plati ir aktuali dėl dabartinės pasaulio ir Lietuvos ekonomikos situacijos, Lietuvos autorių darbuose ji beveik nenagrinėta ar nagrinėta paviršutiniškai, neišryškinant daugelio aspektų. Šiuo metu ypatingai aktuali yra Europos Sąjungos Paslaugų direktyvos analizė, kaip daranti didžiausią įtaką Lietuvos paslaugų plėtrai, tačiau jos taip pat pasigendama. Todėl šiame darbe daugiausia remiamasi užsienio šalių bei pasaulinių organizacijų šaltiniais ir duomenimis. Dėl šiandieninės paslaugų rinkos plėtros ir jos teikiamų galimybių, šios temos analizė galėtų būti aktuali tiek politikams, formuojant tarptautinės prekybos politiką (ypač derėtų atsižvelgti į paslaugų eksporto skatinimą), tiek verslininkams, formuojantiems savo verslo kryptis, tiek ir investuotojams.

Taigi šio **tyrimo objektas** yra tarptautinės prekybos paslaugomis rinka.

Tyrimo dalykas – tarptautinėje rinkoje parduodamos paslaugos. Tarptautinės prekybos paslaugomis reguliavimai. Tarptautinės prekybos paslaugomis tendencijos ir probleminės sritys. Europos sąjungos paslaugų rinkos ir jos reglamentavimo įtaka Lietuvos paslaugų rinkai ir ekonomikos pokyčiams.

Šio darbo tikslas yra išanalizuoti tarptautinės prekybos paslaugomis rinką, jos problemines sritis, tendencijas.

Darbo hipotezė. Paslaugų teikimo sfera vystosi sparčiau nei prekių gamyba, todėl tikėtina, kad ir tarptautinė prekyba paslaugomis vystosi sparčiau nei prekyba prekėmis. Tikėtina, kad Lietuvos įstojimas į ES suteikė teigiamą impulsą šalies užsienio prekybos paslaugomis

plėtrai. Tikėtina, kad Lietuvos prekybos paslaugomis plėtrai didelę įtaką padarys 2006 lapkričio 14d. priimta Europos Sąjungos Paslaugų direktyva.

Darbo tikslui įgyvendinti keliami tokie **uždaviniai**: 1. Išanalizuoti šios temos teorinius aspektus. 2. Išanalizuoti esamą tarptautinės prekybos paslaugomis situaciją, didžiausią dėmesį kreipiant į situaciją Europos Sąjungoje ir Lietuvoje. 3. Išanalizuoti tarptautinės prekybos paslaugomis teisinius reglamentus Europos Sąjungoje ir Lietuvoje. 4. Išanalizuoti tarptautinės prekybos paslaugomis problemines sritis ir kitimo tendencijas Europos Sąjungoje. 5. Išanalizuoti tarptautinės prekybos paslaugomis problemines sritis ir kitimo tendencijas Lietuvoje.

Tyrimo metodai. Šis darbas yra teorinio analitinio pobūdžio krypties. Jame nagrinėjami teoriniai literatūriniai šaltiniai, Lietuvos Respublikos ir kitų šalių teisės aktai. Tyrimas atliktas taikant loginį, klasifikacijos, apibendrinimo, sisteminės analizės ir lyginamąjį metodus.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įžanga, trys dalys ir išvados. Kiekviena darbo dalis suskirstyta į skyrius pagal nagrinėjamų klausimų pobūdį. Kai kurie skyriai skirstomi į poskyrius, kuriuose analizuojami skirtingi to paties klausimo aspektai. Darbo sandarai įtakos turėjo tai, kad darbe nagrinėjamos ne tik tarptautinių paslaugų rinkos probleminės sritys ir tendencijos, bet ir pačių paslaugų esmė ir savybės, tarptautinių paslaugų rinkos formavimasis ir raida. Taip pat įtakos turėjo tai, kad tema buvo nagrinėjama atskirai Europos sąjungos ir Lietuvos lygiais.

1. Tarptautinių paslaugų rinka

1.1. Paslaugų esmė ir savybės

Literatūroje minima daug paslaugos apibrėžimų, iš ko galima spręsti, kad ši sąvoka yra pernelyg plati, kad jai galima būtų suformuluoti vieną apibrėžimą. Vieni apibrėžimai geriau atspindi paslaugų nematerialumą, kiti geriau atspindi paslaugos ir prekės sąsajas, tretieji koncentruojami ties paslaugos gavėjais ir jų teikėjais. Štai keletas literatūroje sutinkamų vaizdžiausių paslaugos apibrėžimų:

- Paslauga – bet kokia nauda ar veikla, kurią viena šalis gali pasiūlyti kitai, pasižymi neapčiuopiamumu ir tuo, kad nėra nuosavybės rezultatas.
- Paslauga – veikimas ar serija veiksmų, kurie būdami neapčiuopiamos prigimties, pasireiškia sąveika tarp vartotojų ir paslaugų darbuotojo, pastarajam pasiūlius fizinių išteklių, prekių ar sistemų vartotojo problemoms spręsti [21].
- Paslauga – tai veikla, nauda ar pasiekimas, pateikiami pardavimui arba kartu su parduodama preke.
- Paslauga – veiksmas ar veiksmų seka, pasireiškianti asmenų kontaktu su fiziniu įrenginiu ar mašina, suteikianti pasitenkinimą vartotojui [24].
- Paslaugos – tai tokios paslaugos, kurios paprastai yra teikiamos už užmokestį ir kurių nereglamentuoja nuostatos dėl prekių, kapitalo ir asmenų judėjimo laisvės. Paslaugas sudaro pramoninio ir komercinio pobūdžio veikla, amatininkų ir laisvųjų profesijų veiklos [4].
- Paslaugų veikla yra tokia veikla, kuri nekuria ir neperdirba fizinių produktų. Jų teikiamas produktas nėra materialus ir negali būti apčiuopiamas, transportuojamas arba įgyjamas [23].

Šio darbo autoriui patogiausia remtis paskutiniu juo iš apibrėžimų, nes jis geriausiai tinka šiame darbe nagrinėjamosioms problemoms analizuoti. Be to pastarasis apibrėžimas geriausiai atspindi paslaugos reikšmę ir savybes.

Nagrinėjant visus apibrėžimus galima lengvai išvelgti bendruosius bruožus, kylančius iš paslaugos savybių. Visuose apibrėžimuose minima, jog paslauga tai „veiksmas“ [21, 24], „veikla“ [23] kuri pasižymi neapčiuopiamumu ir neišvengiamai pasireiškia per gavėjo ir paslaugos tiekėjo santykius, pastarajam tenkinant paslaugos vartotojo poreikius. Taigi, paslauga negali egzistuoti be jos vartotojo ir paslaugos teikėjo.

Paslaugos apibrėžimas yra svarbus tuo, kad atskiria paslaugą nuo materialių prekių, kas sukuria naują sąvoką – paslaugų sektorius, kuri nusako sektoriaus vaidmenį ir vietą ūkio

struktūroje, taip pat poveikį makroekonomikos procesams, tokiems kaip investicinis aktyvumas, augimas, užimtumas ir pan. nuo ko priklauso visai skirtingų vadybos sprendimų priėmimas.

Reikėtų dar paminėti ir tai, kad paslaugos sąvoka skirtinguose kontekstuose gali turėti skirtingas prasmes:

- Pagalba, malonė, parama, naudojimas. Į šias prasmes įeina ir fiziniai objektai. Pvz.: maistas. Kai kurie autoriai prie paslaugų apibrėžimo prideda: „tam tikra prasme visa ekonominės sistemos baigtinė produkcija ir yra paslaugos“ [21]. Šis apibrėžimas yra labiausiai neįprastas ir nepraktiškas.
- Nematerialios prigimties produkcija. Pvz.: konsultacija, kelionė, statistinių duomenų rinkimas ir teikimas. Akivaizdu, kad paslaugų produkcija paklūsta visai kitiems dėsniams, negu materialioji produkcija.
- Paslaugos kūrimo priemonė. Stovėjimo aikštelės, elektroniniai bankomatai, telefonų automatai irgi yra paslaugos, už kurias sumokama automatiškai būdu.
- Sukuriantis paslaugas darbas. Dar šis darbas vadinamas paslauga arba paslaugų veikla. Paslaugų veiklos darbuotojų grupę sudaro tokie darbuotojai kaip pardavėjai, mokytojai, vairuotojai ir kt. Priklausomai nuo darbo sudėtingumo, į jį gali būti įtraukta įvairių profesijų žmonių. Taigi gamybos sektoriaus aplinkoje paslaugų darbą gali atlikti daug žmonių: projektuotojai, tiekėjai, buhalteriai.

Taigi visuotinai priimto paslaugos apibrėžimo nėra. Paprastai apibrėžimuose akcentuojama viena ar kelios paslaugų savybės, kurias kai kurie autoriai [21, 24, 23] laiko universaliomis. Paprastai tokiomis laikomos neapčiuopiamumu, nekaupiamumu, neatskiriamumu, heterogeniškumu, negalimos nuosavybės perdavimo savybės. Apie kiekvieną iš jų šiek tiek plačiau:

Neapčiuopiamumas. Prekę galima laikyti paslauga tik tuomet, kai šios savybės ima vyrėti, t.y. pasidaro gausesnės ir svarbesnės už apčiuopiamą.

Nekaupiamumas. Visos paslaugos teikiamos ir vartojamos tuo pačiu metu. Jos yra nematerialios, tad akivaizdu, kad jų negalima iš anksto pagaminti, sukaupti ir vėliau siūlyti.

Neatskiriamumas. Kadangi paslaugų gamyba ir vartojimas yra glaudžiai susiję, esminė paslaugos savybė – kliento dalyvavimas paslaugos teikimo procese.

Heterogeniškumas (kintamumas). Ši paslaugos savybė atsiranda dėl to, kad paslauga yra jos teikėjo ir kliento sąveikos rezultatas. Ji yra daugiaetapis procesas, kuriamas ir tiekėjo, ir kliento. Todėl paslaugos negali būti visiškai standartizuotos ar unifikuotos.

Negalimos nuosavybės perdavimas. Nors paslaugos neretai yra susijusios su nuosavybe, tačiau jomis pasinaudojus nuosavybė neįgyjama.

Visos aukščiau išvardytos savybės ir yra pagrindinis kriterijus atskiriantis paslaugą nuo prekės. Materialios prekės ir paslaugos skirtumams pavaizduoti pateikiama lentelė (žr. 1. lentelę).

1 lentelė. Materialiųjų prekių ir paslaugų skirtumai

Materiali prekė	Kriterijai	Paslauga
Apčiuopiama	Apčiuopiamumo	Neapčiuopiama
Homogeniška	Vienodumo	Heterogeniška
Gamyba ir pardavimas atskirti nuo vartojimo	Funkcijų atskyrimo	Gamyba, pardavimas ir vartojimas – vienalaikis procesas
Vartotojas gamyboje nedalyvauja	Vartotojo dalyvavimo	Klientas dalyvauja kuriant paslaugą
Gali būti sandėliuojama	Sandėliavimo galimybės	Negali būti sandėliuojama
Perduodama nuosavybė	Nuosavybės perdavimo	Perduodamos nuosavybės nėra

Šaltinis: [7], p. 31

1.2. Paslaugų sektorių klasifikacija

Paslaugų sektoriaus samprata dėl paslaugų veiklos įvairovės šiandien yra ganėtinai neapibrėžta, tad paslaugų sektorius apibūdinamas išvardijant į jį įeinančias paslaugų veiklos rūšis. Norint išspręsti šią problemą, priimami tarptautiniai susitarimai daugiašalėse derybose. Svarbus paslaugų sektoriaus tikslinimo rezultatas pasiektas Urugvajaus derybų raunde 1991m.

Tad nagrinėjant paslaugų rinkodaros problemas, reikia apžvelgti paslaugų klasifikaciją. Paslaugas galima skirstyti remiantis įvairiais kriterijais, susijusiais su klasifikavimo tikslais, paslaugų veiklos įvairove. Pasaulinė prekybos organizacija (PPO)¹ suskirstė paslaugas į 12 tarptautinių paslaugų grupių (Urugvajaus derybų raunde priimta klasifikavimo sistema):

1. Verslo paslaugos.
2. Komunikacijos paslaugos.
3. Statybos ir su jomis susijusios inžinerinės paslaugos.
4. Paskirstymo paslaugos.
5. Švietimo paslaugos.

¹ Plačiau apie PPO žr. www.wto.org

6. Aplinkos apsaugos paslaugos.
7. Finansinės paslaugos.
8. Paslaugos, susijusios su sveikatos apsauga ir socialinės paslaugos.
9. Turizmo ir susijusios su kelionėmis paslaugos.
10. Rekreacinės, kultūrinės ir sporto paslaugos.
11. Transporto paslaugos.
12. Kitos paslaugos.

Pateikiama klasifikacija yra apibendrinanti, ir dalis paslaugų sektorių joje neatsispindi. Detali klasifikatoriaus analizė šiame darbe nėra atliekama.

Reikėtų paminėti, kad ši klasifikacija neapima viešojo valdymo ir gynimo, privalomojo socialinio draudimo, ir kitų, niekur kitur nepriskirtų narystės organizacijų veiklos, nes tai nėra tarptautinės paslaugos.

Taip pat, siekiant statistiškai apskaičiuoti šalies prekes ir paslaugas, gali būti naudojami įvairūs klasifikatoriai², tokie kaip Tarptautinis standartinis gamybinis visų ekonominės veiklos rūšių klasifikatorius (ISIC), Statistinis Europos Bendrijos ekonominės veiklos rūšių klasifikatorius (NACE). Lietuvoje turėtų būti naudojamas lietuviškas NACE atitikmuo – PGPK, keturių kodo ženklų lygmenyje struktūriškai atitinkantis NACE ir susidedantis iš dviejų dalių:

1. Pirmoji dalis – tai nacionalinė versija, parengta pagal Produktų pagal veiklos rūšį klasifikatorių (CPA 2002)³ klasifikatoriaus nepramoninio sektoriaus skyrius. Ji vartojama žemės ūkio, miškininkystės, medžioklės ir žuvininkystės produkcijos bei nepramoninių paslaugų apskaitai pagal jų gamybinę kilmę. Šis klasifikatorius nurodo iš kokio nepramoninio sektoriaus kilusi ši paslauga ar produkcija.
2. Antroji dalis – nacionalinė versija, parengta pagal CPA 2002 pramoninio sektoriaus dalis ir Europos Bendrijos pramonės gaminių sąrašą PRODCOM, kuris atnaujinamas kiekvienais metais. Šis klasifikatorius vartojamas šalyje gaminamos pramonės produkcijos ir su ja susietos paslaugos apskaitai pagal gamybinę jos kilmę.

Derėtų pabrėžti, kad paslaugos klasifikuojamos pagal ekonominę paslaugos teikėjo veiklos rūšį, tačiau literatūroje dažnai sutinkami ir kiti paslaugų skirstymo ir grupavimo būdai apie kuriuos bus kalbama 1.3. skyriuje.

² Žr. <http://db.stat.gov.lt/statclass/default.aspx>

³Tai tarptautinis klasifikatorius, europinė CPC klasifikatoriaus versija. CPA yra pagrindinis produktų klasifikatorius, suteikiantis galimybę skirtingas pagrindines produktų ir paslaugų statistikas perskaičiuoti pagal bendrą klasifikaciją. CPA vartojamas palyginti vidaus gamybos rodiklius su užsienio prekybos rodikliais ir susieti juos detaliame produktų lygmenyje, skaičiuoti tiek prekių srautus, tiek su produktais susijusias nacionalines sąskaitas. Tarptautinį Produktų pagal veiklos rūšį klasifikatorių kartu su Šalių narių atstovais parengė ir tvarko Eurostatas.

1.3. Tarptautinėje rinkoje parduodamų paslaugų grupės

EB Steigimo sutartyje⁴ paslaugos traktuojamos kaip veikla, už kurią mokamas mokestis, ir netaikomas laisvo prekių, kapitalo ir asmenų judėjimo nuostatos. Tačiau, kita vertus, visos laisvo paslaugų judėjimo nuostatos apima visą gamybos arba prekybos, amatininkų arba profesinę veiklą, kurios yra apibrėžiamos kitomis laisvėmis.

Tarptautinėje rinkoje teikiamos paslaugos pagal Tarptautinės prekybos paslaugomis vadovą (MSITS)⁵ skirstomos į keturias grupes, pagal teikimo formą, priklausomai nuo tiekėjo ir vartotojo buvimo vietos:

1. Paslauga, teikiama vartotojo buvimo vietoje. Tai pasiekama darbo jėgos migracija, kapitalo perkėlimu investuojant, bankų, draudimo paslaugų teikimu užsienyje, antrinių įmonių steigimu.
2. Paslaugos, vartojamos užsienyje. Tai būtų medicininis aptarnavimas, gydymas užsienio ligoninėse, švietimas ir mokslas užsienio universitetuose, turistų išvykimas poilsiauti į užsienį, lėktuvų ir laivų aptarnavimas.
3. Paslauga, siūloma ir vartojama buvimo vietoje ir užsienyje. Šiai grupei priskiriamos tokios paslaugos, kaip skaitomos paskaitos, koncertų ir teatrų gastrolės.
4. Paslauga, perkeliama iš vienos vietos į kitą. Grupė apima projektavimą ir sąmatų rengimo paslaugas, bei transporto paslaugas.

Pagal Europos Sąjungos Paslaugų direktyvą galima apibrėžti du pagrindinius paslaugų teikimo būdus kitoje šalyje narėje. Tai yra:

- paslaugų teikimas kitoje valstybėje narėje steigiant verslą (įmonę);
- paslaugų teikimas per sieną (laikinas paslaugų teikimas).

Kiti šaltiniai išskiria kitokias tarptautinių paslaugų formas [18]:

1. Pozityvus arba aktyvus paslaugų teikimas: paslaugas teikiantis asmuo vyksta pas paslaugos gavėją, įsikūrusį kitos valstybės teritorijoje. Šiuo atveju paslaugas teikiantis asmuo įgyja teisę gyventi paslaugos gavėjo šalyje paslaugos teikimo metu. Jis gali veikti tomis pačiomis sąlygomis, kurias ši valstybė taiko savo nacionaliniams subjektams.
2. Negatyvusis arba pasyvusis paslaugų teikimas: paslaugos gavėjas vyksta į kitos valstybės teritoriją paslaugos gavimo metu. Pasyvusis paslaugų judėjimas papildo aktyvų paslaugų judėjimą. Toks paslaugų judėjimas liberalizuoja visas

⁴ Konsoliduota Europos Bendrijos sutartis // V. Ž. 2004, Nr. 2 – 2

⁵ <http://unstats.un.org/unsd/tradeserv/manual.htm> 2006 - 09 - 11

atlygintinos ekonominės veiklos formas, kurios nepriskiriamos prekių, ar asmenų judėjimo laisvei. Pasyvusis paslaugų teikimas dar vadinamas „teise gauti paslaugas”.

3. Korespondentinis paslaugos teikimas: paslaugos teikėjas ir jos gavėjas lieka savo šalyse, o sienas peržengia pati paslauga.

Tai nėra griežtas skirstymas, nes kai kurios paslaugos gali patekti į kiekvieną iš pateiktų grupių, priklausomai nuo kliento poreikių. Pvz.: konsultacinės paslaugos gali patekti į kiekvieną iš tų grupių, priklausomai nuo to, ko nori klientas, ir kiek jis sutinka už paslaugas mokėti. Žinoma, svarbu ir kokie viso to tikslai. Jeigu jis nori steigti filialą užsienyje, vyksta ten ir susiranda vietinių konsultantų.

1.4. Tarptautinių paslaugų rinkos formavimasis

Bendraja prasme rinka yra susitikimo vieta, kurioje vyksta mainai tarp pirkėjo ir pardavėjo. Mainų objektais gali būti prekės, paslaugos, darbo jėga, kapitalas. Rinka gali būti vietinė, regioninė, nacionalinė, tarptautinė, užsienio ir globali.

Pasaulio ekonomikoje galima išskirti keturis paslaugų rinkos modelius:

1. Laisvoji konkurencija;
2. Monopolinė konkurencija;
3. Oligopolija;
4. Monopolija.

Laisvoji konkurencija egzistuoja esant daugeliui paslaugų tiekėjų, kurie kuria panašias paslaugas, ir daug klientų, galinčių pasirinkti norimą tiekėją. Šiame rinkos modelyje nei vienas paslaugų tiekėjas neturi konkurencinio pranašumo prieš kitą. Tai dažniausiai pasitaikantis rinkos modelis paslaugų sferoje.

Monopolinė konkurencija egzistuoja esant daugeliui paslaugų tiekėjų, kurie kuria heterogeniškas paslaugas. Paslaugų teikėjai teikia skirtingas paslaugas, t. y. vieno paslaugos teikėjo produktas negali būti pakeistas kitu. Konkurentai, nors ir gali keisti paslaugų kainas, bet tik iki tam tikros ribos, ir visos rinkos kainų paveikti negali.

Rinkos modelis, kai veikia keli dideli konkurentai, kontroliuojantys didžiąją dalį paslaugų, vadinama oligopoline. Pokyčius dažniausiai inicijuoja vienas iš didžiųjų rinkos konkurentų, tačiau jam gresia pavojus būti išstumtam iš rinkos.

Monopolija – rinkos situacija, kai rinkoje paslaugų teikėjas yra vienas. Tai vienas rečiausių modelių paslaugų rinkoje.

Dabartinė pasaulio paslaugų rinka yra atvira, todėl kitokie rinkos medeliai negu laisvoji konkurencija pasitaiko retai. Daugelyje rinkų monopolija yra ribojama įvairiais teisės aktais, o karteliniai kainų kėlimo atvejai griežtai prižiūrimi vartotojų teises ginančių tarnybų.

Pasaulio paslaugų rinkos atsiradimo priežastys yra ribota vietinė rinka, didesnio pelno ir pigesnių išteklių paieška, tam tikros paslaugos nebuvimas šalyje ir t.t. Pasaulio paslaugų rinkos atsiradimo prielaidos ir pagrindiniai rodikliai – besitęsiantis ekonomikos pakilimas, darbo vietų perkvalifikavimas, apribojimų pasauliniame versle mažinimas, mokslo ir techninės pažangos diegimas prekyboje. Norėtuši paminėti, kad paslaugų sfera – tai itin sparčiai besivystanti ūkio sritis, sudaranti rinkos pagrindą pasaulio ekonomikoje.

Paslaugų rinkos ekonomikoje rodikliai yra paslaugų dalis BVP ir užimtumo paslaugų sferoje dalis. Didelės šių rodiklių reikšmės būdingos išsivysčiusioms šalims.

Sparčiai auganti paslaugų rinkos dalis pasaulinėje prekyboje bei naujų paslaugų atsiradimas sąlygoja būtinybę reguliuoti pasaulio rinką. Tiek vietinė, tiek tarptautinė paslaugų rinka yra apribota įvairiais barjeriais, konkurencijos reguliavimais, įmonių steigimo taisyklėmis, standartais ir licencijomis. Pasaulio rinkos reguliavimą vykdo tarptautinės organizacijos.

1.5. Paslaugų rinkos ir kainodaros ypatumai

Paslaugų rinkos ypatumai lemia ir rinkos kainodaros ypatumus. Paslaugų neapčiuopiamumas lemia tai, kad paslaugų paklausa tampa labai suskaldyta ir automatizuota. Paslaugų klientų ir vartotojų ratas yra platus, tačiau mažai susietas tarpusavyje. Atskira rinkos dalis labai retai suformuojama kokios nors atskiros paslaugos vartotojų. Dėl to monopolijos ar oligopolijos atvejai čia sutinkami labai retai. Paprastai klientai negali diktuoti savo sąlygų paslaugų tiekėjui, nes jie dažniausiai būna susiskaldę. Tai tiesiogiai veikia paslaugos kainodarą.

Sekantis kainodaros ypatumas sietinas su paslaugos neapčiuopiamumu: paslaugų įmonės pasižymi nedidele gamybos apimtimi. Derėtų paminėti, kad kai kurios paslaugų įmonės išvysto tinklų sistemą, bet vis tiek dominuoja susiskaidymo tendencija. Paslaugų gamybos darbo rinka taip pat yra suskaldyta ir nevienalytė. Kai kurios paslaugų rūšys reikalauja tam tikrų darbuotojų įgūdžių (pvz.: bankininkas, sistemų administratorius ir pan.). Tame dalyvauja didelis žmogiškasis kapitalas, dėl kurio trūkumo paslaugų plėtra gali būti apribota – o apribojimai iš karto kelia paslaugos kainą.

Reikėtų paminėti, kad tiek paslaugų kainodarai, tiek naujų paslaugų kūrimui įtaką daro ir valstybinės institucijos, nes jos, taikydamos įvairius reglamentavimo metodus, reguliuoja paslaugų veiklą. Dažniausiai naudojami šie reguliavimo metodai:

- Bendrasis ūkinės veiklos reglamentavimas. Tai yra įstatymai, kurie reguliuoja ūkinių subjektų veiklą (paslaugų, pramonės ar žemės ūkio veiklą). Šie

reglamentavimai pasireiškia komercinės veiklos įstatymais, darbo įstatymais, mokesčių įstatymais, ir kitais įstatymais, kurių privalo laikytis bet kuris ūkio subjektas.

- Techninis – ekonominis reglamentavimas. Tam, kad teikti daugelį paslaugų, reikia turėti atitinkamo išsilavinimo diplomus (juristo, teisininko, stomatologo ir pan.), dokumentus patvirtinančius, kad įmonė laikosi saugos, aplinkosaugos, higienos ir kitų reikalavimų. Šio tipo apribojimai gali tapti įėjimo į rinką barjeru. Tačiau jų tikslas nėra riboti konkurenciją, nes bet kuris, šiuos reikalavimus atitinkantis ūkio subjektas, gali plėtoti savo veiklą.
- Įėjimo į rinką reglamentavimas. Dažniausiai taikomas siekiant apsaugoti tam tikrą sektorių nuo konkurencijos. Šis metodas gali apimti ir techninį reglamentavimą, naudojamą protekcionistiniais tikslais. Tipiškas šio reglamentavimo atvejis – paslaugas teikiančių subjektų skaičiaus nustatymas rinkoje. Kitais atvejais šis metodas taikomas kaip organizacijų formų apribojimas, kas sukuria įėjimo į rinką barjerą galimiems konkurentams.
- Administracinė kainų kontrolė. Šis metodas taikomas nusistovėjusiai paslaugų pasiūlai reguliuoti, kainos paprastai tik ką atsiradusiai naujai paslaugai nereglamentuojamos. Dažniausiai ribojama viršutinė kainos riba.

Paslaugų neapčiuopiamumas yra pagrindinė priežastis, dėl kurios paslaugų kainodara ir kaštų apskaičiavimas yra žymiai keblesni nei gamybos produktų kainodara.

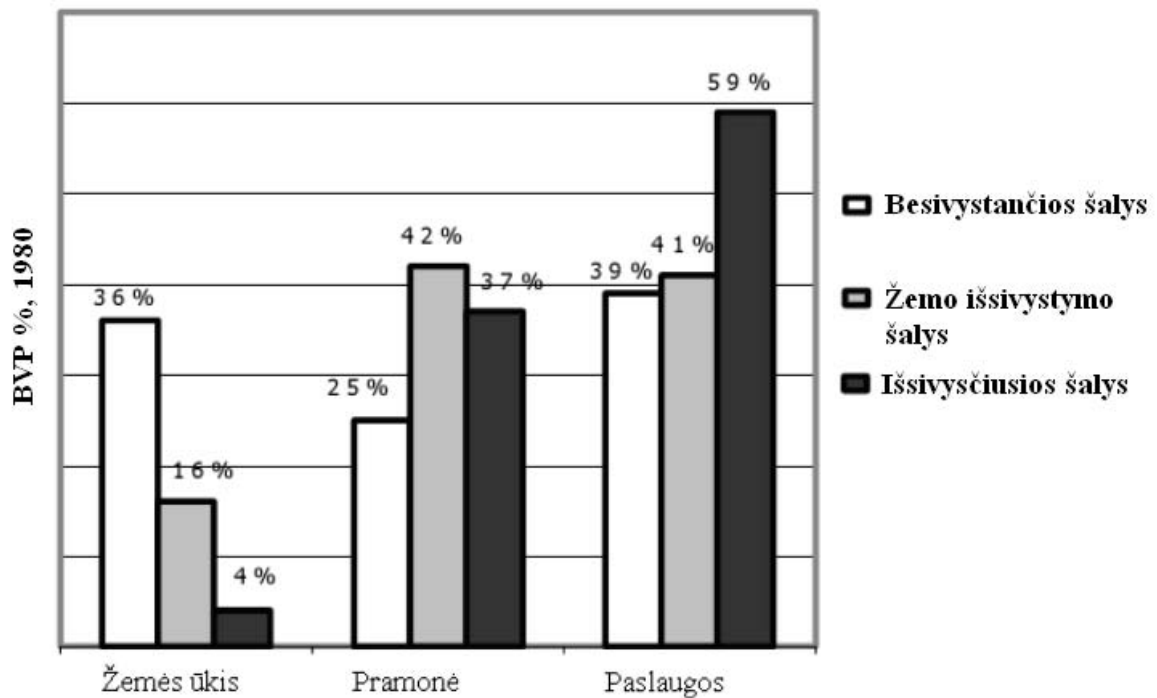
1.6. Tarptautinių paslaugų rinkos pokyčiai

Ekonomikos pakitimai sukėlė didelius pokyčius paslaugų ir prekių sektorių santykiyje. Tai pasireiškia žymiu paslaugų sektoriaus padidėjimu. Dabar šis sektorius pasaulyje sukuria daugiau pelno ir darbo vietų negu kiti ekonomikos sektoriai. Kai kuriose besivystančiose šalyse, paslaugos sudaro apie 50% bendrojo vidaus produkto, o išsivysčiusios ekonomikos šalyse – net iki 70% BVP.

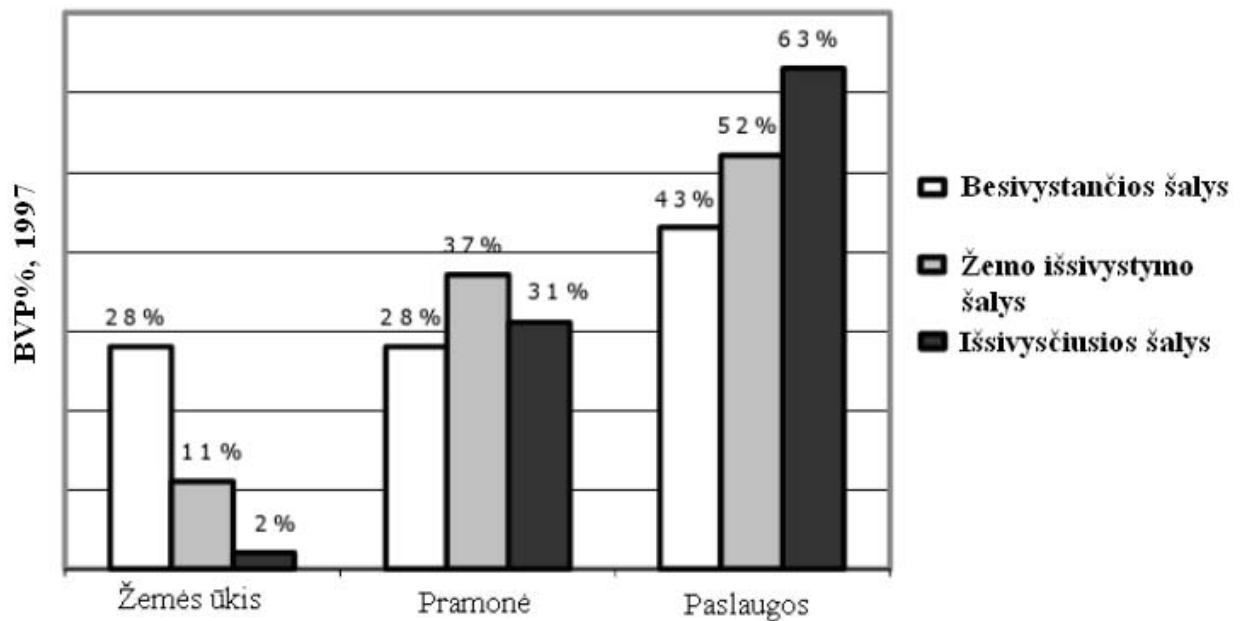
Ilgalaikių stebėjimų statistika leidžia atskleisti daugelį ūkio raidos tendencijų. Šie stebėjimai yra pagrindas paslaugų plėtros ir jų vaidmens ekonomikoje pokyčių prognozavimui ir vertinimui. Išsivysčiusios šalys turi sukaupusias daug ilgalaikių statistinių duomenų apie paslaugų sudaromą dalį prekybos balanse ir BVP bei darbuotojų užimtumą paslaugų sektoriuje, lyginant su kitais ekonominiais sektoriais. Tai leidžia daryti išvadas apie paslaugų vaidmens kitimą pasaulio ekonomikoje.

Sudėtingiau tokius stebėjimus atlikti besivystančiose ir postsocialistinėse šalyse. Besivystančių šalių duomenys apie ūkio struktūrą pasirodė tik nuo 6–7-ojo dešimtmečio ir neretai yra nenuoseklūs bei fragmentiški. Tačiau nepaisant to, yra įmanoma atskleisti bendras ūkio struktūros tendencijas, atskleidžiančias ir paslaugų kitimo ypatumus. Postsocialistinėse šalyse veikla buvo skirstoma į gamybinę ir negamybinę. Todėl norint apskaičiuoti paslaugų sferos apimtį, būtina daryti perskaičiavimus, prie negamybinės veiklos pridendant ir kai kurias kitas šakas, kurios buvo priskiriamos gamybinei veiklai (transportas, ryšiai, prekyba ir kt.).

Augančią paslaugų paklausą pasaulio prekyboje iliustruoja 1 ir 2 paveikslai. Juose pateikiami Pasaulio Banko duomenys, atspindintys paslaugų paklausos pokyčius pasaulio prekyboje. Duomenys sudaryti remiantis BVP sudarančių sektorių dalių pokyčiais 1980 – 1997m. laikotarpiu. Šis laikotarpis pasirinktas kaip labiausiai kontrastingas duomenų kitimo laikotarpis.

1 pav. BVP struktūra skirtingo išsivystymo šalyse 1980 metais, procentais
Šaltinis: [29] p.10.

2 pav. BVP struktūra skirtingo išsivystymo šalyse 1997 metais, procentais
Šaltinis: [29] p.11.

Paslaugų ekonomikos raida vertinama pagal užimtumą paslaugų sektoriuje ir paslaugų sektoriaus sukuriamą BNP.

Dėl tam tikrų priežasčių tarptautinių paslaugų apskaita ir palyginimas vis dar yra ganėtinai sudėtinga užduotis [14]. Viena iš jų – prekybos prekėmis sektoriaus statistinių duomenų neatitikimas tikrovei, dirbtinis jo didėjimas, sukkelto prekių reeksporto. Kita priežastis įvardijama kaip dažnas prekės ir paslaugos sutapimas (prekės ir paslaugos paketo), kai apskaita vykdoma tik materialiai prekei, paslaugos neįskaitant. Paskutinioji priežastis būtų kad prieinami prekybos paslaugomis duomenys dažnai neapima kai kurių paslaugų, taip žymiai iškreipdami realybę.

Nepaisant to, statistiniai duomenys rodo, kad tarptautinė prekyba paslaugomis išaugo žymiai labiau nei prekyba prekėmis.

Lentelėje 2 pateikiami duomenys apie užimtumo struktūrą ir jos dinamiką 14 šalių per 60 metų iki devintojo XX amžiaus dešimtmečio. Paveiksle 3 pateikiami Pasaulio Banko duomenys apie užimtumą paslaugų sektoriuje 1999m.

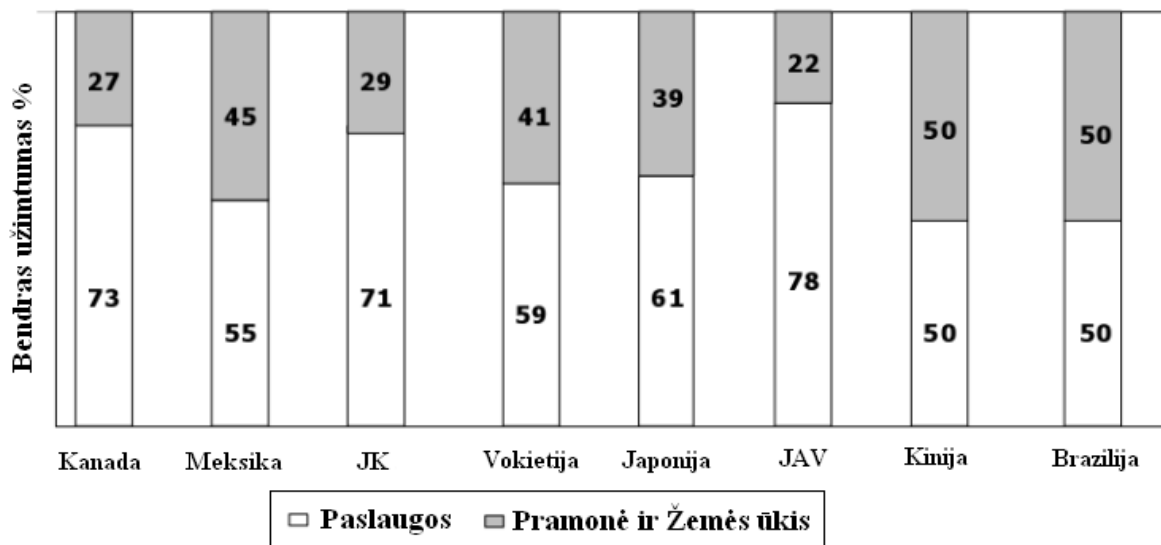
Kaip matyti iš 1 lentelės, didžiausiu užimtumas paslaugų sektoriuje pasižymi JAV ir Didžioji Britanija. Tiesa JAV lyderio pozicijas užėmė tik nuo 1960 metų. Didžiojoje Britanijoje jau 1960 metais paslaugų sektoriuje dirbo daugiau žmonių, negu Lietuvoje 1990 metais.

2 lentelė. Užimtumo pasiskirstymas tarp agrarinio (1), industrinio (2) ir paslaugų (3) sektorių atskirose šalyse procentais

Šalis	1930 metai			1960 metai			1990 metai		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
JAV	22,0	31,7	46,3	6,5	35,0	58,5	2,8	26,4	70,7
Didžioji Britanija	5,9	46,1	48,0	3,8	46,0	50,2	2,2	32,3	65,5
VFR	28,9	40,4	30,7	13,4	48,6	38,0	3,7	40,1	56,2
Prancūzija	35,6	33,7	30,7	19,8	37,6	42,6	6,4	30,4	63,2
Japonija	49,6	20,1	30,3	32,3	29,5	38,2	7,2	34,0	58,7
Olandija	20,6	38,8	40,6	10,7	42,2	47,1	4,7	26,3	69,0
Danija	35,2	27,2	37,6	17,5	37,5	45,0	5,6	27,4	67,0
Švedija	36,0	32,1	31,9	13,8	45,1	41,1	3,4	29,0	67,5
Suomija	64,6	14,7	20,7	35,5	31,5	33,0	8,6	30,8	60,6
Bulgarija	80,0	8,0	12,0	55,5	27,1	17,4	16,5	46,6	36,9
Vengrija	53,0	24,1	22,9	38,9	34,0	27,1	17,0	37,7	45,3
Lenkija	70,3	13,2	16,5	48,0	28,9	23,1	27,6	35,5	36,9
Lietuva	73,8	8,1	18,1	53,8	23,4	22,8	18,9	41,3	39,8
Čekoslovakija	38,5	35,9	25,6	25,9	45,6	28,5	10,1	45,8	44,1

Šaltinis: [7] p. 239

Paanalizavus duomenis matyti, kad paslaugų sektoriuje dirbančių žmonių skaičius visose valstybėse augo, tačiau derėtų pastebėti, jog sparčiausi augimo tempai stebėtini Suomijos ekonominiuose duomenyse. Derėtų paminėti, jog Lietuva, kartu su kitomis postsovietinėmis valstybėmis, pagal šiuos rodiklius užima paskutiniąsias pozicijas.

3 pav. Užimtumas paslaugų sektoriuje procentais. 1999m. duomenys.

Šaltinis: [29] p. 8.

Iš šių duomenų matome, kad tretinis sektorius visose šalyse XX amžiuje ženkliai išaugo. Tuo tarpu pirminis (agrarinis) sektorius visose šalyse akivaizdžiai sumažėjo. Septintajame dešimtmetyje industrinėse šalyse pastebimas industrinio sektoriaus mažėjimas. Socialistinėse šalyse šis pokytis išryškėjo devintajame dešimtmetyje.

Tad galima daryti išvadas, kad ekonomikos raidai būdingi ypatumai XX amžiuje yra tokie:

1. Agrarinio sektoriaus sumažėjimas visose šalyse;
2. Paslaugų sektoriaus dalies didėjimas nepriklausomai nuo šalies ypatybių ar santvarkos;
3. Paslaugų sektoriaus netolygus didėjimas. Paslaugų dalis visų šalių ūkio struktūroje nuo 1960m. augo žymiai greičiau nei 1930 – 1960m. laikotarpyje;
4. Lūžis industrinių šalių ūkio struktūros raidoje. Industrinio sektoriaus dalis ėmė mažėti, tuo tarpu paslaugų sektoriaus dalis priartėja prie industrinio sektoriaus lygio;
5. Lėtesnis paslaugų sektoriaus dalies augimas besivystančiose šalyse.

Panašias išvadas galima padaryti ir analizuojant BVP sudėtį įvairiose šalyse. 4 paveiksle matyti, kad paslaugų sektoriuje pagaminta BVP dalis išsivysčiusiose šalyse svyruoja nuo 60 iki 70 procentų, besivystančiose šalyse – nuo 30 iki 70proc.

Šias išvadas išsamiau atskleidžia 3 lentelė, kurioje pateikiami 15 šalių duomenys:

3 lentelė. Atskirų ekonomikos sektorių sukurto BVP dalis 2000 metais, procentais

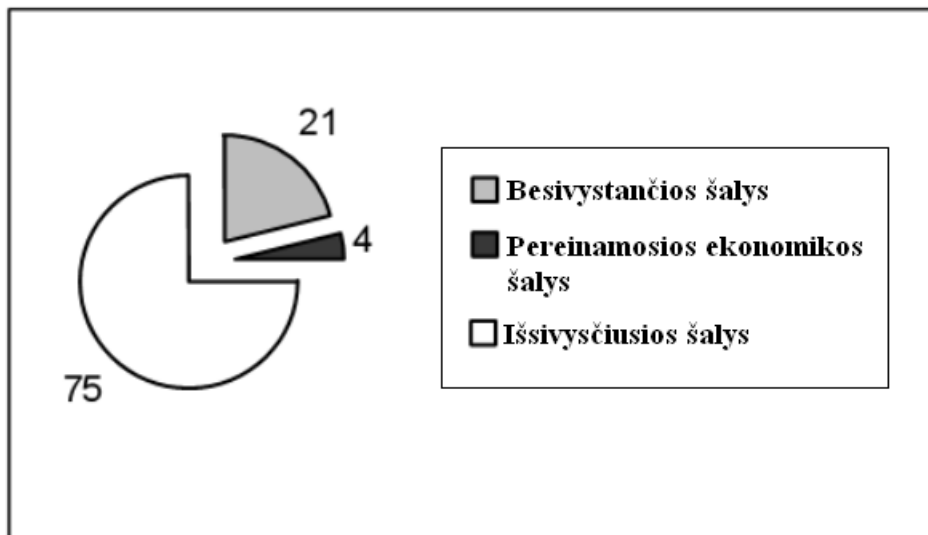
Šalis	Žemės Ūkis	Pramonė	Paslaugos
JAV	1,7	25,7	72,6
Didžioji Britanija	1,1	27,5	71,4
VFR	1,2	30,4	68,4
Prancūzija	3,2	24,5	72,3
Švedija	2,4	30,5	67,2
Suomija	3,6	32,0	64,4
Olandija	2,9	25,8	71,3
Danija	2,7	24,2	73,1
Vengrija	4,9	32,6	62,5
Čekija	6,3	28,1	65,6
Lenkija	3,3	36,1	60,6
Rusija	6,9	37,8	55,3
Latvija	4,5	25,3	70,2
Estija	6,3	28,1	65,6
Lietuva	7,6	32,4	54,5

Šaltinis: [7] p. 242

Didžioji prekybos paslaugomis dalis vyksta išsivysčiusiose šalyse – 75 procentai; besivystančios ekonomikos šalys sudaro 21 proc. pasaulio prekybos paslaugomis; pereinamojo laikotarpio ekonomikos šalys – 4 proc. Tai iliustruoja 5 paveikslas, kuriuose pateikiami PPO ir UNCTAD organizacijų duomenys apie paslaugų rinkos pokyčius pagal regionus.

Svarbu pažymėti, kad egzistuoja tiesioginė priklausomybė tarp besivystančios šalies bendrojo išsivystymo lygio ir paslaugų sektoriaus dalies bendroje šalies ūkio struktūroje (kuo labiau šalis išsivysčiusi, tuo daugiau žmonių dirba paslaugų sektoriuje). Nors besivystančios šalys priklauso skirtingoms grupėms, daugumoje jų pasitvirtina greitesnio paslaugų sektoriaus augimo tendencija ir mažėjantis agrarinio sektoriaus dalis BVP.

Paslaugų sektoriaus ypatumus besivystančiose šalyse formuojantys veiksniai yra didėjanti vartojimo paklausa ir industrializacija ir gamybos specializavimas. Didelę įtaką paslaugų sektoriui turi ir geografinė šalies padėtis. Jei šalis yra geografinėje padėtyje, kurioje kertasi transporto ir komunikacijų keliai, šalis gali sėkmingai plėtoti turizmo, transportavimo, finansines, prekybos paslaugas. Taip pat nemažą įtaką paslaugų sektoriaus vystymuisi daro ir šalių išvystymo lygis ir gamtiniai išteklių, kas sukuria skirtingų papildomų veiksnių įtaką paslaugų sektoriui.

4 pav. Pasaulio prekybos paslaugomis lyderiai. 1999 metais
Šaltinis: [29] p. 11

1.7. Skyriaus apibendrinimas

Paslaugos – tai veikla, kuri paprastai yra teikiama už užmokestį ir kurių nereglamentuoja nuostatos dėl prekių, kapitalo ir asmenų judėjimo laisvės. Paslaugų veikla yra tokia veikla, kuri

nekuria ir neperdirba fizinių produktų. Jų teikiamas produktas nėra materialus ir negali būti apčiuopiamas, transportuojamas arba įgyjamas. Paslaugas sudaro pramoninio ir komercinio pobūdžio veikla, amatininkų ir laisvųjų profesijų veiklos.

Paslauga nuo nematerialių prekių skiriasi savo savybėmis: nekaupiamumo, neatskiriamumo, heterogeniškumo, negalimos nuosavybės perdavimo savybės, tačiau svarbiausia paslaugos savybė yra neapčiuopiamumas. Paslaugų neapčiuopiamumas yra pagrindinė priežastis, dėl kurios paslaugų kainodara ir kaštų apskaičiavimas yra žymiai keblesni nei gamybos produktų kainodara.

Paslaugos pagal PPO klasifikuojamos į 12 tarptautinių paslaugų grupių pagal ekonominę paslaugos teikėjo veiklos rūšį. Tarptautinėje rinkoje teikiamos paslaugos gali būti skirstomos į keturias grupes, pagal teikimo formą, priklausomai nuo tiekėjo ir vartotojo buvimo vietos.

Nors paslaugų rinkos modeliai paklūsta standartiniams modeliams, kurie galioja ir prekių rinkai, tačiau paslaugų sektoriaus planavimas ir apskaita yra sudėtingi.

Paslaugų sektorius sukuria daugiau pelno ir darbo vietų negu kiti ekonomikos sektoriai. Kai kuriose besivystančiose šalyse, paslaugos sudaro apie 50% bendrojo vidaus produkto, o išsivysčiusios ekonomikos šalyse – net iki 70% BVP. Galima teigti, jog kuo labiau šalis išsivysčiusi, tuo daugiau žmonių dirba paslaugų sektoriuje. Tuo tarpu lėtesnis paslaugų sektoriaus dalies augimas pastebimas besivystančiose šalyse. Nors besivystančios šalys priklauso skirtingoms grupėms, daugumoje jų pasitvirtina greitesnio paslaugų sektoriaus augimo tendencija ir mažėjantis agrarinio sektoriaus dalis BVP.

2. Tarptautinių paslaugų rinka Europos Sąjungoje

2.1. Bendrosios rinkos kūrimasis Europos Sąjungoje

Pasaulinei prekybai paslaugomis didelę įtaką daro viena didžiausių ekonominių bendrijų – Europos Bendrija, pasiekusi aukščiausią ekonominę integracijos pakopą – valiutinę sąjungą, kurios pagrindas yra bendroji rinka.

Bendroji rinka – tai valstybių ekonominės integracijos forma, kuriai būdingas laisvas prekių, paslaugų, žmonių, bei kapitalo judėjimas⁶. Be to, nustatomos bendros taisyklės trečiųjų valstybių atžvilgiu. Bendroji rinka apima vidaus rinką ir bendrus ekonominių ryšių su išorės valstybėmis ribojimus (t.y. bendrąją išorės prekybos politiką), o kartais – ir kitas ekonominės politikos sritis.

⁶ E.Sinkevičius, G. Vitkus, K. Maniokas ir kt. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. Vilnius: Eugrimas, 2002 p.119.

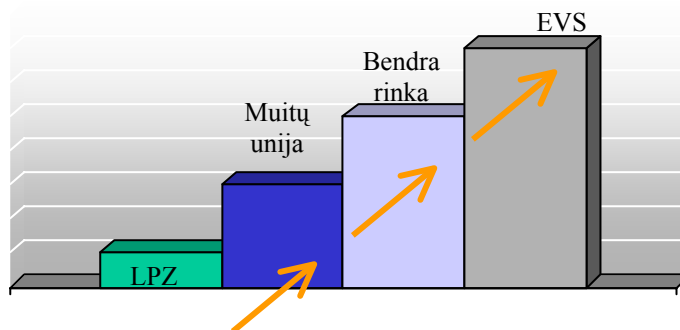
Bendrają rinką sudaro dvi neatskiriamos dalys: vidaus rinka, kurios svarbiausias ypatumas yra laisvas prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimas, ir bendras išorinis tarptautinės prekybos prekėmis bei paslaugomis reguliavimas. Kitaip sakant, panaikinama diskriminacija tarp įvairioms valstybėms priklausančių veikėjų (gamintojų, paslaugų teikėjų ir vartotojų) ES vidaus prekyboje ir nustatomas bendras režimas trečiųjų šalių veikėjų atžvilgiu. Pažymėtina, jog nepakanka pašalinti kliūtis laisvam prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimui (keturioms laisvėms), kad bendroji rinka veiktų efektyviai. Šiuolaikinėse valstybėse vyriausybė ne tik reguliuoja išteklių paskirstymą, bet ir vykdo makroekonominės stabilizacijos bei pajamų perskirstymo funkcijas. Šios funkcijos ypač būdingos „mišriai“ Europos šalių ekonomikai. Todėl bendroji rinka efektyviausiai veikia ne tik tarp valstybių narių pašalinus kliūtis keturioms laisvėms, bet ir suderinus jų ekonominę politiką.

Postūmį derinti politiką gali duoti jau egzistuojančios ekonominės integracijos struktūros: pavyzdžiui, muitų sąjungos funkcionavimas, ekonominės politikos sričių koordinavimas, o ypač bendros politikos nustatymas, tiesiogiai apribojantis valstybių narių laisvę vykdyti savarankišką ekonominę politiką.

Bendrosios rinkos kūrimo tikslai gali būti tiek ekonominiai, tiek politiniai. Bendrosios rinkos kūrimas Bendrijoje turėjo skatinti suderintą ir subalansuotą ekonominę veiklą bei stabilumą, gyvenimo lygio kilimą ir jai priklausančių valstybių sanglaudą (tai nustatyta EEB steigimo (Romos) sutarties 2 straipsnyje). Įgyvendinant bendrąją rinką kartu buvo numatyta ir nuosekliai suvienodinti valstybių narių ekonominę politiką. Romos sutarties 3 straipsnyje numatytais priemonėmis Bendrijos teritorijoje turėjo būti sukurta bendroji rinka. Tarp šių priemonių – maito mokesčių ir prekių importo bei eksporto kiekybinių apribojimų, taip pat kitų priemonių, turinčių lygiavertį poveikį prekybai tarp valstybių narių, panaikinimas, bendrojo maito tarifo ir bendros prekybos politikos trečiųjų šalių atžvilgiu taikymas, kliūčių laisvam prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimui tarp valstybių narių panaikinimas, bendrosios žemės ūkio politikos, bendrosios transporto politikos taikymas, konkurencijos politikos, kuria siekiama apsaugoti nuo konkurencijos iškreipymo bendrojoje rinkoje, taikymas.

Taigi ekonomikos teorijoje bendroji rinka laikoma viena iš ekonominės integracijos – valstybių narių tarpusavio ekonominės veiklos kliūčių laipsniško šalinimo – etapų. Dauguma praktinių ekonominės integracijos bandymų pasaulyje prasideda nuo laisvosios prekybos, vėliau – muitų sąjungos įgyvendinimo, o paskui stengiamasi sukurti bendrąją rinką. Sėkmingiausių tokių bandymų pavyzdžiu tapo Europos Bendrija. Taigi šiuo metu Europos Sąjunga realizuoja stipriausią ekonominės integracijos pakopą – ekonominę ir valiutinę sąjungą (žr. 6 paveikslą).

Svarbu paminėti, kad Europos Bendrijos bendrosios rinkos atsiradimas yra glaudžiai susijęs su geresne konkurencine aplinka, naujomis galimybėmis ES pramonei efektyviau konkuruoti su JAV, Japonija ir kitomis stipriomis industrinėmis valstybėmis.

5 pav. Ekonominės integracijos lygiai

2.1.2. Bendrosios rinkos kūrimo Europos Sąjungoje barjerai

Siekiant įgyvendinti bendrąją rinką iškilo trys pagrindinės unifikuotos Europos barjerų grupės:

- Fiziniai;
- Fiskaliniai;
- Techniniai barjerai.

Fiziniai barjerai yra susiję su ES valstybių narių geografinė padėtimi. Tai labiausiai liečia importo muitus ir apribojimus, kurie tarp ES šalių buvo panaikinti, nors muitinių kontrolė ir formalumai tebeegzistuoja.

Pagrindiniai fiskaliniai barjerai siejasi su PVM taisyklių harmonizavimo ir akcizo mokesčių pašalinimo trūkumu bei tuo, kad gana sunku pasiekti šių barjerų eliminavimo. „Mokesčių suderinimas, tiesioginių mokesčių terminologija, nėra bendrosios Europos rinkos įstatymų dalis, tačiau šie mokesčiai gali būti vienas iš lemiamų faktorių, veikiančių darbo jėgos mobilumą” [7, p. 312].

Techniniai barjerai skirstomi į penkias rūšis – laisvo prekių, paslaugų, darbo jėgos, kapitalo judėjimo kliūtys ir visuomenės aprūpinimas. Sveikatos, saugumo, ir aplinkos apsaugos taisyklės, atskirose šalyse galiojantys įstatymai reguliuoja laisvą prekių, paslaugų ir asmenų judėjimą. Paslaugų sektoriaus liberalizavimas buvo vienas iš kelių bendrosios Europos rinkos sukūrimo tikslų, turėjusių nulemti mažesnes kainas, aukštesnį efektyvumo laipsnį ir gerinti vartotojų poreikių tenkinimą ir supratimą. Suteikti laisvę paslaugų gamybai ir teikimui už šalies

ribų buvo siekiama Baltąja knyga. Bendroji Europos rinka naudinga tiek verslui, tiek darbingo amžiaus asmenims, nes ji stengiasi naikinti kliūtis laisvam žmonių judėjimui ir teisei pasirinkti gyvenamąją vietą. O pašalinus valiutų kontrolę bus pašalintas laisvo kapitalo judėjimo barjeras. Atskira techninių barjerų rūšis yra visuomenės aprūpinimas, kuri labiausiai įtakoja vyriausybė dėl politinių ir socialinių priežasčių.

Eliminavus šiuos barjerus Europos sąjungos bendrosios rinkos kūrimo buvo pasiekta tokių rezultatų: panaikinta prekių judėjimo kontrolė prie valstybių narių vidaus sienų; liberalizuotas kapitalo judėjimas vidaus rinkoje; panaikintos paslaugų teikimo valstybėse narėse kliūtys; liberalizuotas transporto sektorius; daugelyje sričių įgyvendintas naujas požiūris į techninių standartų derinimą; pradėtos šalinti kliūtys laisvam darbo jėgos judėjimui; pinigų sąjunga ir bendrų pinigų įvedimas, kurie transformuoja bendrąją rinką į ekonominę ir pinigų sąjungą; kliūčių laisvam asmenų judėjimui šalinimas, pasirašant Šengeno sutartį; socialinės politikos protokolas ir užimtumui skirtas skyrius įtraukti siekiant užsitikrinti nedarbu susirūpinusių valstybių narių paramą įgyvendinant vieningą rinką ir pinigų sąjungą.

Europos vieningos rinkos kūrimas yra besitęsiantis procesas, neturintis aiškios galutinės datos, o jo ekonominiai padariniai paaiškės praėjus gana daug laiko. Svarbiausia tai, kad kliūtys keturioms laisvėms vis sparčiau šalinamos, ir tai palaiko Komisija ir Teisingumo Teismas, kurie kontroliuoja vieningos rinkos programos priemonių įgyvendinimą valstybėse narėse.

2.2. Pagrindiniai Europos sąjungos bendrosios rinkos principai

Pagrindiniai ES bendrosios rinkos principai yra vadinami keturiomis laisvėmis, kurių įgyvendinimą palaiko Komisija ir Teisingumo Teismas kontroliuodami vieningos rinkos programos priemonių įgyvendinimą valstybėse narėse. Šie bendrosios rinkos principai yra:

- laisvas prekių judėjimas;
- laisvas paslaugų judėjimas;
- laisvas asmenų judėjimas;
- laisvas kapitalo judėjimas.

Bendrijoje paslaugų sektorius sukuria apie 60 - 70% pridėamosios vertės ir apima didžiulę ekonominės veiklos sritį - nuo bankų ir draudimo iki transporto ir turizmo bei duomenų apdorojimo ir vadybos konsultacijų verslo. Paslaugos turi didžiulę įtaką ekonomikos ir užimtumo augimui ir yra veiklos ES vidaus rinkoje šerdis. Todėl būtina pabrėžti, kad paslaugų ekonomikai įtakos turi ne tik pačių paslaugų galimybė būti parduotoms užsienyje, bet ir tai, kas šias paslaugas gali teikti (asmenų judėjimas), kokie materialūs objektai gali lydėti paslaugą (prekių judėjimas), kokios investicijos galimos į paslaugų verslą užsienyje (kapitalo judėjimas).

Laisvas paslaugų judėjimas – viena iš keturių laisvių, sudarančių bendrosios rinkos pagrindą. Tai galimybė teikti ir gauti paslaugas visoje EB teritorijoje.

Paslaugų rinkos integracija savo pobūdžiu iš esmės skiriasi nuo prekių rinkos integracijos. Romos sutartyje nebuvo numatyta, kokiomis priemonėmis ši rinka bus liberalizuota. Be to, ekonominiu požiūriu svarbiausioms paslaugoms (finansinėms, telekomunikacijų, pašto, transporto) sutartyje skirti atskiri skyriai, numatantys specifinius režimus ir išimtis.

Laisvo paslaugų judėjimo pagrindas yra diskriminavimo, ypač dėl paslaugų kilmės, draudimas bei taisyklės, kaip suderinti nacionalinius teisių aktus. Daugeliu atvejų šios taisyklės susijusios tiek su teise steigti įmones (tai priklauso laisvo asmenų judėjimo nuostatai), tiek su laisve teikti paslaugas.

Norint įgyvendinti minėtąsias laisves, steigiamos įvairios administracinės struktūros: bankų kontrolės valdybas, reguliavimo institucijas ir pan. Taip pat būtinas glaudesnis valstybių narių bendradarbiavimas įgyvendinant įstatymus (susitarimas dėl abipusio pripažinimo). Techninių kliūčių šalinimas paslaugų sektoriuje apima šias sritis:

- pramoninio pobūdžio veiklos harmonizavimą;
- komercinio pobūdžio veiklos harmonizavimą;
- amatininkų veiklos harmonizavimą;
- laisvųjų profesijų veiklos harmonizavimą.

Taip, pavyzdžiui, prasidėjęs komercinės veiklos liberalizavimo procesas reiškė, kad vyksta akivaizdus reguliavimo mažinimas, o visoje finansų sistemoje – internacionalizacija. Tas procesas sudarė palankias sąlygas kurti visai Bendrijai bendrus įstatymus, vyko spartus pinigų, obligacijų ir akcijų rinkų plėtimasis. Didėjo užsienio bankų veiklos aktyvumas nacionalinėse rinkose, o tai, savo ruožtu, sąlygojo Europos paslaugų rinkos augimą. Mažesnis valstybių kišimasis į šią sritį ir internacionalizacija nulėmė nacionalinių bankų struktūrų pokyčius. 1989 m. EB priėmė keletą direktyvų, kuriose buvo pateiktas bankų ir visos finansinės sistemos liberalizavimo modelis. „Bankininkystės poskyrio *acquis* – kredito įstaigų steigimasi ir veiklą reglamentuojančios ES direktyvos, kuriose nustatyti kredito įstaigoms taikomi minimalūs reikalavimai ir bendri standartai, siekiant įgyvendinti šiuos pagrindinius vidaus rinkos sukūrimo principus: leidimų išdavimo sąlygų bei riziką ribojančių standartų suderinimą, buveinės šalies kontrolę ir abipusį priežiūros pripažinimą.”⁷ Direktyvos sudarė pagrindą naujai bankinei sistemai Sąjungoje ir nustatė:

- vieningas bankams licencijas;
- reikalingą banko bizniui kapitalo minimumą;

⁷ http://www.lb.lt/lt/integracija/ltp_nuostatos.html 2006 - 09 - 17

- banko akcijų savininkų kontrolės principus;
- banko mokumo apskaitos ir kontrolės mechanizmą.

Taigi buvo nustatytos bankų ir vertybinių popierių minimalios taisyklės ir standartai, tačiau jas įgyvendinti palikta nacionalinėms institucijoms. Siekiant liberalizuoti draudimą, 1988 m. direktyva dėl turto draudimo užfiksavo susitarimą dėl tarptautinio paslaugų teikimo sąlygų liberalizavimo 1990 m. pabaigoje. Daug sunkiau buvo susitarti dėl gyvybės draudimo sąlygų suderinimo.

EB politikos tikslas telekomunikacijų srityje – panaikinti vidaus rinkoje kliūtis prekybai telekomunikacijų įranga, paslaugomis ir tinklais, atverti užsienio rinkas ES bendrovėms ir užtikrinti visas modernias paslaugas ES gyventojams bei įmonėms. Tai įgyvendinti galima derinant standartus ir paslaugų sąlygas, liberalizuojant rinkas bei priimant teisinio reguliavimo dokumentus. Jau yra priimtos direktyvos bei nustatyta politika, kuriomis vadovaujantis būtų galima siekti nustatyto tikslo.

Baltojoje knygoje⁸ svarbus dėmesys vidaus rinkos sąlygų įdiegime skiriamas transporto sektoriui (konkurencija, teisinis harmonizavimas, standartai). Tai sektorius, neatsiejamas nuo Sąjungos pramonės ir žemės ūkio politikos, aplinkos apsaugos. Pastaruoju metu jame dirba apie 7 mln. žmonių, jis sukuria 6,5 proc. BVP. 1985 m. Europos Teismas paskelbė sprendimą, kad bet kurioje Sąjungos dalyje įmonės turi teisę laisvai vežti prekes ir keleivius valstybėse narėse, išvengti diskriminacijos dėl tautybės ar registracijos vietos. Vėliau (1988m., 1990 m.) buvo priimtos pagrindinės nuostatos, reguliuojančios konkrečias Bendrijos prekių pervežimų procedūras. Taip pat buvo susitarta, kad nuo 1993 m. Sąjungos narės galės laisvai naudotis laivininkystės paslaugomis. Bet oro transportas ir toliau lieka privačių ir valstybinių kartelių rankose. Transportas tebėra silpniausia 1992 m. programos vieta – nedaug pasiekta šalinant kliūtis ir apribojimus.

Baltojoje knygoje taip pat akcentuojamas ryšys tarp laisvo kapitalo judėjimo ir laisvo finansinių paslaugų judėjimo. Joje rekomenduojama, kokia eilės tvarka turi būti priimami šią sritį reglamentuojantys teisės aktai bei pabrėžiama laisvo tarptautinio kapitalo cirkuliacijos svarba. Laisvas kapitalo judėjimas verslininkams ir kitiems piliečiams leidžia:

- atidaryti sąskaitas bet kuriame ES šalies banke ir pervesti neribotas sumas iš vienos šalies į kitą;
- naudotis visoje Europoje siūlomomis investicinėmis bei finansinėmis galimybėmis;
- liberalizuoti mokėjimus už parduodamas prekes ir teikiamas paslaugas.

⁸ Baltoji knyga – 1985 m. birželio mėn. paskelbtas Komisijos dokumentas, pristatantis tas teises priemones, kurias įgyvendinus būtų galima iki 1992 m. pabaigos baigti kurti EB bendrąją rinką. Išvardintos kliūtys ir net 300 teisiųjų priemonių jas įveikti.

Be to, ši sritis apėmė ir priemones, reikalingas valstybių narių valiutų keitimo politikos koordinavimui. 1986 m. priimtas nutarimas dėl kapitalo judėjimo liberalizavimo turėjo įsigalėti 1990 m. liepos 1 d., tačiau visiškai kapitalo judėjimas liberalizuotas tik 1993 m. Valstybėms narėms (išskyrus Graikiją) tai įgyvendinus, apribojimus galima įvesti tik griežtai nustatytais išimties atvejais ir gavus specialų Europos Komisijos leidimą. Praktiškai tai buvo viena iš svarbiausių reformų. Ji skatino suderinti mokesčių sistemas ir kurti bendrą monetarinę politiką.

2.3. Paslaugų apskaita Europos Sąjungoje

Ekonomikos globalizacija daro įtaką įmonėms, todėl, siekiant padėti nacionaliniams ir Europos Sąjungos veiklos krypties formuotojams parengti atitinkamas politikos kryptis bei padėti įmonėms įvertinti tebevykstančią raidą, reikia tinkamos statistinės informacijos. Ši statistika reikalinga norint dalyvauti įvairiose kitose politikos srityse, pvz., vidaus rinkos veikloje. Taip pat ji būtina prekybos susitarimams, įskaitant Bendrąjį susitarimą dėl prekybos paslaugomis (GATS)⁹ ir Sutartį dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPs), įgyvendinti ir peržiūrėti, bei dabartinėms ir būsimoms deryboms dėl tolesnių susitarimų. Taigi galima teigti, kad yra didelis poreikis rengti Bendrijos statistiką, susijusią su mokėjimų balansu, tarptautine prekyba paslaugomis ir tiesioginėmis užsienio investicijomis į paslaugų sektorių, kuri atitiktų bendruosius statistinių duomenų kokybės standartus.

Todėl 1996 m. birželio 25 d. Tarybos reglamente (EB) Nr. 2223/96 dėl Europos nacionalinių ir regioninių sąskaitų sistemos Bendrijoje¹⁰ (ESS 95) pateikta pamatinė bendrų standartų, apibrėžimų, klasifikacijų ir apskaitos taisyklių sistema, skirta valstybių narių sąskaitoms sudaryti pagal Bendrijos statistinius reikalavimus, kad būtų galima gauti palyginamus valstybių narių rezultatus. Nacionalinių sąskaitų sistema išsamiai apibūdina pagrindinius ekonominio gyvenimo reiškinius: gamybą, pajamas, vartojimą, kaupimą ir turtą. Vienas iš svarbiausių balansuojančių rodiklių yra bendroji pridėtinė vertė (pagal ekonominės veiklos rūšis arba institucinius sektorius) arba bendrasis vidaus produktas (BVP) visos ekonomikos mastu. Jam įvertinti taikomi trys metodai: gamybos, išlaidų, pajamų.

Konkrečių Bendrijos statistinių duomenų rengimas reglamentuojamas 1997 m. vasario 17 d. Tarybos reglamentu (EB) Nr. 322/97 dėl Bendrijos statistikos¹¹ nustatytais taisyklėmis.

⁹ 1995m. sausio 1d. Bendrasis susitarimas dėl prekybos paslaugomis (GATS) yra pirmasis daugiašalių derybų ir teisiškai paremtų taisyklių dėl prekybos paslaugomis etapas (išskyrus viešąsias paslaugas). Juo reglamentuojama visų PPO valstybių narių veikla, susijusi su tarptautine prekyba paslaugomis. GATS pagrindas yra bendrųjų įsipareigojimų rinkiniai, taikomi visoms PPO narėms ir visoms paslaugoms. Plačiau apie GATS žr. http://www.wto.org/English/tratop_e/serv_e/serv_e.htm

¹⁰ Reglamentas su paskutiniais pakeitimais, padarytais Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentu (EB) Nr. 1267/2003.

¹¹ Reglamentas su pakeitimais, padarytais Reglamentu (EB) Nr. 1882/2003.

Tarptautinio valiutos fondo Mokėjimų balanso vadovas (BPM5)¹², 2003 m. gegužės 2 d. Europos centrinio banko gairės dėl Europos centrinio banko statistinės atskaitomybės reikalavimų, taikomų mokėjimų balanso ir tarptautinių investicijų balanso statistikos srityse bei tarptautiniame atsargų šablone; Jungtinių Tautų vadovas dėl Tarptautinės prekybos paslaugomis statistikos ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) Tiesioginių užsienio investicijų komponento apibrėžimo gairės kartu apibrėžia pagrindines mokėjimų balanso, tarptautinės prekybos paslaugomis ir tiesioginių užsienio investicijų statistinių duomenų rinkimo ir parengimo taisykles.

2005 m. sausio 12 d. buvo priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas dėl mokėjimų balanso, tarptautinės prekybos paslaugomis ir tiesioginių užsienio investicijų Bendrijos statistikos (EB) Nr. 184/2005.

Mokėjimų balanso statistikos srityje atitinkamą statistinių duomenų rinkimo ir apdorojimo veiklą koordinuoja Europos centrinis bankas (ECB) ir Europos Komisija. Tad šis reglamentas ypač apibrėžia, kokią statistinę informaciją Komisija turi gauti iš valstybių narių, kad galėtų parengti Bendrijos mokėjimų balanso, tarptautinės prekybos paslaugomis ir tiesioginių užsienio investicijų statistinius duomenis.

Siekiant užtikrinti, kad būtų laikomasi reglamento įsipareigojimų, už duomenų valstybėse narėse surinkimą atsakingoms nacionalinėms institucijoms reikia prieigos prie administracinių duomenų šaltinių, tokių kaip įmonių registrai, kuriuos valdo kitos valstybinės institucijos, ir kitų duomenų bazių, kuriose saugoma informacija apie tarptautinius sandorius, kai tokie duomenys reikalingi Bendrijos statistikai parengti. Reglamento įgyvendinimo priemonės turi būti priimtose vadovaujantis 1999 m. birželio 28 d. Tarybos sprendimu 1999/468/EB, nustatančiu Komisijos naudojimosi jai suteiktais įgyvendinimo įgaliojimais tvarką. Šiuo reglamentu nustatomi bendri Bendrijos statistikos mokėjimų balanso, tarptautinės prekybos paslaugomis ir tiesioginių užsienio investicijų srityse, rengimo pagrindai.

2005 m. balandžio 6 d. ECB gavo Europos Sąjungos Tarybos prašymą pateikti nuomonę dėl pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento dėl Bendrijos statistikos apie užsienyje esančių susijusių įmonių struktūrą ir veiklą (KOM (2005) 88 galutinis)¹³.

Pasiūlyto reglamento tikslas yra nustatyti bendrąją Bendrijos statistikos apie užsienyje esančių susijusių įmonių struktūrą ir veiklą sistemingo rengimo sistemą. Viena vertus, pagal šią sistemą valstybės narės teiks duomenis apie užsienyje esančias susijusias įmones, rezidentės duomenis rengiančioje šalyje, bet kontroliuojamas užsienio institucinio vieneto. Pasiūlyto reglamento I priedas nustato bendrą tokios užsienyje esančių susijusių įmonių vidaus statistikos

¹² <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2978> 2006 –10 – 17

¹³ [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2005\)0088_/com_com\(2005\)0088_lt.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2005)0088_/com_com(2005)0088_lt.pdf) 2006 – 10 – 15

modulį (vidaus FATS). Kita vertus, duomenų apie užsienyje esančias susijusias įmones, nerezidentes duomenis rengiančioje šalyje, bet kontroliuojamas užsienio institucinio vieneto, rezidento duomenis rengiančioje šalyje, teikimas šiuo metu yra savanoriškas, ir kai kurios valstybės narės ne vėliau kaip per tris metus nuo pasiūlyto reglamento įsigaliojimo jų atžvilgiu atliks bandomąsias studijas. Pasiūlyto reglamento II priedas nustato bendrą tokios užsienyje esančių susijusių įmonių išorės statistikos modulį (išorės FATS).

Šį reglamentą sudaro du bendri moduliai: vidaus FATS (I priedas) ir išorės FATS (II priedas). Bendras vidinės FATS modulis (I priedas) daugiausia grindžiamas pagal Tarybos reglamentą (EB, Euratomas) Nr. 58/97 dėl verslo struktūros statistikos sukauptais duomenimis (VSS reglamentas). Iš surinktų duomenų galima nustatyti vidaus rinkos globalizacijos mastą ir intensyvumą ir gauti informacijos apie kapitalo judėjimo srautus, tiesiogines investicijas bei technologijas. Tiesioginis ryšys su verslo struktūros statistika leidžia palyginti užsienio kapitalo kontroliuojamas įmones su šalies kapitalo kontroliuojamomis įmonėmis, taigi galima lengvai tyrinėti produktyvumo, veiklos rezultatų ir pelningumo skirtumus, jų įtaką ekonominės veiklos rezultatams, matuojamiems augimu, užimtumu, moksliniais tyrimais ir plėtra.

NACE pagrįstas veiklos rūšių suskirstymas teikia informacijos apie užsienio kapitalo kontrolės paskirstymą duomenis pateikiančios šalies ekonomikoje ir atskiruose tarptautinio konkurencingumo sektoriuose. Suskirstymas pagal kontroliuojančią šalį parodo konkrečių užsienio šalių, kaip nuolatinės įmonių, kontroliuojančių Europos Sąjungos valstybėse narėse esančias susijusias įmones, buvimo vietos vaidmenį ir atskirų valstybių narių patrauklumą.

Nustatydamas bendrąją sistemą pasiūlytas reglamentas turėtų pagerinti duomenų apie užsienyje esančias susijusias įmones Europos Sąjungoje palyginamumą, taip darydamas juos tinkamesniais agreguoti ES ir (ar) euro zonos lygiu ir patikimesniais visiems vartotojams. Šiuo metu duomenis apie užsienyje esančias susijusias įmones rengia valstybių narių nacionalinės statistikos institutai (paprastai vidaus FATS) ir centriniai bankai (paprastai išorės FATS). Naudojami rengimo metodai atitinka pasiūlytą reglamentą, o tokie duomenys taip pat turėtų padėti ECB vertinant ekonominius pokyčius, susijusius su didelių bendrovių ir jų užsienyje esančių susijusių įmonių euro zonoje ir ne euro zonoje veiklą. Konkrečiai, šie duomenys laikomi vertingais tiriant tiek prekybos euro zonoje, tiek kainų nustatymo pokyčius, taip pat suvokiant tiesioginių užsienio investicijų ekonominį poveikį, pavyzdžiui, konkurencingumui ar užimtumui.

Užsienyje esančių susijusių įmonių vidaus statistika (vidaus FATS) yra sukaupta verslo struktūros statistikos bazėje, kurioje verslo statistika suskirstyta pagal užsienio kapitalą kontroliuojančių įmonių nacionalinį savitumą. Vidaus FATS taip pat sukaupta mokėjimų balanso statistikos bazėje, parengiant duomenis poabiui, kuriame užsienio tiesioginės investicijos yra pasiekusios užsienio kapitalo kontroliuojančias įmones atitinkantį lygį. Išorės FATS (užsienyje

esančių susijusių įmonių veiklos statistika) duomenys kaupiami griežtai savanoriškumo pagrindais mokėjimų balanso statistikos bazėje. Jie taip pat pagrįsti išplėtais kintamaisiais, sukauptais užsienio tiesioginėms investicijoms ir tiesioginio investuotojo kontroliuojamoms užsienyje esančioms susijusioms įmonėms.

Tarptautinėje rinkoje parduodamos paslaugos apskaitomos šalies mokėjimų balanse (toliau – MB). MB – tai statistinė ataskaita, kurioje pateikiami konkretaus laikotarpio šalies ekonominiai sandoriai su kitomis šalimis. Į ją įtraukiami sandoriai, susiję su prekėmis, paslaugomis ir pajamomis, finansinėmis pretenzijomis kitoms šalims, išipareigojimais kitoms šalims, ir sandoriai (tokie kaip atleidimas nuo skolos), kurie klasifikuojami kaip pervedimai. MB parodo:

- prekių ir paslaugų eksportą, importą bei darbo ir investicijų pajamas;
- neatlygintinus pervedimus;
- šalies finansinių reikalavimų ir išipareigojimų kitoms šalims bei oficialiųjų tarptautinių atsargų pokytį.

ES šalių narių MB sudaromas ir skelbiamas vadovaujantis principiniais EUROSTAT ir ECB metodiniais reikalavimais, pateikimo ir publikavimo standartais, 2005 m. sausio 12 d. Europos parlamento ir tarybos reglamentu (EB Nr. 184/2005 dėl mokėjimų balanso, tarptautinės prekybos paslaugomis ir tiesioginių užsienio investicijų Europos Bendrijos statistikos bei Europos centrinio banko 2004 m. liepos 16 d. gairėmis dėl Europos centrinio banko statistinės atskaitomybės reikalavimų, taikomų mokėjimų balanso ir tarptautinių investicijų balanso statistikos srityje bei tarptautiniame atsargų šablone (ECB/2004/15).

Visos operacijos įvertinamos rinkos kaina, t. y. kaina, už kurią pardavėjas pasirengęs parduoti prekę ar paslaugą, o pirkėjas pasirengęs tą kainą sumokėti.

MB sudaromas remiantis buhalterinės apskaitos pagrindiniu dvigubo įrašo principu. Tai reiškia, kad kiekviena ūkinė operacija balanse parodoma du kartus: vieno straipsnio – debete, o kito – kredite. Šios taisyklės ekonominė interpretacija paprasta – daugelis ekonominių operacijų yra ne kas kita, kaip ekonominių vertybių mainai.

MB kredite parodomi:

- prekių ir paslaugų eksportas;
- darbo ir investicijų pajamos;
- užsienio turto sumažėjimas arba išipareigojimų užsieniui padidėjimas.

MB debete parodomi:

- prekių ir paslaugų importas;
- darbo ir investicijų išlaidos;
- užsienio turto padidėjimas arba išipareigojimų užsieniui sumažėjimas.

Kadangi kreditas žymimas teigiamu ženklu, o debetas – neigiamu, tai visų įrašų suma turėtų būti lygi nuliui. Tačiau praktikoje šio balanso pasiekti nepavyksta, nes duomenys, apibūdinantys priešingas tų pačių ekonominių operacijų puses, gaunami iš skirtingų informacijos šaltinių, kurie ne visada sutampa.

Prekybos paslaugomis pobūdis apsunkina prekybos apimčių įvertinimą ir faktinio bei potencialaus liberalizavimo poveikio modeliavimą, nes:

- prekybos ir TUI statistika neapima visų paslaugų prekybos apimčių;
- kliūtys yra netarifinės – draudimai, kiekio apribojimai, vyriausybiniis reguliavimas;
- nežiūrint to kad kliūtys egzistuoja ir jas galima apibūdinti, nėra informacijos kuri leistų įvertinti kliūčių įtaką prekybos apimtims;
- paslaugų prekybos duomenys nėra tokie tikslūs kaip prekių – paslaugų duomenys renkami tyrimų pagalba, tuo tarpu prekių – remiantis faktine muitinės informacija;
- paslaugų prekybos duomenys pateikiami pagal paslaugų produktų grupes bet ne pagal sektorius, teikiančius šias paslaugas. Ir nors kai kurios paslaugų grupės tiesiogiai siejasi su sektoriais, teikiančiais paslaugas, tačiau tam tikroms kategorijoms būdingi skirtumai;
- kompleksiniai ryšiai tarp paslaugų ir gamybos – gamybos įmonės gali būti paslaugų vartotojais ir eksportuotojais.

2.4. Europos Sąjungos Paslaugų direktyva

2.4.1. Europos Sąjungos Paslaugų direktyva

Vienas plačiausiai šiuo metu aptarinėjamų klausimų ES yra paslaugų rinkos funkcionavimo kliūčių naikinimas. Paslaugos sudaro labai reikšmingą nacionalinių ūkių dalį, tačiau prekyba jomis tarp šalių narių yra labai ribota. Tokia padėtis susiformavo todėl, kad paslaugų srityje nebuvo sudarytos sąlygos plėtotis vieningai paslaugų rinkai. Daugelyje šalių narių egzistuoja įvairių kitų šalių narių paslaugų teikėjų įsisteigimo, veiklos bei vartotojų teises pasirinkti paslaugų teikėjus ribojančių kliūčių. Minėtos kliūtys laikytinos svarbiausiu aspektu ribojančiu paslaugų plėtrą tarp šalių narių. Ypatingai kliūtys aktualios smulkaus ir vidutinio dydžio įmonėms.

Prekybos tarp šalių narių kliūčių paslaugų srityje naikinimo priemonių įgyvendinimui Europos Komisija 2004 metų sausio 13 dieną pateikė Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl paslaugų vidaus rinkoje projektą 6174/04 COMPET. Direktyvos projektas ES Tarybos darbo grupėje svarstytas daugelį kartų. 2006 lapkričio 14d. ES patvirtino Paslaugų direktyvą

(KOM(2006) 160 galutinis), o jos įgyvendinimas numatomas 2008 – 2010 metais. Direktyva yra horizontalaus pobūdžio ir apima visas paslaugas (išskyrus tam tikrus paslaugų sektorius). Atitinkamai ir jos poveikis yra aktualus daugeliui verslo subjektų bei valstybinėms institucijoms.

Lisabonos strategijoje ES lyderiai suformulavo strateginį tikslą, kad Europa iki 2010 metų taptų „konkurencingiausia ir dinamiškiausia žinių ekonomika pasaulyje, užtikrinančia darnų ekonomikos augimą, daugiau ir geresnių darbo vietų bei didesnę socialinę sanglaudą”¹⁴.

Remiantis šiuo tikslu ir reikalaujant ES vadovų tarybai, buvo parengta iš dviejų etapų susidedanti strategija. Pirmajame etape buvo numatyta identifikuoti ir išanalizuoti paslaugų teikimą tarp ES valstybių narių ribojančias kliūtis. Antrame etape (remiantis atlikta analize) buvo numatyta pateikti atitinkamus sprendimus.

Direktyva dėl paslaugų ES vidaus rinkoje siekiama sukurti prielaidas glaudesniems ryšiams tarp šalių narių bei jų gyventojų, kas prisidėtų prie ekonominio ir socialinio progreso. ES vidaus paslaugų rinkoje egzistuoja daug įvairių administracinių kliūčių, teisinių neapibrėžtumų bei pasitikėjimo problemų, kurios apriboja paslaugų sektoriaus plėtrą vidaus rinkoje, ypač ši problema aktuali smulkaus ir vidutinio (SVI) dydžio įmonėms. Direktyvos tikslas yra nustatyti bendrusius ES paslaugų sektoriaus reglamentavimo principus, panaikinti laisvą paslaugų judėjimą apribojančias kliūtis, užtikrinti paslaugų teikėjų steigimosi laisvę, laisvę teikti paslaugas kitose valstybėse narėse ir vartotojų teisę naudotis kitų šalių narių paslaugų teikėjų paslaugomis, išplėsti administracinį bendradarbiavimą, įtvirtinti kilmės šalies principą paslaugų sektoriuose, paskatinti elgesio kodeksų atsiradimą tam tikrose srityse.

Direktyvos bendrosiose nuostatose¹⁵ pažymima, kad direktyva nesietina su antimonopolinėmis priemonėmis bei pagalba, kurią teikia šalys narės bendruose konkurencijos taisyklių rėmuose. Taip pat pabrėžiama, kad direktyva nenagrinėja nei paslaugų, patenkančių į bendrąjį ekonominį interesą ir teikiamų privačių ar valstybinių institucijų, liberalizavimo, nei teikiančių paslaugas valstybinių institucijų privatizavimo (tokių, kaip loterijų organizavimas, tam tikros didmeninės prekybos paslaugos). Bendrojo intereso srityje direktyva apima tik paslaugas, patenkančias į bendrąjį ekonominį interesą. Ar valstybės finansuojamos arba teikiamos paslaugos gali būti interpretuojamos kaip „paslaugos” turi būti peržiūrima individualiai pagal jų charakteristikas, konkrečiai pagal tai, kaip jos teikiamos, organizuojamos ir finansuojamos. Tos sritys, kurios nėra apmokamos ir vykdomos valstybės išipareigojimų vykdymo pagrindu socialinėje, kultūrinėje, švietimo bei socialinio saugumo valdymo srityse, direktyva netaikoma¹⁶. Tuo pačiu direktyva neapriboja šalių narių laisvės apibrėžti bendrojo ekonominio intereso

¹⁴ <http://www.europarl.europa.eu/highlights/lt/1001.html> 2006 - 11 - 16

¹⁵ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter I, Article 1. p.2.

sektorius, nustatyti, kaip jie turi būti organizuojami, finansuojami ir kokie reikalavimai jiems keliami¹⁷. Direktyva neapima tų paslaugų, kurios patenka į bendrojo ekonominio intereso grupę, finansavimo bei paramos teikimo, konkrečiai sveikatos apsaugos socialinių paslaugų, audiovizualinių paslaugų bei kultūros srities¹⁸.

Direktyvos nuostatos remiasi Europos teisingumo teismo praktika, sukaupta nagrinėjant laisvo paslaugų judėjimo ir įsisteigimo laisvės pažeidimus.

Direktyva apima ir taikoma tik paslaugų teikėjams, įsisteigusiems šalyse narėse ir netaikoma santykiuose su trečiomis šalimis. Direktyva yra horizontalaus pobūdžio ir apima visas paslaugas, teikiamas tiek verslui, tiek galutiniam vartotojui. Išimtis padaryta tik toms ūkio šakoms, kurios yra reglamentuojamos atskirais norminiais aktais. Tokiu būdu finansinės paslaugos (bankų, kreditavimo, draudimo, profesinio bei asmeninio pensijų kaupimo, investavimo bei apmokėjimo paslaugos, tarp kurių perdraudimas, valiutų keitimas, kliringas, atsiskaitymų sistemos, vertybinių popierių saugojimas), telekomunikacinės paslaugos (paslaugos, tinklai bei su tuos susijusi infrastruktūra bei paslaugos, apibrėžtos kitose direktyvose¹⁹) bei transportas (įtraukiant miesto visuomeninį transportą, taksi paslaugas bei greitosios pagalbos paslaugas, bet išskiriant tranzitinį pinigų pervežimą bei mirusiųjų kūnų pervežimus) nepatenka į šios direktyvos įtaką. Direktyva taip pat nėra taikoma mokesčių politikos sferoje, išskyrus atvejus, kai mokesčiai neatitinka nediskriminavimo principo²⁰.

Šiuo metu egzistuoja nemažas skaičius ES norminių aktų, reglamentuojančių veiklą paslaugų sferoje: ypač reguliuojamų profesijų, pašto paslaugų, televizijos, informacinės visuomenės srityje, turizmo, kelionių bei atostogų srityse. Dalis minėtų aktų nėra susiję su konkrečiais paslaugų sektoriais (pvz.: vartotojų teisių gynimas, profesinės klasifikacijos, paslaugų saugumas, pacientų mobilumas, pardavimų skatinimas vidaus rinkoje), bet apima kelis paslaugų sektorius. Tokiu atveju direktyvoje numatytos nuostatos yra taikomos ir papildo kitus dokumentus²¹.

Direktyva nenustato detalių reikalavimų paslaugų teikėjams ar paslaugoms, tačiau nustato mechanizmą, padėsiantį panaikinti diskriminacinius apribojimus kitų valstybių narių paslaugų teikėjams ir gavėjams.

¹⁶ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter I, Article 4, Recital 16, p.10.

¹⁷ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter I, Article 1, Recital 7a. p.4.

¹⁸ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter I, Article 1. Recital 7c. p.4.

¹⁹ Direktyvos 2002/19/EC, 2002/20/EC, 2002/21/EC, 2002/22/EC ir 2002/58/EC.

²⁰ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter I, Article 2, pp.4-6.

²¹ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter I, Article 3, p.7.

2.4.2. Europos Sąjungos Paslaugų direktyvos poveikio pagrindiniai aspektai

Paslaugos, skirtingai nei produktai, dažnai nėra standartizuotos. Tai reiškia, kad teikiant paslaugas, daugeliu atvejų turi dalyvauti tiek paslaugos teikėjas, tiek jos gavėjas. Ši paslaugų specifika lemia, kad daugeliui įmonių, ypač smulkaus ir vidutinio verslo įmonėms (SVVI), paslaugų teikimas kitoje šalyje tampa pakankamai sudėtingas ir sukuria papildomus kaštus, tokius kaip prisitaikymas prie teisinės aplinkos, reikiamų dokumentų gavimas ir pan. Šalia šių natūralių aplinkybių egzistuoja dar daugelis kitų specifinių kiekvienai šaliai nariai apribojimų, skirtų konkrečioms paslaugų sektoriams.

Analizuojamos direktyvos pagrindinis tikslas yra būtent suformuoti bendrą paslaugų rinką, panaikinant šalims narėms bei paslaugų sektoriams būdingas specifines kliūtis bei apibrėžiant ir palengvinant specifines paslaugų teikimo kitose šalyse narėse sąlygas.

Tačiau padedanti spręsti pagrindines minėtas problemas, direktyva daro įtaką ir daugeliui kitų sričių. Todėl, analizuojant jos pasekmes, visų pirma reikia tiksliai identifikuoti ir apibrėžti šiuos aspektus.

Reikia pažymėti, kad direktyva apima visas paslaugas (išskyrus tuos paslaugų sektorius, kurie reglamentuojami atskirais norminiais aktais). Tokia plati direktyvos įtakos apimtis reikalauja išryškinti kelis pagrindinius aspektus:

Direktyvoje numatytos priemonės tiesiogiai veikia paslaugų sektorius, tačiau šiandieninėje ūkio struktūroje yra sudėtinga aiškiai atskirti paslaugas nuo produktų gamybos. Prekes gaminančios įmonės teikia, vysto ir atlieka daugelį įvairių paslaugų, susijusių su gaminamais produktais. Tokiu būdu direktyvos poveikio zona išsiplėčia ir į gamybos įmones. Toks išplėtimas apsunkina galimo direktyvos poveikio vertinimą, nes daugeliu atveju pačios gamybinių įmonių paslaugos yra sunkiai atskiriamos nuo produktų.

Dėl direktyvos horizontalaus ir įvairiapusio poveikio, apibendrinant jos poveikio zoną, negalima apsiriboti tik poveikiu paslaugų sektoriams bei dalinai ir pramonės sektoriams. Per poveikį ūkio subjektams direktyva turės įtakos ir vartotojams. Galima teigti, kad šioje sferoje direktyvos poveikis daugiausia sietinas su dviem aspektais: vartotojų teisių gynimu bei mažėjančiomis paslaugų kainomis bei didėjančiu jų pasirinkimu (dėl išaugusios konkurencijos ir galimybių pasinaudoti ES vidaus rinkos privalumais). Tačiau poveikis vartotojams turėtų būti įtrauktas į bendrą poveikio vertinimą.

Direktyvoje iš esmės reglamentuojami paslaugų teikimo tarp ES šalių narių klausimai. Tai taip pat išplečia poveikio zoną. Iš vienos pusės, reikia analizuoti direktyvos poveikį

nacionaliniam ūkiui, ypač paslaugų sektorių subjektams. Pokyčiai nacionaliniame ūkyje atsiranda dėl kitų šalių ūkio subjektų išaugusių galimybių jame aktyviai veikti. Iš kitos pusės, nacionalinio ūkio subjektams atsiranda lygiai tokios pačios galimybės veikti užsienio rinkose. Tokiu būdu direktyvos pagrindu atsirandantys pokyčiai yra abipusiai.

Direktyvos įgyvendinimas turės daugeliu atveju tiesioginį poveikį paslaugų sektoriams. Šalia minėto tiesioginio poveikio reikia pažymėti ir numatomą direktyvos įgyvendinimo antrinį poveikį. Antrinis poveikis laikomas tokiu, kuris atsiranda dėl direktyvos įgyvendinimo kituose sektoriuose ir per šiuos sektorius veikia paklausą ar kitas sąlygas kituose sektoriuose. Tokio poveikio geriausias pavyzdys yra draudimo paslaugos. Tikėtina, kad per privalomo civilinės atsakomybės draudimo rinkos augimą bei savanorišką paslaugų teikėjų rizikų draudimą ši rinka turėtų augti. Tuo tarpu pačioje direktyvoje pažymima, kad finansinių paslaugų, tame tarpe ir draudimo paslaugų, direktyva neapima.

2.4.3. Europos Sąjungos Paslaugų direktyvoje reglamentuojami poveikio komponentai

Direktyva siekiama sudaryti sąlygas laisvam paslaugų judėjimui tarp šalių narių bei palengvinti paslaugų verslo steigimąsi ir veiklą šalyse narėse. Tuo pačiu tai yra ir pagrindinės direktyvos įtakos sferos. Kaip jau buvo minėta, galima apibrėžti du pagrindinius paslaugų teikimo būdus kitoje šalyje narėje. Tai yra:

- paslaugų teikimas kitoje valstybėje narėje steigiant verslą (įmonę);
- paslaugų teikimas per sieną (laikinas paslaugų teikimas).

Realizuojant minėtą siekį, direktyva įtvirtintos kelios pagrindinės nuostatos, kurios per paslaugų teikimo būdų reglamentavimą siekia sudaryti laisvos paslaugų prekybos tarp šalių narių sąlygas. Šios nuostatos yra:

- įtvirtinama paslaugų teikėjų įsisteigimo laisvė, kuri realizuojama per administracinių priemonių supaprastinimą, diskriminacinių reikalavimų panaikinimą bei veiklos reikalavimų schemų supaprastinimą;
- įtvirtinama vartotojų teisė naudotis kitų šalių narių paslaugų teikėjų paslaugomis.

Šalia minėtų pagrindinių nuostatų direktyvoje pateikiama tam tikra visuma priemonių, tarp kurių daugiausia dėmesio skiriama administracinio bendradarbiavimo tarp šalių narių plėtojimui.

2.4.4. Paslaugų teikėjų įsisteigimo laisvė

Viena pagrindinių problemų, identifikuojamų kaip ribojanti paslaugų rinkos plėtrą ES vidaus rinkoje, yra įvairaus pobūdžio priemonės, sudarančios kliūtis paslaugų teikėjams iš vienos šalies narės steigtis kitoje šalyje narėje. Tokios kliūtys gali būti dviejų rūšių:

- kuriančios papildomus kaštus, tokios kaip: licencijos, tam tikri juridinio statuso reikalavimai ir pan.
- ribojančios konkurenciją, tokios kaip: paslaugų teikėjų skaičiaus apribojimai tam tikrose teritorijose ir pan.

Direktyvoje kalbama apie abiejų rūšių kliūčių eliminavimą.

Šios nuostatos įgyvendinimas aktualus tais atvejais, kai paslaugų teikimas kitoje šalyje narėje yra vykdomas steigiant verslą (įmonę).

Paslaugų teikimas kitoje valstybėje steigiant verslą, apibrėžiamas kaip nuolatinės infrastruktūros toje šalyje sukūrimas ir valdymas bei nuolatinis ir neribotas paslaugos teikimo laikotarpis. Šiuo atveju numatoma, kad taikomi šalies, kurioje teikiama paslauga, reikalavimai bei kontrolę vykdo šalies, kurioje teikiama paslauga, institucijos. Direktyvos poveikis, kai paslaugos teikiamos kitoje valstybėje narėje steigiant verslą, konkretizuojamas numatomų priemonių lygmenyje.

Priemonės, kurias numato direktyva apima:

- įsisteigimo laisvę ribojančių pagrindinių kliūčių procedūrose bei formalumuose panaikinimą (galioja įrodantys dokumentai išduoti kitose šalyse narėse)²²;
- paslaugų sektoriaus administravimo supaprastinimą;
- leidimų bei licencijų išdavimo principų nustatymą;²³
- diskriminacinio pobūdžio reikalavimų uždraudimą²⁴;
- įsteigimo laisvę ribojančių reikalavimų, atsižvelgiant į proporcingumo principą, suderinimą;

Minimos priemonės supaprastina paslaugų sektorių ūkio subjektų veiklą šalyse narėse ir suvienodina (iki tam tikro lygio) veiklos sąlygas. Šalia bendro supaprastinimo reikia aptarti kelis papildomus aspektus.

Numatomomis priemonėmis siekiama užtikrinti, kad kliūtys neapribotų galimybės veikti visoje šalių narių teritorijoje, nebent naujo leidimo reikalingumas kiekvienam kitam įsikūrimui

²² Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter II, Article 5, p.12.

²³ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter II, Article 10-15, pp.19-29.

yra objektyviai pagrįstas. Leidimo reikalingumas gali būti įrodomas: viešąja politika; visuomenės saugumo ar sveikatos sumetimais; vartotojų teisių gynimu; paslaugų gavėjų, darbuotojų teisių gynimu; aplinkos apsauga; gyvūnų apsauga, intelektualios nuosavybės apsauga, istorinio ar kultūrinio paveldo apsauga; socialinės ar kultūrinės politikos pagrindu²⁵.

Vienokios ar kitokios veiklos reikalavimų schemos gali būti diegiamos tik tais atvejais, kai jos neturi diskriminacinio pobūdžio, o jų būtinumas yra objektyviai pagrįstas remiantis viešuoju interesu arba jos negali būti pakeistos mažiau varžančiomis priemonėmis. Sveikatos apsauga bei socialinės paslaugos yra pagrindinės viešojo intereso sritys ir jų atžvilgiu pateisinamas veiklos reikalavimų schemų diegimas šalies narės nuožiūra²⁶. Tokios pačios išskirtinės teisės suteikiamos socialinėms bei sveikatos apsaugos paslaugoms steigimosi laisvės srityje²⁷.

Esminis pokytis, darantis įtaką verslo aplinkai, šiuo atveju yra sietinas su konkurencinės aplinkos pasikeitimu, įsisteigimo bei veiklos kaštų sumažėjimu ir rinkos išsiplėtimu. Daugelis reikalavimų, leidimų bei licencijų riboja įėjimo į rinką galimybes. Tad, nagrinėjant direktyvos poveikį, reikia nagrinėti įėjimo į rinką kliūtis, kurios yra tam tikruose konkrečiuose ūkio sektoriuose konkrečiose šalyse ir šiuo metu apriboja konkurenciją. Konkurencinės aplinkos pasikeitimas nėra vienpusiškas: sumažėjus įėjimo į rinką kliūtims visose valstybėse narėse, iš vienos pusės sudaromos prielaidos konkurencijos didėjimui, iš kitos – atveriamos galimybės plėsti paslaugas kitose šalyse narėse. Pasikeitimai konkurencinėje aplinkoje sąlygoja pokyčius kainoje bei išplečia vartotojų galimybes rinktis.

2.4.5. Vartotojų teisė naudotis kitų šalių teikėjų paslaugomis

Kita svarbi direktyvos nuostata įteisina vartotojų galimybę naudotis kitos šalies narės paslaugų teikėjo paslaugomis²⁸. Direktyvoje pažymima, kad apribojimai laisvam paslaugų judėjimui gali kilti ne tik iš kliūčių paslaugų teikėjams, bet dažnai ir dėl įvairių kliūčių paslaugų gavėjams, ypačiai vartotojams. Tarp tokių galima paminėti mokesčių lengvatas bei finansinę

²⁴ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter II, Articles 9 and 14, p.18 and 24-25.

²⁵ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter II, Article 5, Recital 24-24a, p.14.

²⁶ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter II, Article 9, pp.18-19.

²⁷ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter II, Article 15, Recital 33a, p.28.

²⁸ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter II, Article 20, p.40.

paramą, kuri mažinama, kai paslaugos perkamos kitoje šalyje narėje²⁹. Realizuojant šią nuostatą, šalys narės turi užtikrinti, kad paslaugos gavėjai nebūtų diskriminuojami tautybės ar gyvenamosios vietos pagrindu ir tuo pačiu užtikrinti, kad paslaugų prieinamumas nebūtų apribotas diskriminaciniais reikalavimais³⁰. Lietuvos praktika rodo, kad tokio pobūdžio reikalavimai gali būti fiksuojami kainodaroje (kai piliečiams iš kitų šalių, taip pat iš šalių narių, kaina yra didesnė), kur kainas nustato arba riboja valstybė. Tačiau tai daugiau išimtiniai atvejai. Kaip ir kitais atvejais, direktyvoje numatoma, kad gali būti išimties, jei jos patvirtintos objektyviais kriterijais.

Realizuojant šią nuostatą, numatomos ir tam tikros priemonės. Numatoma, kad šalys narės turi užtikrinti tam tikros informacijos prieinamumą paslaugų vartotojams. Tai apima informaciją apie kitoje šalyje narėje esančius paslaugos teikimo reikalavimus, ypač susijusius su vartotojų apsauga; bendrą informaciją apie kompensacijas jei kyla ginčas tarp paslaugos gavėjo ir tiekėjo; kontaktinę asociacijų bei kitų reikalingų institucijų informaciją³¹.

Kaip ir įsisteigimo laisvės nuostatos realizavimo atveju, vartotojų teisė naudotis kitų šalių narių paslaugų teikėjų paslaugomis, yra apribota sveikatos apsaugos srityje. Plačiau šie reikalavimai išdėstyti direktyvos 23 straipsnyje³² ir aptariami atskirai.

Rinkos reguliuojamuose ūkio sektoriuose tokia galimybė egzistavo ir anksčiau, tuo tarpu valstybės reguliuojamose srityse šios galimybės buvo apribotos. Galimybės atsiradimas gali daryti reikšmingą poveikį tokiose srityse, kaip medicina, kur valstybė vienokia arba kitokia forma prisideda prie paslaugos suteikimo finansavimo. Šiuo atveju galima identifikuoti kelias problemines sritis. Tačiau, reikia pažymėti, kad šios problemos yra daugiau teorinio pobūdžio. Direktyvoje, kalbant apie sritis, kuriose valstybė vaidina tam tikrą vaidmenį, numatoma daugelis išimčių bei papildomų sąlygų. Todėl minėtų teorinių problemų susiformavimo galimybes reikalinga analizuoti konkrečiu atveju, konkrečiose sąlygose lyginant šiuo metu nacionaliniuose teisės aktuose nustatytus reikalavimus ir apribojimus su direktyvos reikalavimais ir įvertinant būsimų teisinio reglamentavimo pokyčių apimtį.

Viena jų susiformuoja tuo atveju, kai paslaugų, kurias vienokia ar kitokia forma tiesiogiai finansuoja valstybė, vartotojai išvyksta gauti šią paslaugą į kitą šalį narę, o valstybė yra įsipareigojusi apmokėti tokių paslaugų teikimo išlaidas. Tokiu atveju gali būti daromas

²⁹ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter II, Article 20, Recital 48, p.40.

³⁰ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter II, Article 21, p.41.

³¹ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter II, Article 22, p.42.

³² Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter II, Article 23, p.43-46.

išbalansuojantis poveikis atitinkamam biudžetui, o Lietuvos paslaugų teikėjai negauna dalies pajamų.

Pvz.: jei vartotojui reikalinga atlikti tam tikras ambulatorines paslaugas, kurios yra finansuojamos iš ligonių kasų, bet tam tikru periodu jų atlikti negalima, nes suformuota ligonių eilė arba vartotojas yra užsienyje. Tokiu atveju vartotojui gali būti suteikiama atitinkama paslauga kitoje šalyje narėje ir valstybė privalo kompensuoti vartotojui (medicinos įstaigai) analogišką sumą kaip ir tuo atveju, jei paslauga būtų suteikta savo šalyje. Skirtumą bei kelionės išlaidas (jei tokios atsiranda) turi padengti pats vartotojas (šaltinis nėra svarbus). Jei susidaro didelis skaičius vartotojų, besinaudojančių tokiomis paslaugomis kitose valstybėse narėse, atsiranda papildomas finansavimo poreikis. Papildomo finansavimo poreikis išbalansuoja atitinkamą biudžetą ir gali sukelti neigiamas pasekmes. Tačiau tikėtina, kad tokių paslaugų skaičius nėra didelis ir, atitinkamai, tikėtinas poveikis biudžetui nebus labai reikšmingas.

Kita probleminė sritis susiformuoja, esant kitai – visiškai priešingai – situacijai. Dalis kitų šalių narių vartotojų gali atvykti į kitą šalį narę siekdami gauti tam tikrą paslaugą. Tai būtų laikytina teigiamu aspektu, kadangi rinkos išplėtimas sudaro galimybę gauti papildomus pajamų srautus. Problema atsiranda tuomet, kai teikiama paslauga nėra pilnai apibrėžta realia kaina. Tokie atvejai galimi, kai į kainą nėra įskaičiuoti visi paslaugos teikimo kaštai (medicinos paslaugose į kainą neįskaičiuojamos investicijos, amortizacija, valdymas ir pan.), tik dalis finansavimo ateina iš vartotojų.

Pvz.: jei vartotojui reikia atlikti tam tikrus ambulatorinius tyrimus, kuriems reikalinga brangi įranga. Už tyrimų atlikimą yra nustatyta tam tikra kaina, kuri, dėl finansavimo ypatybių toje šalyje, neapima šios įrangos nusidėvėjimo kaštų, administravimo išlaidų ar kitų komponentų. Vartotojas, atvykęs iš kitos šalies narės, tokiu atveju sumoka tik dalį. Likusi kainos dalis, priklausomai nuo finansavimo principų, sumokama iš priimančios šalies narės disponuojamų lėšų. Tokiu būdu nepagrįstai finansuojami kitų šalių narių vartotojai.

Dar viena teorinė probleminė sritis yra pinigų, skirtų tam tikroms kompensacijoms, išmokėjimas kitų šalių paslaugų teikėjams. Taip atsitinka todėl, kad vartotojas pasinaudoja kitos šalies paslaugų teikėjo paslaugomis ir paslauga yra importuojama, pinigai skiriami vartojimui kitose šalyse narėse.

Kaip jau buvo minėta, visos probleminės sritys yra daugiau teorinio pobūdžio. Taip yra todėl, kad tikėtina, kad minėtos sąlygos gali susidaryti tik išimtiniais atvejais, kurie neturi reikšmingos įtakos. Taip pat reikia paminėti, kad tokios sąlygos teoriškai gali susidaryti kitose šalyse narėse ir Lietuvai tai gali būti naudinga. Kalbant apie sveikatos apsaugą bei socialines paslaugas taip pat reikia pabrėžti, kad direktyvoje numatoma, kad jų finansavimo sistema bei organizavimas į direktyvą nepatenka.

Jei detalesnės analizės metu nustatoma, kad tokie konkretūs atvejai egzistuoja ir yra pakankamai finansiškai reikšmingi, tai galėtų būti siejama su tam tikrų finansų valdymo pertvarkymais bei reformomis sveikatos apsaugos ar socialinių paslaugų srityse. Finansų valdymo reforma turėtų apimti kainos formavimo principus (vartotojai moka pilną kainą ir tik po to dalis kompensuojama) bei kompensuojamo pobūdžio biudžetų formavimą (biudžetas formuojamas poreikių, o ne ribotų paslaugos teikimo resursų pagrindu). Tačiau tai nėra laikytina reformų pagrindu ir reformų vykdymas nėra nuo to priklausomas.

Siekiant identifikuoti problemines sritis, susiformuojančias dėl vartotojų galimybės naudotis kitos šalies paslaugos teikėjo paslaugomis, turi būti analizuojami konkretūs atvejai visuose ūkio paslaugų sektoriuose, kur valstybė bet kokia forma dalyvauja tiesioginiame finansavime arba kainodaroje, tokiose, kaip švietimas, kultūra, laisvalaikio organizavimas, sveikatos apsauga ir pan. Tačiau turi būti nagrinėjamos labai konkrečios aplinkybės konkrečiame kontekste, nes daugeliu atveju šioms sritims direktyvoje numatomos papildomos sąlygos.

Vertinant ekonominių šios nuostatos poveikį paslaugų sektoriams, reikia daugiau akcentuoti pokyčius konkurencinėje aplinkoje, kaip ir įsisteigimo laisvės nuostatos įgyvendinimo atveju.

2.4.6. Kitos nuostatos

Viena pagrindinių priemonių, kuri leidžia įgyvendinti direktyvoje numatomų nuostatų realizavimą, yra šalių narių susijusių institucijų bendradarbiavimo stiprinimas. Tam numatoma centralizuoti informacijos apie reikalavimus paslaugų teikėjams bei pačius tiekėjus pateikimo funkcijas. Funkcijų centralizavimas atliekamas „vienos kontaktinės institucijos“ (angl. „*single point of contact*“) principu. Numatoma, kad visa reikiama informacija turi būti pateikiama elektroniniame formate. Institucijos parinkimas bei formos pasirinkimas yra paliekamas kiekvienai šaliai narei spręsti individualiai.

Iš dalies šios funkcijos atliekamos jau ir šiuo metu, tačiau jos išsibarsčiusios įvairiose institucijose. Tokiu atveju kaštai gali susidaryti kuriant tokią instituciją. Tuo tarpu jos palaikymas gali papildomų kaštų ir nepareikalaut. Tai sietina su informacijos bei komunikacijos srauto padidėjimu, kurio didžioji dalis perkeliama į virtualias priemones. Tokiu būdu srauto padidėjimas ne būtinai lemia papildomų resursų poreikį.

Tokios priemonės įgyvendinimas prisideda prie verslo sąlygų gerinimo. Šiuo metu verslui vykdyti, o ypačingai jį pradėti, reikalingų licenzijų ir leidimų gavimas, reikiamos teisinės informacijos surinkimas, yra labai išskaidyti ir reikalauja verslo atstovų pastangų tuo pačiu kuriant papildomus kaštus. Vienos kontaktinės institucijos, kurioje bus galima gauti visą

reikiamą informaciją bei dokumentus, sukūrimas vertintinas kaip priemonė, gerinanti verslo sąlygas bei mažinanti verslo įsisteigimo kaštus.

Šalia paminėtos pagrindinės priemonės, direktyvoje daug dėmesio skiriama įvairaus pobūdžio bendradarbiavimo skatinimui, elgesio kodeksų plėtrai, darbuotojų komandiruotėms, paslaugų kokybės užtikrinimo klausimams. Analizuojant direktyvos poveikį ekonominiu bei sektoriniu požiūriu, šie komponentai nėra esminiai.

Siekiant užtikrinti vartotojų teises direktyvoje numatoma, kad šalis narė turi savo vartotojams pateikti informaciją apie kitose šalyse narėse tam tikrai paslaugai keliamus reikalavimus, ypač susijusius su vartotojų teisių apsauga, bendrą reikiamą informaciją bei susijusių asociacijų ir organizacijų kontaktines detales³³. Šios funkcijos realizavimo principų pasirinkimas bei organizavimas paliekamas šalių narių prerogatyvai. Iš kitos pusės numatoma, kad šalys narės turi užtikrinti tam tikros informacijos prieinamumą vartotojams. Ši informacija pateikiama elektroniniame formate ir gali būti naudojama tiek vietinių vartotojų, tiek vartotojams iš kitų šalių narių. Direktyvoje atskirai įvardinama paslaugų teikėjų pareiga vartotojams pateikti informaciją apie teikiamas garantijas, jų galiojimo laiką bei teritorijas³⁴. Direktyvoje, taip pat, numatomos tam tikros priemonės ginčų sprendimui. Paslaugų teikėjai turi pateikti kontaktinę informaciją, kur būtų galima adresuoti nusiskundimus, šalys narės turi užtikrinti, kad paslaugų teikėjai efektyviai spręstų kylančius ginčus.

Direktyvoje skiriamas dėmesys paslaugų kokybės užtikrinimo priemonių suformavimui. Joje fiksuojami du galimi metodai: sertifikato paslaugoms išdavimas arba nepriklausomų šalių vertinimas bei tam tikros sferos paslaugų kokybės vertinimo sistemų arba ženklinimo kūrimas³⁵. Direktyvoje numatoma, kad šalys narės turi skatinti tokių priemonių atsiradimą. Tai pat bus siekiama, pagal galimybes, diegti vieningus Europos standartus įvairiose paslaugų sektoriuose. Visos šios priemonės yra skirtos vartotojų apsaugai, tačiau daugeliu atveju direktyvoje formuluojamos bendros pobūdžio nuostatos, kurių taikymas kiekviename paslaugų sektoriuje yra labai individualus.

Svarbus aspektas, kuris netiesiogiai liečia finansinių paslaugų rinką, yra direktyvos nuostatos dėl profesinio draudimo bei garantijų. Jame numatoma, kad šalys narės turi užtikrinti, kad paslaugų teikėjai, kurių paslaugos susijusios su tiesiogine paslaugos gavėjo arba trečių šalių rizika, privalo apsidrausti atitinkamu civilinės atsakomybės draudimu arba pateikti kitokio

³³ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter III, Article 22 p.42.

³⁴ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter III, Article 28 p.55.

³⁵ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter III, Article 31 pp. 57-58.

pobūdžio adekvačias garantijas³⁶. Siekiant įgyvendinti šią nuostatą, ES Komisija gali sudaryti sąrašą paslaugų, kurioms būtų taikomi privalomo civilinio draudimo reikalavimai. Tarp tokių paslaugų minimos sveikatos priežiūra, turizmas, sportas ir laisvalaikio paslaugos, apsaugos tarnybos, architektai, elektros bei dujų remonto paslaugos, nekilnojamo turto agentų paslaugos ir pan. Tuo pačiu, direktyvoje pažymima, kad nėra nustatomi konkretūs reikalavimai draudimo sumoms, nėra būtinybės civilinės atsakomybės draudimo būtinybę numatyti įstatymuose arba priversti draudimo įmones teikti tam tikras draudimo rūšis³⁷. Šiuo metu Lietuvoje yra iki 10 įvairių realiai veikiančių privalomo civilinės atsakomybės draudimo rūšių. Tarp tokių veiklų patenka muitinės procedūras vykdančys subjektai, auditoriai, draudimo brokeriai, kelionių organizatoriai, notarai, turto bei verslo vertintojai, krovinių bei keleivių vežėjai. Tikėtina, kad kitose šalyse narėse (ypatingai senosiose ES šalyse narėse) tokių privalomo draudimo sričių yra daugiau. Tokiu atveju galima manyti, kad privalomo civilinio atsakomybės draudimo bei garantijų rinka Lietuvoje turėtų plėstis. Direktyvos poveikis tokiu atveju gali būti dvejopas. Iš vienos pusės didėja draudimo paslaugų rinka, iš kitos pusės auga įmonių, kurioms atsiranda privalomas civilinės atsakomybės draudimo arba garantijų reikalavimas, veiklos kaštai.

2.4.7. Europos Sąjungos Paslaugų direktyvos komponentų įtaka sektoriams

Identifikavus ir apibūdinus pagrindinius direktyvos komponentus, reikia pateikti bendrą jos struktūrą bei pagrindinius aspektus. Pateikiamoje lentelėje (žr. 4 lentelę) yra susistemintos pagrindinės nuostatos, jų aktualumas skirtingiems paslaugų teikimo būdams, numatomos priemonės, pokyčiai bei išimtys.

Apibendrinant direktyvoje reglamentuojamus poveikio darbo autorius rėmėsi užsienio šalių tyrimais³⁸. Išanalizavęs direktyvos komponentus autorius teigia, kad: esant situacijai, kai paslauga teikiama kitoje šalyje narėje steigiant įmonę, poveikis paslaugų sektoriams atsiranda dėl reikalavimų, leidimų bei licencijų panaikinimo ir supaprastinimo, kas iš esmės veikia konkurencinę aplinką ir gerina verslo sąlygas. Pokyčiai konkurencinėje aplinkoje gali lemti kainos pokyčius, konkurencijos intensyvėjimą bei verslo plėtros kitose šalyse narėse galimybes. Verslo sąlygų gerinimas turės įtakos ūkio subjektų kaštų (tuo pačiu, tikėtina, ir kainų) mažėjimui, efektyvesniam resursų panaudojimui. Šie pasikeitimai yra pagrindinis poveikio

³⁶ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter II, Article 27, pp.53-54.

³⁷ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET), Chapter II, Article 27, pp.53-54.

³⁸ http://www.dti.gov.uk/europeandtrade/europe/services-directive/economics_evidence/page22898.html 2006 - 11

analizės objektas. Šalia to analizuotinas įėjimo į rinką kliūčių naikinimo poveikis konkrečiuose paslaugų ūkio sektoriuose.

Analizuojant laisvo paslaugų judėjimo nuostatą, poveikis, autoriaus manymu, atsiranda dėl vartotojų galimybės naudotis kitos šalies paslaugų teikėjo paslaugomis įteisinimo. Ši galimybė gali būti realizuojama keliais būdais: kai paslaugų teikėjas laikinai atvyksta teikti paslaugas į kitą šalį narę, kai paslauga naudojama per atstumą, kai vartotojas vyksta gauti paslaugos į kitą šalį narę. Tokiu būdu šios galimybės įteisinimas yra sietinas ir su įsisteigimo laisves ribojančių kliūčių naikinimu. Tačiau šiuo atveju reikia analizuoti poveikį dėl tokių pačių konkurencinės aplinkos pasikeitimų. Tuo pačiu tai sukuria ir tam tikras (apibrėžtas šiame skyriuje) problemas paslaugų sektoriuose, kuriuose bet kokia finansavimo forma dalyvauja valstybė. Tačiau šios problemos reikalauja detalesnės ir konkretesnės atskirų atvejų analizės. Tuo pačiu vartotojų galimybės naudotis kitų šalių narių paslaugų teikėjų paslaugomis keičia konkurencinę aplinką bei sukuria palankesnes sąlygas vartotojams.

Direktyvoje numatoma informacijos apie reikalavimus paslaugų teikėjams bei pačius teikėjus pateikimo centralizavimo funkcija bei elektroninių priemonių panaudojimą. Priemonės įgyvendinimas analizuotinas kaštų bei institucinio priskyrimo prasmėmis. Tuo pačiu ši priemonė prisideda prie verslo aplinkos gerinimo supaprastindama veiklos bei įsisteigimo procedūras.

Direktyvos nuostatų taikymo apribojimai labai sumažina ir pačios direktyvos galimo poveikio apimtį ūkiui.

4 lentelė. Paslaugų direktyvos komponentų įtaka sektoriams

Eil. Nr.	Apibūdinimas	Paslaugų sektoriai		Pastabos
		Poveikis apribotas	Poveikis galimas	
1	Direktyva netaikoma	Finansinės paslaugos Telekomunikacijos Transporto paslaugos	Kitos paslaugoms	Pateikiamas sektorių apibūdinimas nėra detalus ir tam tikroms, specifinėms sritims direktyva gali būti taikoma.
2	Antrinis poveikis		Draudimo paslaugos	Poveikį formuojantis veiksnys, galintis paveikti draudimo apimtį dėl privalomos civilinės atsakomybės draudimo rinkos formavimo.

3	Įsisteigimo laisvė	Sveikatos apsauga ir socialinės paslaugos	Kitos paslaugos	Visoms, išskyrus minėtas, palengvina įsisteigimo ir veiklos reglamentavimą.
4	Nereglamentuojamas darbuotojų komandiravimas	Statybos paslaugos Kitos paslaugos		Direktyvos poveikis sumažėja tose paslaugų srityse, kuriose paslauga negali būti suteikiama per atstumą ir paslaugas teikėjas ilgesnį laiką turi būti komandiruotas į kitą šalį narę.

Pateikiamame apibendrinime matosi, kad tam tikroms paslaugoms, tokioms kaip sveikatos apsauga, socialinės paslaugos, elektros, vandens bei dujų tiekimas, azartiniai žaidimai ir pan., direktyvos poveikis bus palyginti nežymus. Iš kitos pusės, būtent šie paslaugų sektoriai yra plačiai reglamentuojami. Tad galima teigti, kad labiausiai reglamentuojamiems paslaugų ūkio sektoriams direktyvos įgyvendinimas labai didelės įtakos neturės.

2.5. Tarptautinių paslaugų rinkos Europos Sąjungoje tendencijos ir problemos

2.5.1. Tarptautinių paslaugų rinkos Europos Sąjungoje problemos

Išanalizavęs esamą paslaugų rinkos situaciją Europos Sąjungoje ir Europos Sąjungos Paslaugų direktyvą, bei remdamasis užsienio šalių tyrimais³⁹, darbo autorius išskyrė nemažai probleminių sričių tarptautinių paslaugų rinkoje. Jos pateikiamos žemiau.

Kliūtys smulkiam ir vidutiniam verslui. Smulkių ir vidutinių įmonių (SVVI) užimama dalis paslaugų sektoriuje yra vyraujanti. Šios įmonės yra labiausiai veikiamos vidinių rinkos kliūčių. SVVI yra linkusios pradėti savo įmonės veiklą už šalies ribų, tačiau taip pat egzistuoja kliūtys, kurios apriboja SVVI galimybes sėkmingai vykdyti įmonės veiklą kitos šalies teritorijoje. Pavyzdžiui, turizmo sektoriuje smulkios įmonės dėl apribojimų įmonės dydžiui negali pradėti komercinės veiklos, todėl įmonės darbuotojai yra priversti nuolatos judėti, tačiau galiojantys tam tikri apribojimai darbuotojų įdarbinimui gali stabdyti tokios veiklos plėtrą.

Problemoms susijusios su inovacijomis. Vidinės rinkos kliūtys dažnai užkerta kelią įmonėms, norinčioms įeiti į naujas rinkas bei apriboja inovacinę veiklą paslaugų sektoriuje. Inovacinė veikla yra pradedama, siekiant specializuotis ar sukurti nišines rinkas. Smulkių ir vidutinių įmonių, siekiančių išnaudoti nišines rinkas, galimybės priklauso nuo įmonių lankstumo

³⁹ Ten pat

ir sugebėjimo reaguoti į kliento poreikius. Investicijų pritraukimas į nišines rinkas didžiąja dalimi priklauso nuo laukiamos paklausos, kurią sąlygotų augantis vietinis vartojimas ar paklausa iš šalies.

Problemos susijusios su darbo produktyvumu. Darbo produktyvumas paslaugų sektoriuje priklauso nuo žmogiškojo kapitalo – nuo darbuotojų žinių ir įgūdžių. Vidinės rinkos kliūtys paslaugoms stabdo darbo jėgos tarptautinę konkurenciją bei geriausios praktikos sklaidą, taip pat apriboja veiksnius, kurie galėtų skatinti darbo jėgos produktyvumą bei produktyvumo lygio suvienodinimą

Problemos susijusios su vartojimo kainomis. Kliūtys tarptautinei prekybai ir investicijoms apriboja įmonių konkurenciją vidaus rinkoje, atitinkamai yra išaugusios paslaugų kainos bei apribotas vartotojų pasirinkimas. Kainų skirtumai tarp šalių rodo, kad rinkoje egzistuoja neišnaudotos galimybės, suteikiančios naudą vartotojams. Paslaugų rinkos yra susiskirsčiusios pagal tam tikrus kainų lygius, dėl šios priežasties tam tikrų šalių paslaugų vidaus rinka yra apsaugota nuo tarptautinės konkurencijos. Be to, geriausios praktikos sklaidos nebuvimas dar labiau sumažina šalių galimybes suvienodinti paslaugų ar prekių kainas.

Didelė tam tikrų paslaugų paklausa bei atitinkamai mažesnis šios paklausos konkurentų skaičius leidžia didesnius tiekėjų kaštus perkelti ant vartotojų pečių, padidinant šių paslaugų kainas vietinėje rinkoje.

Problemos susijusios su įmonių konkurencingumu. Vidinės rinkos kliūtys turi neigiamos įtakos paslaugų konkurencingumui Europos Sąjungos šalyse, kadangi jų taikymas mažina įmonių bendradarbiavimą tarp šalių, produktyvumo lygį, inovacijų apimtį ir riboja įmonių konkurenciją paslaugų rinkoje.

Siekiant įvertinti vidinių rinkos kliūčių poveikį paslaugų konkurencingumui, išskirtos keturios pagrindinės sritys:

1. Išorinės aplinkos veiksniai (kurie apima teisinius, ekonominius, mokslinius ir technologinius, socialinius veiksnius). Dabartiniai ES reguliavimo būdai ir priemonės paslaugų sektoriuje neskatina paslaugų konkurencingumo, yra slopinamas įmonių išlaidų skaidrumas, tuo sudaromos prielaidos atsirasti šešėlinei ekonomikai, neefektyviai paskirstomi darbo ištekliai, mažinamos galimybės skatinti kokybiškos darbo jėgos augimą. Apibendrinus galima teigti, kad vidinės rinkos kliūtys ir administracinės priemonės apriboja išsilavinusių darbuotojų ir žmogiškojo kapitalo efektyvų mobilumą ir pasiūlą tarp šalių, atitinkamai mažina paslaugų konkurencingumą.

2. Įmonės strategija ir tarpusavio konkurencija yra ribojama daugelio veiksnių. Įmonės siekiančios investuoti, pradėti veiklą kitose šalyse, tą galėtų atlikti dviem būdais – steigti įmonės filialą, įmonę (atlikti plyno lauko investicijas) ir įsigyti, susijungti su kita tos šalies įmone.

Pirmas įmonės plėtros strategijos variantas yra sunkiau įgyvendinamas, kadangi reikalauja didelių investicijų ir ekonomiškai gali būti rizikingas. Tuo tarpu įmonės, planuojančios išsigyti ar susijungti su kita tos šalies įmone, gali susidurti su tos šalies teisiniais ir administraciniais apribojimais, tam tikru institucijų ar visuomenės pasipriešinimu ir pan.; siekiant to išvengti yra būtinos išsamios žinios apie tos šalies teisinę bazę ir verslo aplinką.

3. Susijusių rinkų buvimas, įskaitant tiekėjus iš Bendrijos šalių. Fragmentuota Bendrijos rinka neleidžia paslaugų vartotojams ir gamintojams gauti maksimalios naudos, kurią galėtų suteikti paslaugų įmonių vykdomos inovacijos bei geriausios praktikos įgyvendinimas, kadangi dėl vidinių rinkos apribojimų šios įmonės negali dirbti kitur – už savo šalies ribų.

4. Vidinės rinkos kliūtys neskatina vietinės paklausos augimo. Vartotojų pasitikėjimas kitų šalių teikiamomis paslaugomis yra mažas, kadangi egzistuoja neteisinės vidinės rinkos kliūtys, kaip informacijos trūkumas apie teikiamos paslaugos kokybę, apie patį tiekėją ir pan. Taip pat tam tikrais atvejais egzistuojančios kliūtys galimus vartotojus gali sulaikyti nuo paslaugų pirkimo iš kitų šalių. Atitinkamai žemas konkurencijos lygis paslaugų sektoriuje sąlygoja aukštesnes paslaugų kainas bei neskatina paklausos.

Atskirų kliūčių efektų įvertinimas. Įvairūs Europos Komisijos atlikti tyrimai parodė, kad egzistuoja keletas įtakos tipų. Blogiausiu atveju, egzistuojančios kliūtys gali paslaugų įmonėms visiškai užkirsti kelią įėjimui į kitų Bendrijos šalių rinkas. Kitais atvejais šie veiksniai gali turėti įtakos įmonių delsimui, jų planų atidėjimui bei galimybių praradimui. Šiuo atveju įmonės, pradėjusios savo veiklą kitose Bendrijos šalyse, susiduria su papildomais kaštais, kurių padarinyje teikiamos paslaugos tampa mažiau efektyvios ir konkurencingos. Išskiriamos dvi pagrindinės kliūčių sritys:

Kliūtys veikiančios įmonių steigimą. Bendrijos šalyse egzistuoja kliūtys, kurios neleidžia įmonėms įsteigti kompanijos ar pradėti teikti tam tikras paslaugas, jeigu įmonės yra iš kitų Bendrijos šalių. Šios kliūtys tai: nacionaliniai reikalavimai, keliami paslaugų teikėjui, akcininkams, vadovams ar personalui; kiekybiniai apribojimai, kuriuos kai kurios Bendrijos šalys įvedė, siekdamos apriboti priėjimą prie paslaugų veiklos, pavyzdžiui kvotos tam tikram paslaugų įmonių skaičiui, geografiniai atstumai; arba reikalavimas, kad veiktų tik viena ar būtų pagrindinė įmonė šalyje.

Kitais atvejais įmonių įsteigimas užsienio valstybėse, nors ir yra teisiškai įmanomas, tačiau egzistuoja įvairios kliūtys, kurios neskatina įmonių pradėti šios veiklos. Šios kliūtys apima teisinę, administracinę aplinką, pavyzdžiui įvairios įgaliojimų ir licenzijų išdavimo procedūros, registravimai ir deklaravimai, priverstinis daug ir įvairių formų dokumentų rengimas, bendravimas su įvairiomis institucijomis, informacijos trūkumas ir pan. Šios administracinės kliūtys yra pagrindiniai apribojimai paslaugų įmonėms pradėti veiklą kitose Bendrijos šalyse.

Įmonės, kurios nepaisydamos administracinių apribojimų nusprendžia pradėti veiklą kitose šalyse, susiduria su tam tikromis išlaidomis.

Visų pirma tai yra išlaidos, kurios skirtos iširti teisinę aplinką, išsiaiškinti administracines kliūtis, įvairias procedūras ir formalumus; išlaidos įvairiems tyrimams atlikti, siekiant išsiaiškinti įmonės galimybes kitose šalyse; išlaidos, kurios susidaro esant įvairiems kultūriniais bei kalbiniais skirtumams ir pan. Paprastai šios išlaidos yra fiksuotos ir nepriklauso nuo įmonės dydžio.

Antra išlaidų grupė susidaro esant įvairiems administraciniams reikalavimams, kurie gali apriboti įmonės galimybes įsteigti įmonę ar pradėti paslaugų veiklą.

Trečia išlaidų grupė susijusi su išlaidomis, kurios yra būtinos įmonei, kad galima būtų pritaikyti esamą įmonės verslo modelį kitoje šalyje, jį adaptuoti atsižvelgiant į teisinius ir administracinius apribojimus, apima įvairias teisines ir verslo konsultacijas.

Kliūtyt veikiančios paslaugų teikimā. Kai kuriose Bendrijos šalyse egzistuoja teisinės kliūtyt, kurios draudžia paslaugas teikti už šalies teritorijos ribų. Šie reikalavimai susiję su uždraudimu įsteigti laikinąją įmonę Bendrijos šalyje, draudimas teikti paslaugas įmonėms ar žmonėms, kurie nėra nurodyti kaip paslaugos teikėjai, pavyzdžiui šie draudimai dažniausiai susiję su gidų paslaugomis, kada atvykusiems turistams gido paslaugas gali teikti ne lydintis, o tik tos šalies, į kurią yra atvykusi grupė, gidas.

Priešingu atveju, jeigu nėra konkrečių draudimų įmonėms teikti paslaugas užsienio šalyse, egzistuoja įvairūs sudėtingi teisiniai arba administraciniai reikalavimai, kurie gali apsunkinti įmonių darbā, įmonėms tai papildomai kainuotų laiko ir lėšų prasme arba ypatingai mažas ir vidutinės įmones bei įmones, norinčias laikinai teikti šias paslaugas, sustabdytų nuo ketinimų pradėti šią veiklą.

Įmonės, kurios nepaisydamos galimų administracinių kliūčių, nusprendžia pradėti veiklą kitoje šalyje, susiduria su papildomais kaštais, kurie atitinkamai mažina paslaugų efektyvumą ir konkurencingumą. Šie kaštai apima: išlaidas skirtas teisinės aplinkos ištyrimui, išlaidas skirtas pritaikyti esamą įmonės verslo modelį kitoje šalyje, atsižvelgiant į tos šalies nacionalinius ypatumus. Įmonės, kurios planuoja teikti paslaugas už šalies teritorijos ribų, turi gerai išsiaiškinti teisinius ir administracinius apribojimus, darbo sąlygoms keliamus reikalavimus bei numatyti išlaidas, skirtas darbuotojų įdarbinimui kitose Bendrijos šalyse.

Visos šios kliūtyt liečia ne vien tik paslaugos teikėjus, tačiau taip pat ir paslaugos gavėjus, nepriklausomai nuo to ar tai būtų verslo įmonės, ar vartotojai.

Paslaugų vartotojas, ketindamas pasinaudoti kitos šalies įmonės teikiama paslauga, gali susidurti su tam tikromis kliūtimis arba atsisakyti tai daryti dėl to, kad ji daugiau kainuoja ar yra mažiau patraukli. Sritys, kuriose egzistuoja tam tikri apribojimai, pavyzdžiui papildomi

mokesčiai ar draudimai gauti subsidijas, nuolaidų nebuvimas ir pan., apima turizmo, sporto ir laisvalaikio veiklas, mažmeninę prekybą, transporto, ryšių ir telekomunikacijų paslaugas, švietimo ir mokymo bei sveikatos paslaugas.

2.5.2. Tarptautinių paslaugų rinkos Europos Sąjungoje kitimo tendencijos

Išanalizavęs esamą situaciją Europos Sąjungoje ir Europos Sąjungos Paslaugų direktyvą, bei remdamasis užsienio šalių tyrimais⁴⁰, darbo autorius teigia, kad didžiausią įtaką tarptautinės paslaugų rinkos kitimo tendencijoms darys ES Paslaugų direktyvos įgyvendinimas. Todėl toliau bus aptariami šios direktyvos numatomi poveikiai tarptautinei paslaugų rinkai ir konkretiems paslaugų sektoriams.

Autorius mano, kad bus juntama tiesioginė įtaka paslaugų įmonėms. ES Paslaugų direktyva siekiama paskatinti veiklą už šalies ribų, sumažinant administracinius ir teisinius nesusipratimus bei užtikrinti teisinį tikrumą. Visa tai stimuliuos paslaugų įmonių, teikiančių paslaugas už šalies ribų, skaičiaus augimą, kurios iki šiol teisiškai to daryti negali arba atsisako šios galimybės dėl administracinių kaštų ar teisių priežasčių keliamos rizikos. Direktyva turėtų pastebimai sumažinti kaštus, kaip teisinės informacijos paieškos kaštus, kurie susidaro dėl skirtingų valstybėse narėse esančių režimų, bei prisitaikymo kaštus, kurie atsiranda paslaugų įmonėms, norinčioms modifikuoti esamą verslo modelį, atsižvelgiant į skirtingus teisinius reikalavimus. Taigi tikėtina, kad šių kaštų eliminavimas bei augančios įmonių galimybės, turės didelės naudos verslui, įskaitant gamintojus, vartotojus, ir galiausiai konkurencingai ES ekonomikai.

Supaprastinus administracines procedūras, padidinus įstaigų veiklos skaidrumą, teisinį užtikrintumą, panaikinus diskriminuojančius reikalavimus bei galiausiai sumažinus veiklos kaštus, atitinkamai visa tai turės reikšmingos įtakos investicijų, skiriamų žmogiškajam kapitalui, ir inovacijų paslaugų įmonėse padidėjimui.

Reikia pažymėti, kad kokybinių reikalavimų harmonizavimas gali sukelti įmonėms papildomus kaštus, kadangi paslaugų įmonės teikiamai informacijai bus keliami aukštesni reikalavimai negu buvo iki šiol; taip pat papildomi kaštai gali susidaryti dėl privalomo draudimo taikymo kai kuriose valstybėse narėse.

Nors direktyvoje atsisakyta šalies kilmės principo, kurio taikymas reikšmingai sumažintų teisinės informacijos paieškos kaštus bei prisitaikymo kitoje valstybėje kaštus, laukiama ekonominė nauda bus ypatingai svarbi smulkioms ir vidutinėms įmonėms, kurios labiau nei didelės įmonės atsisako veiklos kitose šalyse dėl įvairių teisinių ir administracinių reikalavimų.

Vertinant direktyvos apimtį ir sudėtingumą, o taip pat ir paslaugų verslo apimtį ir sąsajas su kitais sektoriais, įtaką konkurencijai atskirose rinkose yra pakankamai sudėtinga įvertinti. Pvz.: paslaugų direktyva apima paslaugas verslas-verslui, taigi direktyvos siūlymai taip pat atsilieps ir pramonės įmonėms, kurios naudojami šiomis paslaugomis.

Remdamasis užsienio tyrimais ir ES Paslaugų direktyvos poveikio analize, darbo autorius tikisi, kad suintensyvės paslaugų verslas. Išaugęs paslaugų verslas padės vidinei rinkai labiau integruotis, o verslui iš kitos šalies geriau įsitvirtinti. Tai lems paslaugų įvairovę ir prieinamumą, o taip pat sustiprins konkurenciją vidinėje rinkoje.

Kai kurios įmonės neretai priskiriamos pramonės sektoriui taip pat teikia paslaugas vartotojams. Todėl direktyvos objekto sritis gerokai platesnė ir apima ne tik paslaugų sektorius – nuo pakankamai koncentruotų (mažmeninė prekyba), kuriose dominuoja nedidelis skaičius rinkos dalyvių, iki tokių, kuriems nebūdingas didelis koncentracijos laipsnis (verslo paslaugos). Vis dėl to, apskritai paslaugų sektoriui būdinga didesnė smulkaus verslo dalis, lyginant su pramonės sektoriumi ir dėl šios priežasties šiam sektoriui apskritai būdingas mažesnis koncentracijos laipsnis. Pažymėtina, jog direktyvos poveikis palies pakankamai daug veiklos sričių įvairiuose sektoriuose ir rinkose.

Dauguma direktyvos priemonių orientuotos į biurokratijos suvaržymų pašalinimą ir prekybos per sienas kaštų sumažinimą. Darbo autorius mano, jog prekybos paslaugomis kliūčių eliminavimas gerokai atsvers dėl direktyvos atsirandančius papildomus kaštus. Tikėtina, jog įmonių kaštai sumažės nepriklausomai ar jos veiks tik atskirų valstybių rinkose ar ES rinkoje. Sumažėję įmonių patekimo į užsienio rinkas kaštai gali padidinti konkurenciją. Direktyva turėtų užtikrinti naujiems rinkos dalyviams lengvesnį patekimą į paslaugų rinką bet kurioje ES valstybėje.

Egzistuojančios prekybos paslaugomis kliūtys gali skatinti įmones didinti savo veiklos apimtį perpirkimų ar apsijungimų būdu. Taigi, prekybos kliūčių eliminavimas gali sumažinti paskatas plėsti savo veiklą apsijungimų ir perpirkimų būdu ir tokiu būdu padidinti konkurenciją paslaugų rinkose. Kita vertus, liberalizavimas gali padidinti spaudimą perpirkimams ir apsijungimams, tokiu būdu įmonėms siekiant išnaudoti masto ekonomijos privalumus.

Vertinant direktyvos poveikį konkurencijai apskritai, autorius mano, kad direktyvos poveikis konkurencijai ES narėse turėtų atsiliiepti teigiamai. Padidėjusi konkurencija ES vidaus rinkoje gali versti ES paslaugų teikėjus gerinti teikiamų paslaugų kokybę ir taip padidinti konkurencingumą kitose rinkose.

Paslaugų kainos, Direktyvoje įtrauktuose sektoriuose, turėtų sumažėti. Sustiprėjusi konkurencija sumažins „išpūstas“ kainas ir privers įmones geriau išnaudoti turimus resursus ir

⁴⁰ Ten pat

taip sumažinti paslaugų teikimo kaštus. Tai bus naudinga vartotojams ir įmonėms, į kurių sąnaudas įeina paslaugos, kurias apima ES Paslaugų direktyva. Produktyvumo padidėjimas įgalins kurti didesnę pridėtinę vertę.

Įtaka inovacijoms ir produktyvumui. Padidinant įmonių galimybes plėtoti tarptautinę veiklą, geriausios praktikos sklaida Bendrijos mastu paslaugų sektoriuje smarkiai padidėtų. Augant galimybėms bei konkurencijai verslo paslaugų sektoriuje, naudos iš to turėtų bendrai visa ekonomika, atitinkamai tai turėtų įtakos ir augančiam produktyvumui.

Įtaka paslaugų vartotojams. Auganti konkurencija šalių mastu, geriausios praktikos sklaida ir kokybės nišinėse rinkose augimas, padidins vartotojų pasirinkimo galimybes, kainos taps labiau konkurencingos, padidės paslaugų kokybė.

Vartotojams bus sudarytos palankesnės sąlygos priimti pagrįstus sprendimus, kadangi visų pirma paslaugų įmonės vartotojams privalės suteikti informaciją apie pačią įmonę ir teikiamų paslaugų kokybę, visų antra dėl valstybių narių tarpininkavimo. ES šalių piliečiai turės lengvesnį priėjimą prie sveikatos paslaugų kitose valstybėse narėse, kuri įtakos pagrindinių principų išgryninimas, siekiant kad būtų kompensuotos medicininės išlaidos patirtos kitose valstybėse narėse.

Įtaka ekonomikos augimui ir užimtumui. Direktyvos įgyvendinimas leistų sukurti gerai funkcionuojančių įvairių paslaugų vidaus rinką, kuri užima apie 50% ES bendrojo vidaus produkto bei šiame sektoriuje dirba apie 63% visų dirbančiųjų. Ekonomikos augimui įtakos turės kliūčių, trukdančių tarptautinei prekybai bei investicijoms, panaikinimas ir nuolatinis sąlygų gerinimas inovacijų ir produktyvumo srityje bei konkurencijos skatinimas. Kadangi paslaugos yra labai jautrios darbui, taip pat kadangi paslaugų sektorius yra pagrindinis šaltinis naujų darbo vietų sukūrimui ES valstybėse, todėl geriau funkcionuojanti paslaugų vidaus rinka suteiks didesnių galimybių užimtumo didėjimui.

Kvalifikuotų darbuotojų įdarbinimas kitose šalyse leistų sukurti naujas darbo jėgas, tiek paskatintų produktyvumo ir investicijų augimą. Inovacijų tiek paslaugų, tiek ir kituose sektoriuose skatinimas leistų užtikrinti konkurencingumo padidėjimą ir užtikrinti kokybišką pragyvenimo lygį.

Skaičiavimai rodo, kad Paslaugų direktyva ekonomiškai naudinga visoms šalims narėms. Europos vartotojai laimės dėl padidėjusio produktyvumo, aukštesnio užimtumo lygio, padidėjusių atlyginimų ir sumažėjusių kainų. Tikimasi, kad bendras suvartojimas ES padidės apytiksliai 0,6 proc., arba 37 mlrd. eurų⁴¹.

⁴¹ CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, A quantitative assessment of the EU proposal for the Internal Market for Services, http://www.cpb.nl/eng/news/2005_40.html 2006 - 11 - 27

Planuojamas augimas visuose ES ekonomikos sektoriuose. Apimtys ir pridėtinė vertė išaugs visuose sektoriuose – žymiai išsiplės tiek paslaugų, tiek prekių rinkos. Bendra pridėtinė vertė paslaugų sektoriuje išaugs apie 33 mlrd. eurų⁴². Ekonominio aktyvumo padidėjimas paskatins naujų darbo vietų kūrimą.

Naujos darbo vietos visose šalyse narėse. Remdamasis užsienio šalių tyrimais, darbo autorius tikisi, kad išaugs bendras užimtumo lygis ES, tačiau dėl produktyvumo pagerėjimo ir darbo jėgos persiskirstymo kai kuriuose sektoriuose sumažės darbo vietų. Intensyviausiai bus kuriamos naujos darbo vietos tuose sektoriuose, kur barjerai bus sumažinti labiausiai. Užimtumas gali padidėti 600 000 darbo vietų per visą ES. Vartotojai gaus naudos iš padidėjusių atlyginimų, tuo tarpu verslas – iš padidėjusių galimybių vidaus rinkoje, nes tarpvalstybinė plėtra reikalaus mažiau lėšų.

Įtaka ekonominei sanglaudai bei naujų šalių kandidačių prisijungimui. Konkurencingumo skatinimas yra pagrindinis veiksnys stiprinantis ekonominę sanglaudą, gerinantis silpnesnių regionų pajėgumus užtikrinant ekonominį augimą ir užimtumą. Bendrijos plėtra dar labiau padidintų atotrūkį tarp turtingiausių ir vargingiausių regionų (lyginant rodiklį – BVP tenkantį vienam žmogui), todėl ekonominės sanglaudos reikšmė taps dar svarbesnė padidėjusioje bendrijoje. Verslo paslaugų prieinamumas, kuris skatina inovacijas ir geriausios praktikos sklaidą, galėtų labiausiai paveikti šį procesą.

Paslaugų kainos ir labiau prieinamos paslaugos padidintų paslaugų paklausą tolimiausiuose regionuose ir naujose narėse, atitinkamai tai paskatintų ekonominę sanglaudą.

Poveikis aplinkai. Reikia pažymėti, kad direktyvos įgyvendinimas turės nežymios įtakos aplinkai. Kliūčių panaikinimas paskatins ekonominės veiklos augimą, atitinkamai padidės resursų panaudojimas augant paslaugų apimtims. Nepaisant to, kad augant paslaugų apimtims didžiausia įtaka bus intelektualinei kompetencijai, tačiau aplinkai įtakos turės atitinkamai augantis poreikis paslaugas palaikančiai infrastruktūrai, kaip pastatams, įrengimams ar transporto priemonėms.

Šiuo metu teisinis reikalavimas įsteigti laikiną atstovybę siekiant teikti paslaugas valstybėse narėse taipogi didina poveikį aplinkai, kadangi įmonei yra būtina vieta veiklai vykdyti; šiuo atveju panaikinus minėtą reikalavimą poveikis sumažėtų.

Galutinė išvada – barjerų mažinimas turėtų sąlygoti teigiamus nuoseklius ekonominius pokyčius. Kuo labiau barjerai sumažinami, tuo didesnė nauda. Nauda vartotojui – žemesnės kainos, paslaugų įvairovė, didesnis atlyginimas, daugiau darbo vietų; verslui – išsiplėtusi rinka, padidėjęs produktyvumas, didesnė pridėtinė vertė. Šalys, kurių pridėtinė vertė paslaugų

⁴² Ten pat

sektoriuje didės daugiausia, gaus ir didžiausią bendrą naudą. Yra stiprus ryšys tarp paslaugų sektoriaus laimėjimų ir bendrų ekonomikos laimėjimų.

2.6. Skyriaus apibendrinimas

Pasaulinei prekybai paslaugomis didelę įtaką daro viena didžiausių ekonominių bendrijų – Europos Bendrija, pasiekusi aukščiausią ekonominę integracijos pakopą – valiutinę sąjungą, kurios pagrindas yra bendroji rinka.

Bendroji rinka – tai valstybių ekonominės integracijos forma, kuriai būdingas laisvas prekių, paslaugų, žmonių, bei kapitalo judėjimas. Be to, nustatomos bendros taisyklės trečiųjų valstybių atžvilgiu. Bendroji rinka apima vidaus rinką ir bendrus ekonominių ryšių su išorės valstybėmis ribojimus (t.y. bendrąją išorės prekybos politiką), o kartais – ir kitas ekonominės politikos sritis.

Siekiant įgyvendinti bendrąją rinką iškilo trys pagrindinės unifikuotos Europos barjerų grupės: fiziniai, fiskaliniai, techniniai barjerai.

Pagrindiniai ES bendrosios rinkos principai yra vadinami keturiomis laisvėmis.

Laisvas paslaugų judėjimas – viena iš keturių laisvių, sudarančių bendrosios rinkos pagrindą. Tai galimybė teikti ir gauti paslaugas visoje EB teritorijoje. Laisvo paslaugų judėjimo pagrindas yra diskriminavimo, ypač dėl paslaugų kilmės, draudimas bei taisyklės, kaip suderinti nacionalinius teisių aktus. Daugeliu atvejų šios taisyklės susijusios tiek su teise steigti įmones (tai priklauso laisvo asmenų judėjimo nuostatai), tiek su laisve teikti paslaugas.

Ekonomikos globalizacija daro įtaką įmonėms, todėl, siekiant padėti nacionaliniams ir Europos Sąjungos veiklos krypties formuotojams parengti atitinkamas politikos kryptis bei padėti įmonėms įvertinti tebevykstančią raidą, reikia tinkamos statistinės informacijos. Ši statistika reikalinga norint dalyvauti įvairiose kitose politikos srityse.

Vienas plačiausiai šiuo metu aptarinėjamų klausimų ES yra paslaugų rinkos funkcionavimo kliūčių naikinimas. Paslaugos sudaro labai reikšmingą nacionalinių ūkių dalį, tačiau prekyba jomis tarp šalių narių yra labai ribota. Tokia padėtis susiformavo todėl, kad paslaugų srityje nebuvo sudarytos sąlygos plėtotis vieningai rinkai. Daugelyje šalių narių egzistuoja įvairių kitų šalių narių paslaugų teikėjų įsisteigimo, veiklos bei vartotojų teises pasirinkti paslaugų teikėjus ribojančių kliūčių. Minėtos kliūtys laikytinos svarbiausiu aspektu ribojančiu paslaugų plėtrą tarp šalių narių. Ypatingai kliūtys aktualios smulkaus ir vidutinio dydžio įmonėms.

Prekybos tarp šalių narių kliūčių paslaugų srityje naikinimo priemonių įgyvendinimui Europos Komisija 2004 metų sausio 13 dieną pateikė Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos

dėl paslaugų vidaus rinkoje projektą 6174/04 COMPET. 2006 lapkričio 14 dieną ES patvirtino Paslaugų direktyvą (KOM(2006) 160 galutinis), o jos įgyvendinimas numatomas 2008 – 2010 metais. Direktyva yra horizontalaus pobūdžio ir apima visas paslaugas (išskyrus tam tikrus paslaugų sektorius).

Direktyvos tikslas yra nustatyti bendruosius ES paslaugų sektoriaus reglamentavimo principus, panaikinti laisvą paslaugų judėjimą apribojančias kliūtis, užtikrinti paslaugų teikėjų steigimosi laisvę, laisvę teikti paslaugas kitose valstybėse narėse ir vartotojų teisę naudotis kitų šalių narių paslaugų teikėjų paslaugomis, išplėsti administracinį bendradarbiavimą, paskatinti elgesio kodeksų atsiradimą tam tikrose srityse. Direktyvos nuostatos remiasi Europos teisingumo teismo praktika, sukaupia nagrinėjant laisvo paslaugų judėjimo ir įsisteigimo laisvės pažeidimus. Direktyva nenustato detalių reikalavimų paslaugų teikėjams ar paslaugoms, tačiau nustato mechanizmą, padėsiantį panaikinti diskriminacinius apribojimus kitų valstybių narių paslaugų teikėjams ir gavėjams.

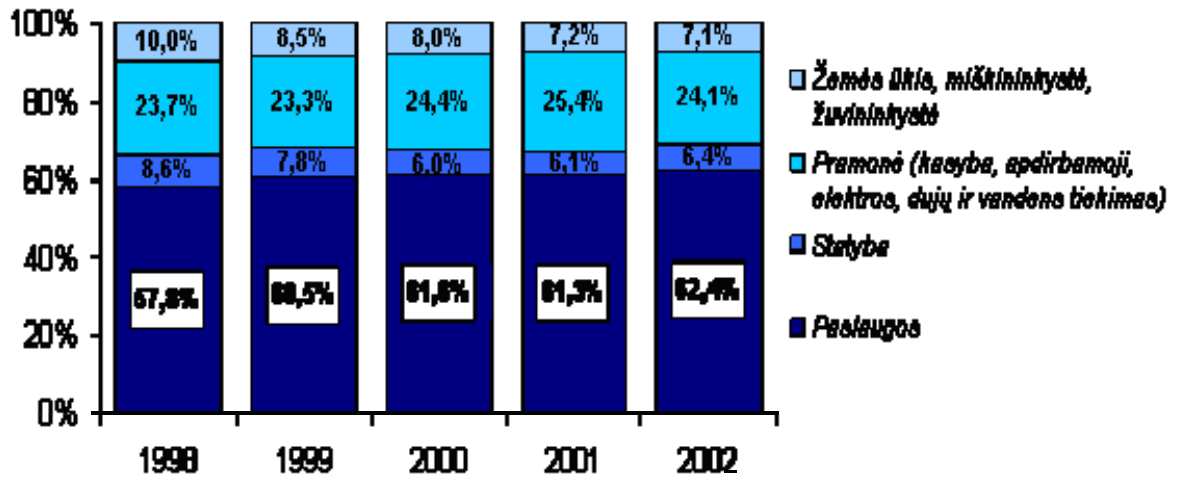
Pagrindinės ES paslaugų rinkos probleminės sritys yra: kliūtys smulkiam ir vidutiniam verslui, problemos susijusios su inovacijomis, problemos susijusios su darbo produktyvumu, problemos susijusios su vartojimo kainomis, kliūtys veikiančios įmonių steigimą, kliūtys veikiančios paslaugų teikimą.

Didžiausią įtaką tarptautinės paslaugų rinkos kitimo tendencijoms darys ES Paslaugų direktyvos įgyvendinimas. Ji darys tiesioginę įtaką paslaugų įmonėms, tikimasi, kad suintensyvės paslaugų verslas. Numatoma įtaka inovacijoms ir produktyvumui, paslaugų vartotojams, ekonomikos augimui ir užimtumui, ekonominei sanglaudai bei naujų šalių kandidačių prisijungimui, aplinkai.

3. Tarptautinių paslaugų rinka Lietuvoje

3.1. Esamos situacijos Lietuvoje analizė

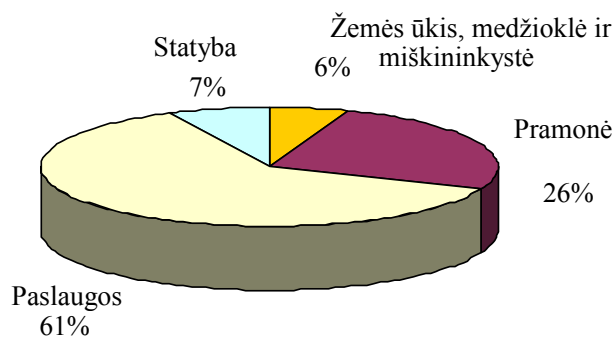
Nuo 2000 m. Lietuvos bendrasis vidaus produktas nuolat auga. Jo didėjimą 2000-2002 m. pirmiausia lėmė augantis eksportas, tuo tarpu 2003 m. sparčiai augo bendrosios investicijos ir vidaus vartojimas. 2003m. duomenimis BVP metinis augimas siekė beveik 9 proc. ir Lietuva pirmavo tarp Europos Sąjungos šalių ir kandidačių. Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, 1998-2002 m. laikotarpiu didžiausią dalį bendrosios pridėtinės vertės struktūroje sudarė paslaugos. Lietuvos bendrosios pridėtinės vertės struktūra veikusiomis kainomis pagal ekonominės veiklos rūšis grafiškai pavaizduota 6 paveiksle.

6 pav. Lietuvos bendrosios pridėtinės vertės struktūra veikusiomis kainomis pagal ekonominės veiklos rūšis 1998-2002 m.

Šaltinis: „Lietuvos statistikos metraštis 2003”, Statistikos departamentas, [15]

Paslaugų sektoriaus išsivystymo lygis Lietuvos ūkyje yra šiek tiek žemesnis, negu daugelyje kitų Europos valstybių. Tačiau jo reikšmė pastebimai auga ir darosi vis svarbesnė. Tai iliustruoja 7 paveikslas, iš kurio matome, kad paslaugų sektorius 2004 metais sukūrė 61 proc. Lietuvos bendrojo vidaus produkto.

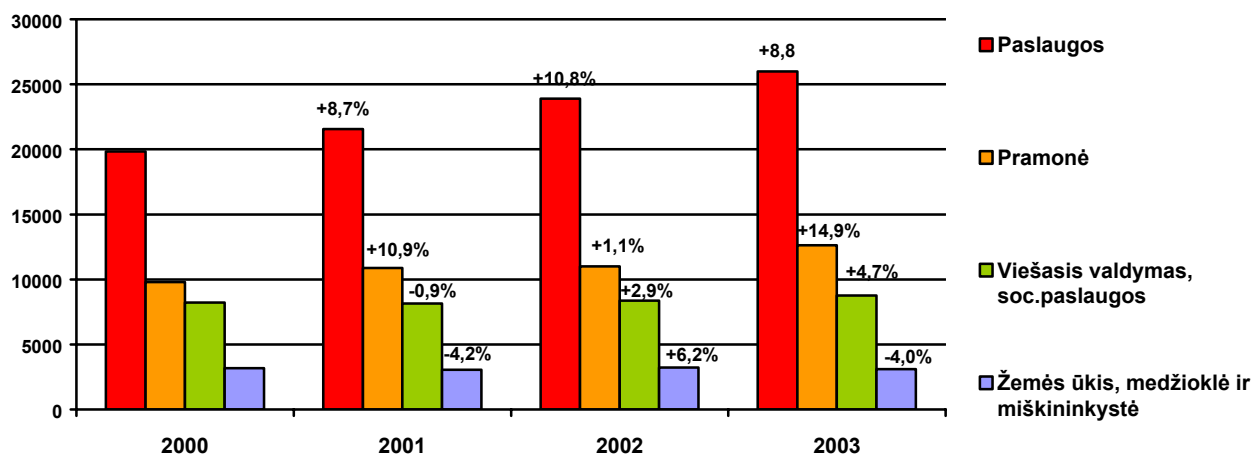

7 pav. Bendrojo vidaus produkto (gamybos metodu) struktūra pagal ekonominės veiklos rūšis 2004 m., %

Šaltinis: [16]

2004 metais bendras vidaus produktas buvo virš 62 mlrd. litų. Didžioji jo dalis buvo sukurta paslaugų sektoriuje. Suma siekė virš 37 mlrd. litų. Senosiose ES šalyse paslaugų reikšmė ūkiui, vertinant bendrojo vidaus produkto bei sukurto pridėtinės vertės struktūros kontekste, yra

panaši ir siekia apie 60-70%. Tad paslaugos laikytinos vienu sparčiausiai augančiu ūkio sektoriumi. Jo augimo tempai Lietuvoje kiek sumažėjo 2003 metais, tačiau augimas išlieka stabilus ir pakankamai aukštas. Tai iliustruoja 8 paveikslas.

8 pav. Sukurta pridėtinė vertė pagal ekonominės veiklos rūšis (mln.Lt) ir jos pokytis 2000-2003 m., %

Šaltinis: Lietuvos ūkio sektorių apžvalga, Nord/LB, [9]

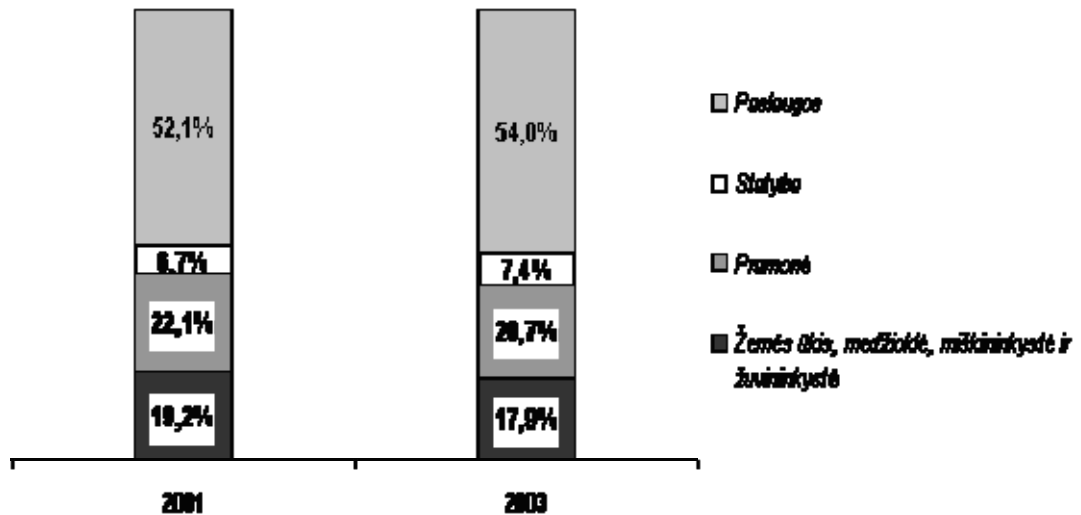
Siekiant geriau įvertinti analizuojamo paslaugų sektoriaus poveikio Lietuvos ūkiui mastą, reikia atsižvelgti ir į užimtųjų dalį bei įmonių skaičių jame. Paskutiniųjų metų ekonominis augimas teigiamai veikė darbo rinką: užimtumas didėjo, nedarbo lygis mažėjo. Daugumoje ekonominių veiklų buvo jaučiama išaugusi darbo jėgos paklausa – užimtųjų skaičius didėjo visuose gamybos ir nevalstybiniuose paslaugų teikimo sektoriuose, išskyrus energetiką bei nekilnojamojo turto, nuomos ir kitos verslo veiklos sektorių (žr. 5 lentelę) [9].

5 lentelė. Užimti šalies gyventojai pagrindinėse ekonominėse veiklose 1998-2003 m. laikotarpiu, tūkstančiais

Ekonominė veikla	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Iš viso:	1489,4	1456,5	1397,8	1351,8	1405,9	1438,0
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė ir žuvininkystė	285,9	281,4	261,6	233,9	250,6	257,0
Pramonė	328,6	306,2	290,8	281,1	293,3	297,5
Apdirbamoji pramonė	288,3	265,7	254,0	243,2	260,6	264,6
Statyba	99,3	91,17	83,7	84,8	93,2	107,1
Paslaugos	775,5	777,1	761,7	752,1	768,8	776,5

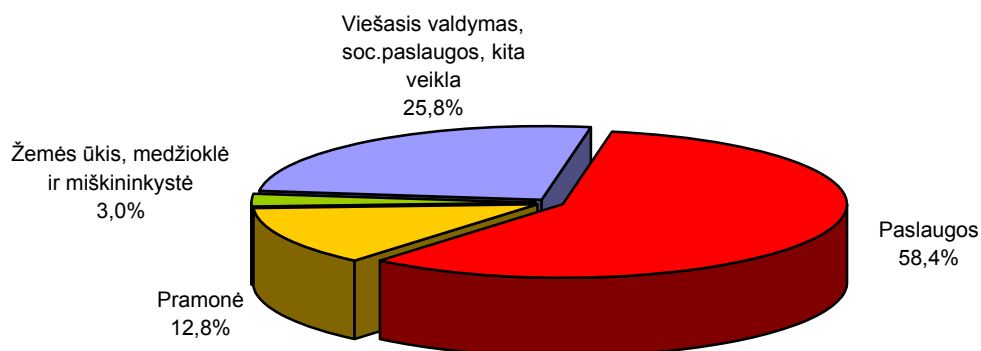
Šaltinis: [16]

Užimtų gyventojų struktūra pagal pagrindines ekonomines veiklas grafiškai pavaizduota 9 paveiksle. Per 1998-2003 m. laikotarpį padidėjo paslaugų ir statybos darbuotojų dalis, o likusių – sumažėjo.

9 pav. Užimtų šalies gyventojų struktūra pagal pagrindines ekonomines veiklas.
Šaltinis: [16]

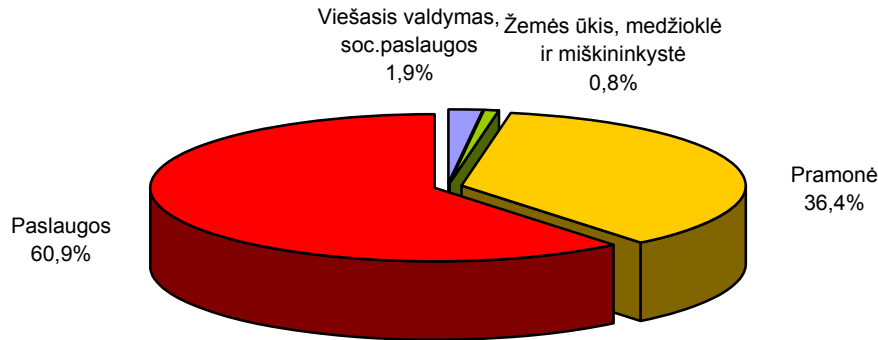
Paslaugų sferoje Lietuvoje dirba daugiau negu 500 tūkst. žmonių. Tai sudaro daugiau nei trečdalį visų užimtų žmonių, kurių bendras skaičius yra virš 1,4 milijonų. Darbuotojų skaičius paslaugų sektoriuose, įtraukus ir viešojo valdymo bei socialinių paslaugų sritį, išaugo iki daugiau nei 60% ir siekia daugiau nei 800 tūkst. žmonių. Tai parodo 10 paveikslas.

10 pav. Veikiančių ūkio subjektų skaičiaus struktūra pagal ekonominės veiklos rūšis 2004 m. pradžioje, %
Šaltinis: [9]

Paslaugų svarbą atspindi ir veikiančių ūkio subjektų skaičius jame. Viso veikiančių ūkio subjektų 2004 metų pradžioje buvo 69,9 tūkstančiai, iš jų paslaugų sektoriuje – 40,8 tūkstančiai.

Analogišką paslaugų sektoriaus svarbą matome ir analizuodami tiesiogines užsienio investicijas (žr. 11 paveikslą).

11 pav. Sukaupytų tiesioginių užsienio investicijų (laikotarpio pab.) struktūra pagal ekonominės veiklos rūšis 2004 metais, %

Šaltinis: [9]

Lietuvos banko paskelbtame 2005 m. šalies mokėjimų balanse [17] nurodoma, kad paslaugų eksportas išaugo lygiai tiek pat kaip ir prekių – 27,1 proc. ir sudarė 8,4 mlrd. Lt, o importas ūgtelėjo kiek mažiau – 25,9 proc. iki 5,7 mlrd. Lt, todėl žymiai pagerėjo paslaugų balansas. Bendras prekių ir paslaugų užsienio prekybos deficitas siekė 5,0 mlrd. Lt, jo santykis su BVP buvo 7,0 proc. ir per metus nepakito. Daugiau nei pusė paslaugų eksporto teko transporto paslaugoms, kurių užsieniečiams praėjusiais metais suteikta 17,4 proc. daugiau nei prieš metus, o jų importas ūgtelėjo net 35,2 proc. Saldo sudarė 1,9 mlrd. Lt ir išliko beveik toks pat kaip 2004m. Nemažas užsienio prekybos perteklius teko kelionėms – 505 mln. Lt. Šių paslaugų eksportas per metus padidėjo 18,4 proc. iki 1,5 mlrd. Lt, o jų importuota 16,8 proc. daugiau nei 2004m. Dėka Lietuvos prekybos tinklų skverbimosi į aplinkines rinkas sparčiausiai 2005 m. plėtojosi prekybinio tarpininkavimo ir su prekyba susietų paslaugų eksportas, per metus pašokęs net 7,4 karto iki 746 mln. Lt.

Pirmąjį 2006 m. pusmetį paslaugų eksportas sudarė 4,4 mlrd. Lt arba 14,6 proc. daugiau nei metais anksčiau, o importas išaugo 22,8 proc. iki 3,2 mlrd. Lt. Apie pusę paslaugų eksporto Lietuvoje pastaraisiais metais sudarė transporto paslaugos, kurių tiekimas užsieniui plėtojosi gana sparčiai (žr. 4.5 diagramą). Deja, š.m. pirmąjį pusmetį jų eksportas padidėjo tik 4,8 proc. – mažiausias priaugis per paskutinius penkerius metus, tuo tarpu importas ūgtelėjo 24 proc. ir beveik penktadaliu sumažino šių paslaugų prekybos perviršį iki 747 mln. Lt.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
I. Einamoji sąskaita						
Kreditas	22165,90	26052,93	29015,90	30754,28	35294,99	45288,20
Debetas	-24865,49	-28347,89	-31686,49	-34608,28	-40106,72	-50403,13
Balansas	-2699,59	-2294,96	-2670,59	-3854,00	-4811,73	-5114,93
A. Prekės						
Prekybos balansas	-4415,07	-4432,16	-4867,76	-5140,76	-6630,86	-8145,00
1. Eksportas (FOB kainomis)	16201,50	19555,55	22012,98	23385,08	25819,06	32767,30
2. Importas (FOB kainomis)	-20616,57	-23987,71	-26880,74	-28525,84	-32449,92	-40912,30
B. Paslaugos						
Kreditas	4235,00	4626,76	5398,42	5735,83	6797,63	8641,42
Debetas	-2714,67	-2800,85	-3410,67	-3847,92	-4534,74	-5715,36
Balansas	1520,33	1825,91	1987,75	1887,91	2262,89	2926,06

12 pav. Lietuvos Respublikos Mokėjimų balansas 2000 – 2005 metais
Šaltinis: [14]

Iš 12 paveikslo matome, kad pagal Lietuvos Mokėjimų balanso duomenis Lietuvos užsienio prekybos prekėmis balansas yra neigiamas, o paslaugomis teigiamas. Taigi paslaugų eksportuojama daugiau, negu importuojama, tuo tarpu prekių — importuojama daugiau negu eksportuojama.

Išaugęs į šalį atvykusių užsieniečių skaičius 11,8 proc. padidino kelionių eksportą, pasiekusį 1,3 mlrd. Lt, tačiau ir šių paslaugų importas plėtojosi sparčiau, per metus priaugęs 17,6 proc., todėl atitinkamas prekybos perviršis smuktelėjo maždaug šeštadaliu iki 152 mln. Lt. Tačiau panašu, kad baigia sunykti informatikos ir statybos paslaugų eksportas – jų apimtys minėtą laikotarpį sudarė atitinkamai 21 mln. Lt ir 32 mln. Lt. Tuo tarpu tęsiasi su prekyba susietų paslaugų eksporto šuolis – š.m. sausio–birželio mėnesiais jo apimtis pakilo iki 595 mln. Lt ir viršijo pernykštį atitinkamą rodiklį net 2,2 karto. Šioms paslaugoms jau teko net 13,5 proc. viso paslaugų eksporto, nors dar 2004 m. ši dalis nesiekė 1,5 proc.

13 pav. Paslaugų ir prekių eksportas 1998 - 2006 metais, mln. litų
Šaltinis: Lietuvos bankas, [14]

Bendri tarptautinės prekybos rodikliai rodo, kad paslaugų eksporto rodikliais Lietuva nenusileidžia ES šalims. Tačiau pateikiamas rodiklis apima bendrą tarptautinę prekybą, neišskiriant ES vidaus rinkos ir prekybos su trečiomis šalimis. Įvertinus tai, kad į trečias šalis eksportuojamos yra tiek paslaugos, tiek ir prekės, galima daryti prielaidą, kad paslaugų eksporto ES vidaus rinkoje dalis yra panaši ar kiek mažesnė nei kitų ES šalių narių.

Vertinant paslaugų importo apimtį bei santykinius rodiklius, galima teigti, kad iš esmės Lietuva yra paslaugas eksportuojanti šalis ir paslaugų sektoriai yra konkurencingi tarptautiniame kontekste.

3.2. Įstojimo į Europos Sąjungą poveikis Lietuvos paslaugų rinkos plėtotei

Lietuvos ekonomikos raidos tendencijos neatskiriamos nuo pasaulio ekonomikos raidos tendencijų. Šiandien Lietuvai, tapusiai globalios ekonomikos dalimi, tiesioginę įtaką daro pasaulio ir Europos ekonomikos pokyčiai. Pasaulio ekonomika vystosi cikliška. Šiuo metu pastebimi kai kurie globalinės ekonomikos recesijos požymiai. Pastarieji dešimtmečiai

ekonomikoje išsiskiria ypač dideliais globalizacijos tempais, konkurencijos didėjimu, naujų technologijų plėtra. Lietuvos ekonomika taip pat yra šių reiškinių akivaizdoje.

Lietuvos ekonomikai įtakos turi tiek išoriniai, tiek ir vidiniai veiksniai. Prie pagrindinių išorinių veiksnių priskirtini ekonomikos globalizacija, Lietuvos įstojimas į Pasaulinę Prekybos Organizaciją, ES plėtra ir Lietuvos integracija į ES bei į jos bendrąją rinką, auganti konkurencija, sparti naujų technologijų raida.

Prie pagrindinių vidaus veiksnių priskirtini nuolatinis verslo valdymo efektyvumo, produktyvumo didinimas, gebėjimas atlaikyti konkurencinį spaudimą tiek vidaus, tiek ir ES bei kitose rinkose ir įeiti į naujas rinkas, užtikrinti produkcijos atitikimą griežtiems saugos reikalavimams bei užtikrinti finansavimo šaltinius verslui plėtoti.

Lietuva po Nepriklausomybės atgavimo 1991 m. patyrė sparčią socialinę ekonominę ir politinę transformaciją. Dabar Lietuvoje sukurta veikianti rinkos ekonomika, kuri sudaro stabilios ekonominės plėtros pagrindą. 2004 m. tapusi Europos Sąjungos nare, Lietuva aktyviai naudojami priklausymo ES bendrajai rinkai, ES viešosios politikos teikiamais privalumais. Lietuvos narystė PPO, NATO ir ES užtikrina ekonominį bei politinį stabilumą ir suteikia ūkiui papildomų plėtros galimybių. Tapusi ES bendrosios rinkos dalimi, šalis įsipareigojo adaptuoti taisykles, galiojančias ES bendrosios rinkos dalyviams. Dar iki 1998m. Lietuva daug nuveikė, derindama savo teisės aktus su Bendrijos *acquis*. Šiuo metu įgyvendinta didžioji dalis Bendrijos *acquis*.

Vykstantis ES plėtros procesas yra susijęs ir su stiprėjančia konkurencija. Lietuvos, kaip mažos, neturinčios gausių gamtos išteklių šalies, nacionalinės ekonomikos plėtra bei socialinė gerovė labai priklauso nuo sugebėjimo gaminti ir pateikti rinkai konkurencingas prekes bei paslaugas, gebėjimas prisitaikyti prie nuolat vykstančių pokyčių. Tad laisvo paslaugų judėjimo srityje Lietuvai įstojus į ES didžiausi rezultatai pasiekti prisitaikant prie konkrečių paslaugų sektorių: liberalizuotų bankų, draudimo, telekomunikacijų, transporto, turizmo sektorių.

Draudimo sektoriuje nuo 1998 metų Draudimo priežiūros tarnyba patvirtino keletą norminių aktų dėl riziką ribojančios veiklos, kuriais baigiamas ES draudimo direktyvų, nustatančių mokumo reikalavimus ir techninių atidėjimų padengimų normas, perkėlimas į nacionalinę teisę.

Vertybinių popierių rinkos sektoriuje Lietuvos vertybinių popierių komisija 1998 metais patvirtino naują Vertybinių popierių registravimo ir perkėlimo taisyklių versiją. Šiuo būdu Lietuvos taisyklės buvo suderintos su Tarybos direktyvomis. Patvirtintos Periodinio informacijos atskleidimo taisyklės, atitinkančios *acquis* nuostatas, priimta gana daug teisės aktų, užtikrinančių sklandų vertybinių popierių rinkos veikimą.

Mokėjimų sistemos srityje Lietuvos Bankas įgyvendino dvi pirmąsias tarpbankines lėšų pervedimų sistemas (TLPS) projekto pakopas. TLPS įgyvendinimas Lietuvai sudarė sąlygas derinti savo mokėjimų sistemą su ES valstybėse narėse galiojančiomis sistemomis.

Transporto srityje LR įstatymai konkurencijos neriboja, nėra transporto įmonių, kurioms būtų suteikta ypatingų, arba išskirtinių teisių. Lietuvos transporto rinka atvira visiems operatoriams, nepriklausomai nuo jų pilietybės ir nuosavybės formos. Mažinama licencijuojamos veiklos rūšių. Naujos licencijavimo taisyklės visiškai atitinka ES direktyvų reikalavimus. Pagrindiniai pliusai transporto paslaugų sektoriuje ES narystėje labiausiai atsispindi paslaugų teikimo barjerų panaikinimas tarp ES narių (pvz.: kvotos ribojančios transportuojamų krovinių kiekį). Tai suteikia naujų galimybių konkurencingoms kelių transporto bendrovėms plėsti savo rinkos dalį ES. Be to, narystė ES veikia geležinkelio transporto liberalizaciją. Direktyvų, įtvirtinančių geležinkelių rinkos liberalizavimą ir konkurencinius santykius, perėmimas Lietuvos įmonėms yra naudingas, nes geležinkelyje sukuriama aplinka konkurencijai, ir dėl jos turėtų gerėti paslaugų kokybė ir mažėti kaina. Reikia paminėti, kad krovinių vežėjams yra naudingas krovinių ir keleivių vežimo paslaugų atskyrimas siekiant išvengti antrųjų subsidijavimo pirmųjų sąskaita.

Laikantis ES transporto politikos principų dėl kelių mokesčių, panaikintas kelių mokestis nuo apyvartos, o tai naudinga transporto paslaugų įmonėms. Transporto paslaugų sektoriuje daugiausia išlaidų patiriama dėl poreikio prisitaikyti prie ES teisinių normų.

Telekomunikacijų ir pašto sektoriuje pagal komunikacijų įstatymą nėra įmonių turinčių ypatingų ar išskirtinių teisių komunikacijų srityje. Derinantis prie ES direktyvų komunikacijų paslaugų sektorius yra modernizuojamas tiek technologine, tiek ir valdymo prasme. ES komunikacijų paslaugų politikoje siekiama sukurti ir užtikrinti efektyvią konkurenciją. Pagrindiniai stojimo į ES privalumai komunikacijų sektoriuje buvo jaučiami dar iki formalaus įstojimo. Šios paslaugų rinkos plėtros ribojimai daugiausiai sietini su reguliavimo politika atitinkančia ES nuostatas. Teisinio reguliavimo ir kontrolės procesas labai veikiamas būtino teisės aktų harmonizavimo.

Turizmo sektorius. Lietuvoje turizmo paslaugoms tenka antra vieta tarp labiausiai eksportuojamų paslaugų. Integracija į ES Lietuvai atvėrė naujas rinkas, bei pritraukė naujų investuotojų. Kol kas sunku vertinti, kiek turizmui naudinga integracija į ES, tačiau yra pakankamas pagrindas tikėtis paslaugų paklausos didėjimu, sąlygoto turistų iš kitų ES šalių pagausėjimo. Integracija į ES Lietuvos turizmo paslaugoms turėjo ir neigiamų pasekmių – įstojus į ES sumažėjo turistų srautai iš trečiųjų šalių.

Būtina pažymėti, kad Lietuvos integracija į ES yra ilgas ir sudėtingas procesas, sukkeliantis tiek teigiamų, tiek neigiamų pasekmių. Kadangi, reguliavimo sistemos perėmimas bei

lengvesnis patekimas į bendrąją ES rinką yra pagrindiniai Lietuvos ekonomikos augimo veiksniai, paminėtini šie svarbiausi paslaugų rinkos plėtros aspektai:

- užsienio prekybos plėtra;
- išaugęs eksportas, leidžiantis pasireikšti masto ekonomijos efektui;
- efektyvesnė prekyba ir kiti ekonominiai mainai;
- konkurencijos padidėjimas;
- prisitaikymo prie aukštesnių ES standartų būtinybė;
- mažų paslaugų įmonių patiriami nuostoliai.

Lietuvos įmonių patrauklumo užsienio investuotojams išaugimas, sąlygojantis darbo našumo padidėjimą, gamybos veiksnių ir konkurencinio pajėgumo augimą.

Norint įvertinti narystės ES įtaką Lietuvos paslaugų rinkai, jos kitimo tendencijas, būtina atlikti išsamesnę apie 2006 lapkričio 14 d. priimtos ES Paslaugų direktyvos analizę, (plačiau apie ES Paslaugų direktyvą žr. 2.5. skyriuje). Apie šios direktyvos poveikį Lietuvos ūkiui bus kalbama sekančiame darbo skyriuje.

3.3. Europos Sąjungos Paslaugų direktyvos poveikio Lietuvos ūkiui apimtys

Analizuojant galimą Europos Sąjungos paslaugų direktyvos poveikį Lietuvos ūkiui, dėl jos įvairiapusiškumo galima apibrėžti tik pakankamai abstrakčius skaičius, kurie parodytų, kokia tiesioginė įtaka bus daroma ūkio daliai. Tam atlikti reikia glaustai įvertinti bendrą paslaugų sferos įtaką Lietuvos ūkiui (3.2. skyrius). Toliau daromos prielaidos, kad:

- analizuojama paslaugų direktyva tiesiogiai veiks paslaugų sektorių;
- analizuojama paslaugų direktyva iš dalies lies ir kitas ūkio šakas, daugiausia pramonę.

Kaip jau minėta, bendrai paslaugų sektoriaus reikšmė Lietuvos ūkyje sudaro daugiau nei 60% Lietuvos ūkio. Dėl šios priežasties direktyvos poveikio analizė yra labai aktuali. Tačiau direktyvos taikymas, o tuo pačiu ir jos įtaka, yra apribota tam tikromis išimtimis.

Direktyvoje numatoma, kad transporto, pašto, telekomunikacijų (nuotoliniai ryšiai), finansinės paslaugos, viešasis valdymas ir saugumas neturėtų būti vertinami kaip patenkantys į poveikio apimčių vertinimą. Elektros, dujų ir vandens tiekimo paslaugos, sveikatos priežiūra bei socialiniai darbai, dėl daugelio išimčių, numatomų direktyvoje, gali būti įtraukiami tik iš dalies.

6 lentelė. Bendroji produkcija ir sukurta pridėtinė vertė, patenkanti į direktyvos poveikio sritį 2004 metais.

Veiklos pavadinimas	Bendroji produkcija, veikusiomis kainomis		Sukurta pridėtinė vertė, veikusiomis kainomis	
	Mln. lt	%	Mln. lt	%
Šalies ūkis	105377	100,0	55653	100,0
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	5077	4,8	2413	4,3
Statyba	8128	7,7	4012	7,2
Vidaus prekyba	14654	13,9	10157	18,3
Viešbučiai ir restoranai	1238	1,2	844	1,5
Nekilnojamasis turtas, nuoma ir kita verslo veikla	7643	7,3	5363	9,6
Švietimas	3710	3,5	3038	5,5
Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	3432	2,3	1561	2,8
Kita veikla	2914	2,8	1735	3,1
VISO	46796	43,5	29123	52,3

Šaltinis: [9]

Direktyvos poveikis skirtingoms paslaugų sektoriaus šakoms nėra vienodas ir vienas jų paveiks tiesiogiai ir reikšmingai, o kitas paveiks labai nežymiai arba poveikio iš viso nebus. Tačiau tai nemenkina direktyvos svarbos, o lemia poreikį analizuoti galimą poveikį atskirose šakose.

Taigi direktyvos įgyvendinimas skirtingai paveiks skirtingus paslaugų sektorius. Poveikio intensyvumas ir pobūdis priklauso nuo kelių pagrindinių charakteristikų, kuriomis gali būti apibūdinti paslaugų sektoriai. Formuluojuant charakteristikas reikalinga atsižvelgti į tai, kad jos apima tiek vietinės rinkos, tiek ir išorinės, šiuo atveju kitų šalių narių, rinkos charakteristikas. Pagrindinės charakteristikos, kurios leistų įvertinti direktyvos įgyvendinimo poveikį paslaugų sektoriams, yra išvardintos žemiau.

Esamos įėjimo į rinką kliūtys vietinėje rinkoje. Direktyvoje numatomas kliūčių naikinimas padidintą konkurenciją vietinėje rinkoje, sumažintų veiklos bei steigimosi kaštus ir atitinkamai tai atsilieptų kainų mažėjimui. Kuo didesnis esamų kliūčių kiekis, tuo didesnis direktyvos poveikis (išskyrus atvejus, kai šalims narėms paliekama teisė taikyti nacionalinį reglamentavimą). Toks pokytis charakteringas tiek tos rinkos dalyviams, tiek kitų šalių narių rinkų dalyviams kitos šalies atžvilgiu.

Kitų šalių narių rinkose esančios kliūtys. Šių kliūčių naikinimas arba švelninimas atveria eksporto plėtros galimybes. Eksporto galimybių augimas sudaro prielaidas sukuriamos pridėtinės vertės augimui bei naujų darbo vietų kūrimui. Tuo tarpu įtaka kainoms gali būti atvirkštinė, t.y.

trumpu periodu kainos gali išaugti dėl santykinai didesnių kainų kitose rinkose patrauklumo. Ilgu periodu tikėtinas ir kainų mažėjimo efektas.

Paslaugos eksportavimo galimybės. Jas apibrėžia paslaugos teikimui reikalinga infrastruktūra bei paslaugos teikimo geografiniai apribojimai. Paslaugos, kurių teikimui reikalinga tam tikra infrastruktūra, gali būti eksportuojamos tik steigiant verslą (įmonę) kitoje šalyje narėje. Tokiu būdu direktyvos įgyvendinimo poveikis jaučiamas tiesioginių užsienio investicijų srityje. Dalis paslaugų gali būti teikiamos laikinai arba per atstumą. Šiuo atveju direktyvos poveikis bus kiek mažesnis dėl jau egzistuojančio tokių paslaugų teikimo rinkoje ir mažesnių rizikų (infrastruktūros kūrimas sietinas su investavimo rizika). Trečia paslaugų grupė yra mažai eksportuojamos arba neeksportuojamos. Jų veikla dažnai yra apribota tam tikra geografinė teritorija ir jos yra dažnai fragmentuotos (tokios kaip taisyklos, remonto dirbtuvės ir pan.).

Reikalavimų, keliamų veiklai, skirtumai. Laikino paslaugų teikimo per sieną atveju, paslaugų teikėjai, kurių šalyse narėse keliami santykinai mažesni reikalavimai, tuo pačiu tikėtini ir mažesni kaštai, įgyja nepagrįstą konkurencinį pranašumą prieš paslaugų teikėjus iš tų šalių narių, kur reikalavimai yra aukštesni. Tokiu būdu aukštesni reikalavimai paslaugų teikėjui tam tikroje šalyje sudaro palankias sąlygas kitų šalių narių paslaugų teikėjų veiklai joje.

7 lentelė. Atskirų paslaugų sektorių eksportas bei importas 2003 metais.

	Eksportas		Importas		Balansas, mln. lt
	Mln.lt	%	Mln. lt	%	
Viso paslaugos	5735,83	100	3847,92	100	1887,91
Nepatenkančios į direktyvos įtaką – viso	3133,56	54,6	1901,99	49,4	1231,57
Transporto paslaugos	2851,81	49,70	1549,98	40,30	1301,83
Ryšių paslaugos	182,26	3,20	154,65	4,0	27,61
Draudimo paslaugos	0,18	0,00	38,36	1,00	-38,18
Finansinės paslaugos	21,81	0,40	11,41	0,30	10,4
Garso ir vaizdo paslaugos	34,64	0,60	0,88	0,00	33,76
Vyriausybės paslaugos	42,86	0,70	146,71	3,80	-103,85
Patenkančios į direktyvos įtaką – viso	2602,27	45,4	1945,93	50,6	656,34
Kelionės asmeninės	1605,08	28,00	426,37	11,10	1178,71
Kelionės dalykinės	338,74	5,90	1006,48	26,20	-667,74

Statybos paslaugos	73,29	1,30	24,71	0,60	48,58
Kompiuterinės ir informatikos paslaugos	87,18	1,50	48,44	1,30	38,74
Naudojimasis nuosavybės teisėmis	1,55	0,00	55,37	1,40	-53,82
Prekybinio tarpininkavimo ir su prekyba susijusios paslaugos	117,91	2,10	53,15	1,40	64,76
Veiklos lizingas	11,8	0,20	59,37	1,50	-47,57
Įvairios verslo, profesinės ir techninės paslaugos	345,24	6,00	269,88	7,00	75,36
Kitos asmeninės, kultūros ir poilsio paslaugos	21,48	0,40	2,16	1,10	19,32

Šaltinis: [14]

Galima teigti, kad Paslaugų direktyvos poveikis bus jaučiamas tik kai kuriuose paslaugų sektoriuose. Paslaugų sektorių, patenkančių į direktyvos poveikio sritį, eksporto apimtys 2003 metais buvo 2,6 mlrd. litų; tai sudaro 45% paslaugų eksporto arba 9% bendro eksporto. Importo srityje apimtys siekia 1,9 mlrd. litų (atitinkamai 49% paslaugose bei 6% bendrai importe). Reikšmingiausią dalį iš nagrinėjamų paslaugų eksporto sudaro turizmo paslaugos, sudarančios apie 75% importo bei eksporto apimčių.

3.4. Lietuvos paslaugų rinkos tendencijos ir problemos

3.4.1. Lietuvos paslaugų rinkos probleminės sritys

Nors manoma, kad dauguma Lietuvos paslaugų sektorių turėtų vystytis su palyginti žemu kliūčių lygiu (žr. 3.4.2. skyrių), tačiau probleminių sričių vis tik yra. Pagrindinės kliūtys paslaugų rinkos plėtojimui yra sąlygojamos tokių veiksnių kaip teisinis reglamentavimas (licencijos, įgaliojimai, draudimai ir pan.), geografinis paslaugų apibrėžtumas, nuolatinės infrastruktūros poreikis.

Siekiant įvertinti pagrindines problemines sritis Lietuvos paslaugų rinkoje, reikia apibendrinti kriterijus ir išskirti galimas apimtis skirtinguose paslaugų sektoriuose. Pateikiamoje lentelėje paslaugų rinkos plėtrą ribojantys veiksniai pateikiami kita spalva. Lentelėje nėra pateikiamas sveikatos apsaugos bei socialinių paslaugų sektoriai.

8 lentelė. Lietuvos paslaugų rinkos plėtrą ribojantys veiksniai 2005 metais.

Paslaugų grupė	Esamas reglamentavimas	Geografinis apibrėžtumas	Infrastruktūros poreikis
Elektros, dujų ir vandens tiekimas			
Statyba			
Apgyvendinimas ir maitinimas			
Turistinės paslaugos			
Nekilnojamasis turtas			
Automobilių, kitų mašinų ir įrengimų nuoma			
Su kompiuteriais susijusi veikla			
Teisinės, apskaitos ir verslo konsultacijos			
Marketingas ir reklama			
Techninės konsultacijos			
Personalo atranka			
Kita verslo veikla			
Prekyba			

Pastaba. Patamsintas langelis reiškia tai paslaugų grupei konkretus veiksnys galioja

Šaltinis: [16]

Atsižvelgiant į minėtus Lietuvos paslaugų rinkos plėtrą ribojančius veiksnius, kaip vieną iš problematiškiausių Lietuvos paslaugų sektoriaus sričių galima išskirti kliūtis smulkaus ir vidutinio verslo plėtrai. Nors smulkių ir vidutinių įmonių užimama dalis paslaugų sektoriuje yra vyraujanti, tačiau šios įmonės yra labiausiai veikiamos vidinių rinkos kliūčių. Daugelis naujai besisteigiančių įmonių planuoja savo veiklą sieti su paslaugų teikimu. Tačiau Lietuvoje dėl silpnai funkcionuojančios smulkią verslo rėmimo programų sistemos ir mokesčių lengvatų naujo verslo kūrimui nebuvimo daugelis įmonių nė nepradeda savo veiklos arba stengiasi

perkelti ją į užsienio šalis. Nors SVVĮ yra linkusios pradėti savo įmonės veiklą už šalies ribų, tačiau ten taip pat egzistuoja kliūtys, kurios apriboja SVVĮ galimybes sėkmingai vykdyti įmonės veiklą kitos šalies teritorijoje. Didesnis smulkaus verslo rėmimas ir vadinamosios „mokesčių atostogos“ gerokai padidintų įmonių skaičių, padarytų Lietuvą patrauklesnę užsienio investuotojams, padidintų Lietuvos rinkos (tame tarpe ir paslaugų) konkurencingumą.

Kaip kliūtis paslaugų sektoriaus vystymuisi Lietuvoje reikėtų vertinti didelį valstybės nuosavybės kiekį tokiose konkurencingose srityse kaip oro transportas, sveikatos apsauga.

Problemos susijusios ir su darbo produktyvumu. Viena iš didžiausių problemų įtakojančių Lietuvos paslaugų sektorių yra efektyvios darbo ir socialinės politikos nebuvimas, kuri būtina tam, kad pritaikyti ekonomiką prie globalizacijos, ūkio struktūrinių pokyčių ir paslaugų mainų. Dėl geresnių darbo ir gyvenimo sąlygų, atsivėrus ES sienoms, žymiai padidėjo emigracija iš Lietuvos, kas kuria darbo jėgos trūkumą visuose sektoriuose. Vidinės rinkos kliūtys paslaugoms stabdo darbo jėgos tarptautinę konkurenciją bei geriausios praktikos sklaidą, taip pat apriboja veiksnius, kurie galėtų skatinti darbo jėgos produktyvumą bei produktyvumo lygio suvienodinimą.

Dabartiniai Lietuvos paslaugų sektoriaus reguliavimo būdai ir priemonės neskatina paslaugų konkurencingumo, dėl neadaptuotos tikriesiems poreikiams socialinės ir ekonominės politikos dažnai yra slopinamas įmonių išlaidų skaidrumas, tuo sudaromos prielaidos atsirasti šešėlinei ekonomikai, neefektyviai paskirstomi darbo išteklių, mažinamos galimybės skatinti kokybiškos darbo jėgos augimą. Šios kliūtys ir administracinės priemonės apriboja išsilavinusių darbuotojų ir žmogiškojo kapitalo efektyvumą, mažina paslaugų konkurencingumą. Žemas konkurencijos lygis paslaugų sektoriuje sąlygoja aukštesnes paslaugų kainas bei neskatina paklausos. Sritis Lietuvoje, kuriose egzistuoja tam tikri apribojimai, pavyzdžiui papildomi mokesčiai ar draudimai gauti subsidijas, nuolaidų nebuvimas ir pan., apima turizmo, sporto ir laisvalaikio veiklas, mažmeninę prekybą, transporto, ryšių ir telekomunikacijų paslaugas, švietimo ir mokymo bei sveikatos paslaugas.

Problematiška situacija ir su įmonių įsteigimu užsienio valstybėse bei užsienio investuotojų kapitalo pritraukimu į Lietuvą. Šios kliūtys apima teisinę, administracinę aplinką, pavyzdžiui įvairios įgaliojimų ir licenzijų išdavimo procedūros, registravimai ir deklaravimai, priverstinis daug ir įvairių formų dokumentų rengimas, bendravimas su įvairiomis institucijomis, informacijos trūkumas ir pan.

3.4.2. Lietuvos paslaugų rinkos tendencijos

Atsižvelgiant į Lietuvos ir užsienio šalių tyrimus⁴³, galima numatyti, kad Lietuvos prekybiniai santykiai su trečiosiomis šalimis ženkliai nesikeis ir Lietuvos paslaugų rinkos pokyčiams didelės įtakos neturės. Didžiausią įtaką tarptautinės paslaugų rinkos tendencijoms Lietuvoje darys ES Paslaugų direktyvos įgyvendinimas, taip įtakodamas ir Lietuvos paslaugų rinkos pokyčius. Todėl toliau bus aptariami šios direktyvos numatomi poveikiai Lietuvos paslaugų rinkai ir konkreitiems paslaugų sektoriams.

Pagal užsienio šalių ir Lietuvos atliktus tyrimus numatoma, kad ES Paslaugų direktyvos įgyvendinimas Lietuvoje įtakos tik kelis paslaugų sektorius⁴⁴. Didesni pokyčiai sietini su Lietuvos paslaugų verslo subjektų galimybėmis kitose šalyse narėse plėtoti savo veiklą. Teoriškai didesni pakitimai galimi sveikatos apsaugos bei socialinių paslaugų srityse, tačiau abiejose šiose srityse direktyva numato gana daug išimčių ir palieka šalims narėms teisę spręsti dėl įsisteigimo ir veiklos reglamentavimo. Didesni pokyčiai, vertinant juos vietinės rinkos kontekste, galimi didmeninės prekybos ir techninių konsultacijų sektoriuose.

Atsižvelgiant į įvairių šalių atliktus direktyvos poreikio tyrimus, numatoma, kad dauguma Lietuvos paslaugų sektorių turėtų vystytis su palyginti žemu kliūčių lygiu. Toks scenarijus yra palankus Lietuvos ūkiui. Tarp palankiausių poveikių dėl paslaugų direktyvos įgyvendinimo galinčių turėti paslaugų sektorių paminėtini tokie sektoriai, kaip statyba, didmeninė prekyba, turistinės paslaugos, techninės konsultacijos ir pan. Jis susijęs su paslaugų eksporto galimybių išaugimu. Konkurencijos intensyvėjimas vidaus rinkoje yra mažiau tikėtinas. Tai lemia žemas esamas kliūčių lygis bei santykinai maža rinka. Makroekonominio požiūriu didžiausias ES Paslaugų direktyvos poveikis bus jaučiamas paslaugų eksporto pokyčiuose. Pokyčiai vartotojams Lietuvoje nebus dideli. Kai kuriais atvejais galimi tam tikri kainų pokyčiai, tačiau labai nežymūs. Didžiausia tikėtina nauda vartotojams bus besiplečiantis paslaugų pasirinkimas.

Poveikis statybų sektoriui, turistinėms paslaugoms, su kompiuteriais susijusioms veikloms, marketingo ir reklamos paslaugoms bei personalo atrankai gali būti ženklus. Tačiau šiuo atveju svarbesni pokyčiai sietini su pasikeitimais kitų šalių narių reglamentavime.

Tokioms sritims, kaip vandens, dujų ar elektros paskirstymas, apgyvendinimas ir maitinimas, transporto priemonių pardavimas, mažmeninė prekyba degalais direktyvos įgyvendinimo poveikis bendrai nėra reikšmingas. Kai kuriais atvejais, kai investicijos į infrastruktūrą kitose šalyse narėse nėra ribojantis veiksnys, poveikis paslaugų sektoriui gali būti

⁴³ http://www.dti.gov.uk/europeandtrade/europe/services-directive/economics_evidence/page22898.html 2006 - 11

ir labiau reikšmingas. Tarp tokių paminėtini mažmeninė prekyba ir automobilių, kitų mašinų bei įrengimų nuoma.

Kadangi paslaugų eksporto plėtra, paprastesnio eksporto galimybių sudarymas yra vienas pagrindinių direktyvos tikslų, tikėtina, kad, vertinant makroekonominiu požiūriu, paslaugų rinkos funkcionavimą ribojančių kliūčių mažinimas ir pokyčių, susijusių su ES Paslaugų direktyva įgyvendinimas, paskatins Lietuvos tarptautinės prekybos paslaugomis masto augimą. Kitas galimas pokytis šioje srityje yra tam tikri struktūriniai prekybos paslaugomis tarp šalių narių pasikeitimai. Tai turėtų duoti bendrą teigiamą poveikį. Bendrasis direktyvos poveikis gali būti analizuojamas remiantis kitose šalyse atliktais tyrimais.

Olandijos Ekonominės politikos analizės biuro (CPB) atliktas tyrimas parodė, kad direktyvos įgyvendinimas labiausiai atsilieps paslaugų eksportui bei tiesioginių užsienio investicijų paslaugų sferoje augimui. Ilgalaikis (5 metai) direktyvos įdiegimo poveikis turėtų padidinti komercinių paslaugų prekybos vidaus rinkoje apimtį 15-35% [22]. Jei paslaugų mastas panašiai augs ir Lietuvoje, galima būtų tikėtis, kad Lietuvos prekyba paslaugomis per 5 metų laikotarpį išaugs apie 400-900 mln. litų.

Danijos įmonės Copenhagen Economics atliktas tyrimas akcentuota tai, kad direktyvos įgyvendinimas atsilieps bendram gerbūviui, kuris vertinimas vartojimo išaugimo pagrindu, bei pridėtinės vertės paslaugų sektoriuje augimu. Tyrimo rezultatai rodo, kad bendrasis gerbūvis dėl direktyvos įgyvendinimo turėtų išaugti 0,6% o pridėtinė vertė, sukuriama paslaugų sektoriuje iki 1%. Skirtingose šalyse šie rodikliai bus skirtingi. Lietuvos gerbūvio rodiklio papildomas augimas turėtų sudaryti labai nežymią dalį – apie 0,2% [23]. Pridėtinės vertės išaugimas paslaugų sektoriuje yra kiek didesnis ir turėtų siekti apie 1%. Lietuvoje papildomos pridėtinės vertės apimtys turėtų padidėti apie 25-30 mln. litų.

Direktyvos poveikis apima reikšmingą dalį Lietuvos ūkio. Paslaugos, patenkančios į direktyvos poveikio sferą, sudaro apie 50% visos Lietuvoje sukuriamos pridėtinės vertės. Paslaugų eksportas Lietuvoje sudaro apie 20% bendros vertės ir iš esmės nesiskiria nuo ES šalių narių vidurkio. Tik apie ½ paslaugų eksporto palies direktyvos įgyvendinimas. Prekyba paslaugomis per direktyvos įgyvendinimo laikotarpį turėtų papildomai išaugti daugiau nei 0,5 mlrd. litų. Tačiau galimo poveikio kiekybinis vertinimas turėtų būti vertinamas tik kaip orientacinis, nes jis grindžiamas vidutiniais dydžiais, kurie dėl skirtingų sąlygų ir paslaugų sektorių išvystymo šalyse narėse yra labai apibendrinti.

Apibendrinant paslaugų direktyvos įgyvendinimo poveikį Lietuvos ūkiui, galima teigti, kad didžiausią įtaką bus jaučiama dėl pagerėjusių verslo sąlygų kitose šalyse narėse. Tai reiškia, kad visų pirma reikia direktyvą vertinti kaip atveriančią paslaugų eksporto perspektyvas. Dėl

⁴⁴ Ten pat

santykinai nedidelio esamo įsisteigimo bei veiklos laisves ribojančių kliūčių lygio kitų šalių narių bei esamų rinkos dalyvių veiklos sąlygos pagerės, tačiau šis pagerėjimas yra santykinai mažesnis nei daugelyje kitų šalių narių.

Šalia prekybos paslaugomis apimčių išaugimo reikėtų paminėti ir kitą reikšmingą pokytį, t.y. galimybių steigti paslaugų verslą kitose šalyse narėse išaugimą. Tai taip pat turėtų atsiliiepti Lietuvos ūkiui tiek konkurencijos intensyvėjimo, tiek eksporto apimčių augimo srityse.

Be minėtos tiesioginės įtakos paslaugų sektoriams direktyvos įgyvendinimo pasekmės numatomos ir kitose sferose. Kaip pažymima užsienio šalių atliktų tyrimų išvadose, išaugusi konkurencija bei įvairėjantis paslaugų pasirinkimas bei prieinamumas turės įtakos darbuotojų skaičiaus šiose sektoriuose augimui, produktyvumo rodiklių gerėjimui. Pagrindinė nauda vartotojams numatoma iš mažėjančių kainų, kas yra ilgalaikė konkurencijos intensyvėjimo pasekmė. Tad direktyvos sėkmingas įgyvendinimas teigiamai įtakos tiek konkrečius paslaugų sektorius, tiek bendrą ekonominį šalies augimą. Bus juntamas teigiamas efektas ir paslaugų vartotojams.

3.5. Skyriaus apibendrinimas

Paslaugų sektoriaus išsivystymo lygis Lietuvoje yra šiek tiek žemesnis negu daugelyje kitų Europos valstybių. Tačiau jo reikšmė pastebimai auga ir darosi vis svarbesnė.

2004 metais bendras vidaus produktas buvo virš 62 mlrd. litų. Didžioji jo dalis buvo sukurta paslaugų sektoriuje. Paslaugų mastas viršijo 37 mlrd. litų.

Paslaugos laikytinos vienu sparčiausiai augančiu Lietuvos ūkio sektoriumi. Jo augimo tempai kiek sumažėjo 2003 metais, tačiau augimas išlieka stabilus ir pakankamai aukštas.

Paslaugų sferoje Lietuvoje dirba daugiau negu 500 tūkst. žmonių. Tai sudaro daugiau nei trečdalį visų užimtų žmonių, kurių bendras skaičius 2003 metais buvo virš 1,4 milijonų. Darbuotojų skaičius paslaugų sektoriuose, įtraukus ir viešojo valdymo bei socialinių paslaugų sritį, išaugo 2005m. iki daugiau nei 60% ir siekia daugiau nei 800 tūkst. žmonių.

Užsienio prekybos paslaugomis prekybos rodikliai rodo, kad paslaugų eksporto rodikliais Lietuva nenusileidžia kitoms ES šalims. Vertinant paslaugų importo apimtį bei santykinius rodiklius, galima teigti, kad iš esmės Lietuva yra paslaugas eksportuojanti šalis ir paslaugų sektoriai yra konkurencingi tarptautinėje rinkoje.

Lietuvos ekonomikos plėtrai įtakos turi tiek išoriniai, tiek ir vidiniai veiksniai. Prie pagrindinių išorinių veiksnių priskirtini ekonomikos globalizacija, Lietuvos įstojimas į Pasaulinę

Prekybos Organizaciją, ES plėtra ir Lietuvos integracija į ES bei jos bendrąją rinką, auganti konkurencija, sparti naujų technologijų raida.

Prie pagrindinių vidaus veiksnių priskirtini nuolatinis verslo valdymo efektyvumo, produktyvumo didinimas, gebėjimas atlaikyti konkurencinį spaudimą tiek vidaus, tiek ir ES bei kitose rinkose ir įeiti į naujas rinkas, užtikrinti produkcijos atitikimą griežtiems saugos reikalavimams bei užtikrinti finansavimo šaltinius verslui plėtoti.

Norint įvertinti narystės ES įtaką Lietuvos paslaugų rinkai, jos kitimo perspektyvines tendencijas, būtina įvertinti 2006 lapkričio 14 d. priimtos ES Paslaugų direktyvos įtaką paslaugų plėtrai.

Galima teigti, kad direktyvos poveikis skirtingoms paslaugų sektoriaus šakoms nėra vienodas ir vienas jų paveiks tiesiogiai ir reikšmingai, o kitas paveiks labai nežymiai arba poveikio iš viso nebus. Paslaugų sektorių, patenkančių į direktyvos poveikio sritį, eksporto apimtys Lietuvoje 2003 metais buvo 2,6 mlrd. litų; tai sudaro 45% paslaugų eksporto arba 9% bendro eksporto. Importo srityje apimtys siekia 1,9 mlrd. litų (atitinkamai 49% paslaugose bei 6% bendrai importe). Reikšmingiausią dalį iš paslaugų eksporto sudaro turizmo paslaugos, sudarančios apie 75% importo bei eksporto apimčių.

Nors manoma, kad dauguma Lietuvos paslaugų sektorių yra su palyginti žemu kliūčių lygiu, tačiau probleminių sričių vis tik esama. Pagrindinės kliūtys paslaugų rinkos plėtojimui yra sąlygojamos tokių veiksnių kaip didelis teisinis reglamentavimas, geografinis paslaugų apibrėžtumas, nuolatinės infrastruktūros poreikis.

Problematiška Lietuvos paslaugų sektoriaus sritis yra kliūčių smulkaus ir vidutinio verslo vystymui buvimas. Nors smulkių ir vidutinių įmonių (SVVI) užimama dalis paslaugų sektoriuje yra vyraujanti, tačiau šios įmonės yra labiausiai veikiamos vidinių rinkos kliūčių. Lietuvoje dėl silpnai funkcionuojančios smulkiojo verslo rėmimo programų sistemos ir mokesčių lengvatų naujo verslo kūrimui nebuvimo daugelis įmonių nė nepradeda savo veiklos arba stengiasi perkelti ją į užsienio šalis. Nors SVVI yra linkusios pradėti savo įmonės veiklą už šalies ribų, tačiau ten taip pat egzistuoja kliūtys, kurios apriboja SVVI galimybes sėkmingai vykdyti įmonės veiklą kitos šalies teritorijoje.

Numatoma, kad Lietuvos prekybiniai santykiai su trečiosiomis šalimis nesikeis ir Lietuvos paslaugų rinkos pokyčiams įtakos neturės. Didžiausią įtaką tarptautinės paslaugų rinkos tendencijoms Lietuvoje darys ES Paslaugų direktyvos įgyvendinimas, taip įtakodamas ir Lietuvos paslaugų rinkos pokyčius.

Tikimasi, kad ilgalaikis direktyvos įdiegimo poveikis turėtų padidinti komercinių paslaugų prekybos vidaus rinkoje apimtį 15-35% ir Lietuvos prekyba paslaugomis per 5 metų laikotarpį gali išaugti apie 400-900 mln. litų. Lietuvos gerbūvio rodiklio papildomas augimas

turėtų sudaryti labai nežymią dalį – apie 0,2%. Pridėtinės vertės išaugimas paslaugų sektoriuje yra kiek didesnis ir turėtų siekti apie 1%. Lietuvoje papildomos pridėtinės vertės apimtys, dėl paslaugų masto augimo, turėtų padidėti apie 25-30 mln. litų.

Apibendrinant paslaugų direktyvos įgyvendinimo poveikį Lietuvos ūkiui, galima teigti, kad didžiausią įtaką bus jaučiama dėl pagerėjusių verslo sąlygų kitose šalyse narėse. Dėl santykinai nedidelio esamo įsisteigimo bei veiklos laisves ribojančių kliūčių lygio kitų šalių narių bei esamų rinkos dalyvių veiklos sąlygos pagerės, tačiau šis pagerėjimas yra santykinai mažesnis nei daugelyje kitų šalių narių.

Be minėtos tiesioginės įtakos, paslaugų sektoriaus kitimo pokyčiai Lietuvoje pasijaus ir kitose sferose. Išaugusi konkurencija bei įvairėjantis paslaugų pasirinkimas bei prieinamumas turės įtakos darbuotojų skaičiaus šiose sektoriuose augimui, produktyvumo rodiklių gerėjimui. Pagrindinė nauda vartotojams numatoma iš mažėjančių kainų, kas yra ilgalaikė konkurencijos intensyvėjimo pasekmė. Tad direktyvos sėkmingas įgyvendinimas teigiamai įtakos tiek konkrečius paslaugų sektorius, tiek bendrą ekonominį šalies augimą. Bus juntamas teigiamas efektas ir paslaugų vartotojams.

Išvados

Atlikus kompleksinę tarptautinių paslaugų ir šių paslaugų rinkos Europos Sąjungoje ir Lietuvos Respublikoje analizę bei išnagrinėjus esamas problemines sritis ir galimas tendencijų kitimo kryptis, buvo gautos šios pagrindinės išvados:

1. Literatūroje minima daug paslaugos apibrėžimų, iš ko galima spręsti, kad ši sąvoka yra pernelyg plati, kad jai galima būtų suformuluoti vieną apibrėžimą. Vieni apibrėžimai geriau atspindi paslaugų nematerialumą, kiti geriau atspindi paslaugos ir prekės sąsajas, tretieji koncentruojami ties paslaugos gavėjais ir jų teikėjais.

Paslaugos apibrėžimas yra svarbus tuo, kad atskiria paslaugą nuo materialių prekių, kas sukuria naują sąvoką – paslaugų sektorius, kuri nusako sektoriaus vaidmenį ir vietą ūkio struktūroje, taip pat poveikį makroekonomikos procesams, tokiems kaip investicinis aktyvumas, augimas, užimtumas ir pan. nuo ko priklauso visai skirtingų vadybos sprendimų priėmimas.

Šio darbo autoriui patogiausia remtis šiuo apibrėžimu: paslaugų veikla yra tokia veikla, kuri nekuria ir neperdirba fizinių produktų. Jų teikiamas produktas nėra materialus ir negali būti apčiuopiamas, transportuojamas arba įgyjamas [23]. Jis geriausiai tinka šiame darbe nagrinėjamosioms problemoms analizuoti. Be to pastarasis apibrėžimas geriausiai atspindi paslaugos reikšmę ir savybes.

2. Atlikęs tarptautinių paslaugų rinkos kaitos analizę, šio darbo autorius daro išvadas, kad ekonomikos raidai būdingi ypatumai XX amžiuje yra tokie: 1. Agrarinio sektoriaus sumažėjimas visose šalyse. 2. Paslaugų sektoriaus dalies didėjimas nepriklausomai nuo šalies išsivystymo lygio ar politinės santvarkos. 3. Paslaugų sektoriaus netolygus didėjimas. Paslaugų dalis visų nagrinėtų šalių ūkio struktūroje nuo 1960m. augo žymiai greičiau nei 1930 – 1960m. laikotarpyje. 4. Lūžis industrinių šalių ūkio struktūros raidoje. Industrinio sektoriaus dalis ėmė mažėti, tuo tarpu paslaugų sektoriaus dalis priartėja prie industrinio sektoriaus lygio. 5. Lėtesnis paslaugų sektoriaus dalies augimas matomas besivystančiose šalyse. Įvertinus šiuos ypatumus galima spręsti, kad paslaugų teikimo sfera vystosi sparčiau nei prekių gamyba. Todėl galima teigti, kad ir tarptautinė prekyba paslaugomis vystosi sparčiau nei prekyba prekėmis.

Svarbu pažymėti, kad egzistuoja tiesioginė priklausomybė tarp besivystančios šalies bendrojo išsivystymo lygio ir paslaugų sektoriaus dalies bendroje šalies ūkio struktūroje (kuo labiau šalis išsivysčiusi, tuo daugiau žmonių dirba paslaugų sektoriuje). Nors besivystančios šalys priklauso skirtingoms grupėms, daugumoje jų pasitvirtina greitesnio paslaugų sektoriaus augimo tendencija ir mažėjantis agrarinio sektoriaus dalis BVP.

3. Viena iš labiausiai pasaulio paslaugų rinką įtakojančių organizacijų yra Europos Sąjunga, įtvirtinusi paslaugų judėjimo laisvės principą, taip mažindama kliūtis paslaugų

sektoriaus plėtrai. Vienas plačiausiai šiuo metu aptarinėjamų klausimų Europos Sąjungoje yra paslaugų rinkos funkcionavimo kliūčių naikinimas. Išnagrinėjęs Europos Sąjungos paslaugų rinką, autorius daro išvadą, kad paslaugos sudaro labai reikšmingą nacionalinių ūkių dalį, tačiau prekyba jomis tarp šalių narių yra labai ribota. Tokia padėtis susiformavo todėl, kad paslaugų srityje nebuvo sudarytos sąlygos plėtotis vieningai rinkai. Daugelyje šalių narių egzistuoja įvairių kitų šalių narių paslaugų teikėjų įsisteigimo, veiklos bei vartotojų teises pasirinkti paslaugų teikėjus ribojančių kliūčių. Minėtos kliūtys laikytinos svarbiausiu aspektu ribojančiu paslaugų plėtrą tarp šalių narių.

4. Išanalizavęs esamą paslaugų rinkos situaciją Europos Sąjungoje ir 2006 lapkričio 14d. priimtą Europos Sąjungos Paslaugų direktyvą (KOM(2006) 160 galutinis), bei remdamasis užsienio šalių tyrimais, darbo autorius išskyrė nemažai probleminių sričių tarptautinių paslaugų rinkoje. Svarbiausios iš jų yra: kliūtys smulkiam ir vidutiniam verslui; problemos susijusios su inovacijomis; problemos susijusios su darbo produktyvumu; problemos susijusios su vartojimo kainomis.

Autorius, remdamasis paslaugų rinkos ir Europos Sąjungos Paslaugų direktyvos poveikio analize, išskyrė vidinės rinkos kliūtis (tokias kaip įsisteigimo ribojimas, ribojimas įmonės dydžiui, licencijos, įgaliojimai, draudimai ir kt., taip pat neteisinės vidinės rinkos kliūtys, tokios kaip informacijos trūkumas apie teikiamą paslaugą, apie tiekėją ir pan.), turinčias neigiamos įtakos paslaugų konkurencingumui Europos Sąjungos šalyse, kadangi jų taikymas mažina įmonių bendradarbiavimą tarp šalių, produktyvumo lygį, inovacijų apimtį ir riboja įmonių konkurenciją paslaugų rinkoje bei išorinės aplinkos veiksnius, ribojančius paslaugų sektoriaus plėtrą ir apimančius teisinius, ekonominius, mokslinius, technologinius ir socialinius veiksnius.

5. Išanalizavęs esamą situaciją Europos Sąjungos paslaugų rinkoje ir Europos Sąjungos Paslaugų direktyvą, bei remdamasis užsienio šalių tyrimais, darbo autorius mano, kad didžiausią įtaką tarptautinės paslaugų rinkos kitimo tendencijoms darys ES Paslaugų direktyvos įgyvendinimas. Pažymėtina, jog direktyvos poveikis palies pakankamai daug veiklos sričių įvairiuose sektoriuose ir rinkose. Autorius išskiria tokias pagrindines, ES Paslaugų direktyvos įtakotas, paslaugų rinkos tendencijas Europos Sąjungoje:

Tiesioginė įtaka paslaugų įmonėms. ES Paslaugų direktyva siekiama paskatinti veiklą už šalies ribų, sumažinant administracinius ir teisinius nesusipratimus bei užtikrinti teisinį tikrumą. Visa tai stimuliuos paslaugų įmonių, teikiančių paslaugas už šalies ribų, skaičiaus augimą. Direktyva turėtų pastebimai sumažinti kaštus, tokius kaip teisinės informacijos paieškos kaštus, kurie susidaro dėl skirtingų valstybėse narėse esančių režimų, bei prisitaikymo kaštus, kurie atsiranda paslaugų įmonėms, norinčioms modifikuoti esamą verslo modelį, atsižvelgiant į skirtingus teisinius reikalavimus. Taigi tikėtina, kad šių kaštų eliminavimas bei augančios įmonių

galimybės, turės didelės naudos verslui, įskaitant gamintojus, vartotojus, ir galiausiai konkurencingai ES ekonomikai. Remdamasis užsienio tyrimais ir ES Paslaugų direktyvos poveikio analize, darbo autorius tikisi, kad suintensyvės paslaugų verslas. Išaugęs paslaugų verslas padės vidinei rinkai labiau integruotis, o verslui iš kitos šalies geriau įsitvirtinti. Tai lems paslaugų įvairovę ir prieinamumą, o taip pat sustiprins konkurenciją vidinėje rinkoje.

Vertinant direktyvos poveikį konkurencijai apskritai, autorius mano, kad direktyvos poveikis konkurencijai ES šalyse narėse turėtų atsiliepti teigiamai. Padidėjusi konkurencija ES vidaus rinkoje gali versti ES paslaugų teikėjus gerinti teikiamų paslaugų kokybę ir taip padidinti konkurencingumą kitose rinkose.

Įtaka paslaugų vartotojams. Auganti konkurencija šalių mastu, geriausios praktikos sklaida ir kokybės nišinėse rinkose augimas, padidins vartotojų pasirinkimo galimybes, kainos taps labiau konkurencingos, padidės paslaugų kokybė.

Įtaka ekonomikos augimui ir užimtumui. Direktyvos įgyvendinimas leis sukurti gerai funkcionuojančių įvairių paslaugų vidaus rinką. Ekonomikos augimui įtakos turės kliūčių, trukdančių tarptautinei prekybai bei investicijoms, panaikinimas ir nuolatinis sąlygų gerinimas inovacijų ir produktyvumo srityje bei konkurencijos skatinimas. Kadangi paslaugos yra labai imlios darbui, taip pat kadangi paslaugų sektorius yra pagrindinis šaltinis naujų darbo vietų sukūrimui ES valstybėse, todėl geriau funkcionuojanti paslaugų vidaus rinka suteiks didesnių galimybių užimtumui didėti.

Galutinė išvada – barjerų mažinimas tarptautinėje prekyboje paslaugomis turėtų sąlygoti teigiamus nuoseklius ekonominius pokyčius. Nauda vartotojui – žemesnės kainos, paslaugų įvairovė, didesnis atlyginimas, daugiau darbo vietų; verslui – išsiplėtusi rinka, padidėjęs produktyvumas, didesnė pridėtinė vertė. Šalys, kurių pridėtinė vertė paslaugų sektoriuje didės daugiausia, gaus ir didžiausią bendrą naudą. Yra stiprus ryšys tarp paslaugų sektoriaus laimėjimų ir bendrų ekonomikos laimėjimų.

6. Išanalizavęs esamą paslaugų sektoriaus išsivystymo lygį Lietuvos ūkyje, autorius mano, kad paslaugų sektoriaus išsivystymo lygis Lietuvos ūkyje yra šiek tiek žemesnis, negu daugelyje kitų išsivysčiusių Europos valstybių. Tačiau šio sektoriaus reikšmė pastebimai auga ir darosi vis svarbesnė. Bendri tarptautinės prekybos rodikliai rodo, kad paslaugų eksporto rodikliais Lietuva nenusileidžia ES šalims. Vertinant paslaugų importo apimtį bei santykinius rodiklius, galima teigti, kad iš esmės Lietuva yra paslaugas eksportuojanti šalis ir paslaugų sektoriai yra konkurencingi tarptautiniame kontekste. Todėl tikėtina, kad Lietuvos paslaugų rinka ateityje plėsis.

7. Lietuvos ekonomikos raidos tendencijos neatskiriamos nuo pasaulio ekonomikos raidos tendencijų. Šiandien Lietuvai, tapusiai globalios ekonomikos dalimi,

tiesioginę įtaką daro pasaulio ir Europos ekonomikos pokyčiai. Lietuvos ekonomikai įtakos turi tiek išoriniai (ekonomikos globalizacija, auganti konkurencija, sparti naujų technologijų raida, Lietuvos integracija į ES ir PPO), tiek ir vidiniai veiksniai (verslo valdymo efektyvumo, produktyvumo didinimas, gebėjimas atlaikyti konkurencinį spaudimą tiek vidaus, tiek ir ES bei kitose rinkose ir įeiti į naujas rinkas ir kt.).

Lietuvai įstojus į ES laisvo paslaugų judėjimo srityje didžiausi rezultatai pasiekti prisitaikant prie konkrečių paslaugų sektorių: liberalizuotų bankų, vertybinių popierių, draudimo, telekomunikacijų ir pašto, transporto, turizmo sektorių.

Kadangi, reguliavimo sistemos perėmimas bei lengvesnis patekimas į bendrąją ES rinką yra pagrindiniai Lietuvos ekonomikos augimo veiksniai, paminėtini šie svarbiausi paslaugų rinkos plėtros aspektai:

- užsienio prekybos plėtra;
- išaugęs eksportas, leidžiantis pasireikšti masto ekonomijos efektui;
- efektyvesnė prekyba ir kiti ekonominiai mainai;
- konkurencijos padidėjimas;
- Lietuvos įmonių patrauklumo užsienio investuotojams išaugimas, sąlygojantis darbo našumo padidėjimą, gamybos veiksnių ir konkurencinio pajėgumo augimą.

Išanalizavus šiuos veiksnius galima teigti, kad Lietuvos įstojimas į ES suteikė teigiamą impulsą Lietuvos prekybos paslaugomis plėtrai.

8. Autorius išskiria pagrindines problemines sritis ir kliūtis paslaugų rinkos plėtojimui, sąlygojamas tokių veiksnių kaip teisinis reglamentavimas, geografinis paslaugų apibrėžtumas, nuolatinės infrastruktūros poreikis:

Kliūtys smulkaus ir vidutinio verslo plėtrai. Nors smulkių ir vidutinių įmonių užimama dalis paslaugų sektoriuje yra vyraujanti, tačiau šios įmonės yra labiausiai veikiamos vidinių rinkos kliūčių.

Problemos susijusios ir su darbo produktyvumu. Viena iš didžiausių problemų įtakojančių Lietuvos paslaugų sektorių yra efektyvios darbo ir socialinės politikos nebuvimas, kuri būtina tam, kad pritaikyti ekonomiką prie globalizacijos, ūkio struktūrinių pokyčių ir paslaugų mainų. Dėl geresnių darbo ir gyvenimo sąlygų, atsivėrus ES sienoms, žymiai padidėjo emigracija iš Lietuvos, kas kuria darbo jėgos trūkumą visuose sektoriuose. Vidinės rinkos kliūtys paslaugoms stabdo darbo jėgos tarptautinę konkurenciją bei geriausios praktikos sklaidą, taip pat apriboja veiksnius, kurie galėtų skatinti darbo jėgos produktyvumą bei produktyvumo lygio suvienodinimą.

Dabartiniai Lietuvos paslaugų sektoriaus reguliavimo būdai ir priemonės neskatina paslaugų konkurencingumo, dėl neadaptuotos tikriesiems poreikiams socialinės ir ekonominės

politikos dažnai yra slopinamas įmonių išlaidų skaidrumas, tuo sudaromos prielaidos atsirasti šešėlinei ekonomikai, neefektyviai paskirstomi darbo išteklių, mažinamos galimybės skatinti kokybiškos darbo jėgos augimą. Šios kliūtys ir administracinės priemonės apriboja išsilavinusių darbuotojų ir žmogiškojo kapitalo efektyvumą, mažina paslaugų konkurencingumą. Žemas konkurencijos lygis paslaugų sektoriuje sąlygoja aukštesnes paslaugų kainas bei neskatina paklausos. Sritis Lietuvoje, kuriose egzistuoja apribojimai, apima turizmo, sporto ir laisvalaikio veiklas, mažmeninę prekybą, transporto, ryšių ir telekomunikacijų paslaugas, švietimo ir mokymo bei sveikatos paslaugas.

Problematiška situacija ir su įmonių įsteigimu užsienio valstybėse bei užsienio investuotojų kapitalo pritraukimu į Lietuvą. Šios kliūtys apima teisinę, administracinę aplinką. Tai įvairios įgaliotųjų ir licenzijų išdavimo procedūros, registravimai ir deklaravimai, priverstinis daug ir įvairių formų dokumentų rengimas, bendravimas su įvairiomis institucijomis, informacijos trūkumas ir pan.

Kaip kliūtis paslaugų sektoriaus vystymuisi Lietuvoje reikėtų vertinti didelį valstybės nuosavybės kiekį tokiose konkurencingose srityse kaip oro transportas, sveikatos apsauga.

9. Autorius mano, kad didžiausią įtaką Lietuvos paslaugų rinkos plėtrai darys 2006 lapkričio 14 d. priimta ES Paslaugų direktyva. Autorius, remdamasis ES Paslaugų direktyvos poveikio analize teigia, kad direktyvos įgyvendinimas skirtingai paveiks skirtingus paslaugų sektorius. Atsižvelgdamas į įvairių šalių atliktus direktyvos poreikio tyrimus, darbo autorius mano, kad dauguma Lietuvos paslaugų sektorių turėtų vystytis su palyginti žemu kliūčių lygiu. Toks scenarijus yra palankus Lietuvos ūkiui.

Tarp palankiausių poveikį dėl paslaugų direktyvos įgyvendinimo galinčių turėti paslaugų sektorių paminėtini tokie sektoriai, kaip statyba, didmeninė prekyba, turistinės paslaugos, techninės konsultacijos, paslaugos nekilnojamo turto srityje, dalis švietimo bei kitoms įvairioms verslo paslaugų sritims. Jis susijęs su paslaugų eksporto galimybių išaugimu. Konkurencijos intensyvėjimas vidaus rinkoje yra mažiau tikėtinas dėl kelių priežasčių. Tai lemia žemas esamas kliūčių lygis bei santykinai maža rinka. Makroekonominio požiūriu didžiausias ES Paslaugų direktyvos poveikis bus jaučiamas paslaugų eksporto pokyčiuose. Autorius mano, kad pokyčiai vartotojams Lietuvoje nebus dideli. Kai kuriais atvejais galimi tam tikri kainų pokyčiai, tačiau labai nežymūs.

Didžiausia tikėtina nauda vartotojams bus besiplečiantis paslaugų pasirinkimas. Tokioms sritims, kaip vandens, dujų ar elektros paskirstymas, apgyvendinimas ir maitinimas, transporto priemonių pardavimas, mažmeninė prekyba degalais direktyvos įgyvendinimo poveikis neturėtų būti reikšmingas.

Kadangi paslaugų eksporto plėtra, paprastesnio eksporto galimybių sudarymas yra vienas pagrindinių direktyvos tikslų, tikėtina, kad, vertinant makroekonominiu požiūriu, paslaugų rinkos funkcionavimą ribojančių kliūčių mažinimas ir pokyčių, susijusių su ES Paslaugų direktyva įgyvendinimas, paskatins Lietuvos tarptautinės prekybos paslaugomis masto augimą.

Apibendrinant paslaugų direktyvos įgyvendinimo poveikį Lietuvos ūkiui, galima teigti, kad didžiausią įtaką bus jaučiama dėl pagerėjusių verslo sąlygų kitose šalyse narėse. Tai reiškia, kad visų pirma reikia direktyvą vertinti kaip atveriančią paslaugų eksporto perspektyvas. Šalia prekybos paslaugomis apimčių išaugimo reikėtų paminėti ir kitą reikšmingą pokytį, t.y. galimybių steigti paslaugų verslą kitose šalyse narėse išaugimą. Tai taip pat turėtų atsiliiepti Lietuvos ūkiui tiek konkurencijos intensyvėjimo, tiek eksporto apimčių augimo srityse.

Be minėtos tiesioginės įtakos paslaugų sektoriams direktyvos įgyvendinimo pasekmės numatomos ir kitose sferose. Kaip pažymima užsienio šalių atliktų tyrimų išvadose, išaugusi konkurencija bei įvairėjantis paslaugų pasirinkimas bei prieinamumas turės įtakos darbuotojų skaičiaus šiose sektoriuose augimui, produktyvumo rodiklių gerėjimui.

Literatūra

1. C. Barnard. Europos sąjungos materialinė teisė, 2 tomas. Vilnius: Eugrimas, 2006
2. D. Bernatonytė. Tarptautinės prekybos pagrindai. Kaunas: Technologija, 2004
3. B. Drilingas, J. Čiburienė, V. Snieška. Makroekonomikos pagrindai. Kaunas: Technologija, 1997
4. Europos Ekonominės Erdvės susitarimas, prieiga per Internetą:
<http://secretariat.efta.int/Web/EuropeanEconomicArea/EEAAgreement/EEAAgreement>
5. A. Junevičius. Laisvas paslaugų judėjimas Europos Sąjungoje. Europos Sąjunga – 2004: iššūkiai, procesai ir Europos studijos. Kaunas, 2003
6. V. Kindurys. Paslaugų marketingas: teorija ir praktika. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1998.
7. Konsoliduota Europos Bendrijos sutartis // V. Ž. 2004, Nr. 2 – 2
8. N. Langvinienė, B. Vengrienė. Paslaugų teorija ir praktika. Kaunas: Technologija 2005
9. „Lietuvos ekonomikos apžvalga“, 2004 m. kovo mėn. Nr. 1, NORD/LB Lietuva Analitikų grupė
10. R. Mažeikaitė. Paslaugų marketingo pagrindai. Vilnius: UAB “Infosiūlas”, 2002
11. V. Pranulis, A. Pajuodis, S. Urbonavičius, R. Virvilaitė. Marketingas. Vilnius: Eugrimas, 1999
12. E. Sinkevičius, G. Vitkus, K. Maniokas ir kt. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. Vilnius: Eugrimas, 2002
13. B. Vengrienė. Paslaugų ekonomika: mokomoji priemonė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1998
14. Lietuvos Bankas, prieiga per Internetą <http://www.lb.lt/>
15. „Lietuvos statistikos metraštis 2003“, Statistikos departamentas, prieiga per Internetą:
<http://www.stat.gov.lt/>
16. Lietuvos Statistikos Departamentas, prieiga per Internetą: <http://www.stat.gov.lt/>
17. Lietuvos Respublikos Mokėjimų balansas, 2005, prieiga per Internetą:
http://www.lb.lt/lt/leidiniai/mok_bal/lrmbal_2005m.pdf
18. В. И. Фомичев. Международная торговля: учебник, Москва 1998
19. И. Я. Киселев. Международный труд Москва, 1997
20. Л. Г. Лабскер., Л. О. Бабешко. Теория массового обслуживания в экономической сфере, Москва 1998
21. A Community of Fifteen: key figures. - Belgium, 2000

22. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, A quantitative assessment of the EU proposal for the Internal Market for Services, prieiga per Internetą:
http://www.cpb.nl/eng/news/2005_40.html
23. Copenhagen Economics, Economic Assessment of the Barriers to the Internal Market of Services, prieiga per Internetą: <http://www.mpo.cz/dokument11581.html>
24. Encyclopedia of the European Union/ edited by Desmond Dinan.- USA, 1998
25. The European Single Market. Sweden: EU info, 2001
26. Ch. Grönroos, Service management and marketing: a customer relationship management approach. 2nd ed. Chichester: John Wiley and Sons 2001
27. J. Gershuny, I Miles, S Jones, C Mullings, G Thomas and S Wyatt (1986) 'Time Budgets: Preliminary Analyses of a National Survey' Quarterly Journal of Social Affairs
28. T. P. Hill. Tangibles, Intangibles and Services, a New Taxonomy for the Classification of Output// Canadian Journal of Economics, April 1999, No 32(2)
29. J. Lethinen. Service quality: A study of quality dimensions. Helsinki: Service Management Institute, 1982
30. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on services in the internal market (6174/04 COMPET)
31. The Single Market. - Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 1996
32. Single Market News, The Newsletter of International Market DG, Nr. 20, 2000 03
33. Tools for multilateral trade negotiations on trade in services, Geneva 2000,
http://www.unctad.org/en/docs/ditctsbmisc57_en.pdf
34. Jungtinių Tautų prekybos ir išsivystymo konferencija (United Nations Conference on Trade and Development), prieiga per Internetą: <http://www.unctad.org>
35. Europos Bendrijų statistikos tarnyba (The Statistical Office of the European Communities), prieiga per Internetą: www.europa.eu.int/comm/eurostat/
36. Lietuva Europos Sąjungoje, prieiga per Internetą: www.euro.lt
37. Laisvosios Europos prekybos asociacija (The European Free Trade Association), prieiga per Internetą: <http://secretariat.efta.int/>
38. Jungtinių Tautų statistikos padalinys (United Nations Statistics Division), prieiga per Internetą: <http://unstats.un.org/>
39. Pasaulinė Prekybos Organizacija (World Trade Organization), prieiga per Internetą:
<http://www.wto.org/>
40. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (Organization For Economic Cooperation and Development), prieiga per Internetą: <http://stats.oecd.org/>

41. Europos Parlamentas (The European Parliament), prieiga per Internetą:

<http://www.europarl.europa.eu/>

42. Pasaulio Bankas, prieiga per Internetą: www.worldbank.org

Santrauka

TARPTAUTINĖ PREKYBA PASLAUGOMIS: TENDENCIJOS IR PROBLEMOS

Pagrindinės sąvokos: paslauga, paslaugų savybės, paslaugų sektorius, tarptautinėje rinkoje parduodamų paslaugų grupės, tarptautinių paslaugų rinka, paslaugų apskaita, paslaugų reglamentavimas, paslaugų rinkos tendencijos, paslaugų rinkos problemos.

Santraukos turinys: Šio darbo tikslas yra išanalizuoti tarptautinės prekybos paslaugomis rinką, jos problemines sritis, tendencijas; išanalizuoti šios temos teorinius aspektus; išanalizuoti esamą tarptautinės prekybos paslaugomis situaciją, didžiausią dėmesį kreipiant į situaciją Europos Sąjungoje ir Lietuvoje; išanalizuoti tarptautinės prekybos paslaugomis reguliavimus Europos Sąjungoje ir Lietuvoje; išanalizuoti tarptautinės prekybos paslaugomis problemines sritis ir kitimo tendencijas Europos Sąjungoje; išanalizuoti tarptautinės prekybos paslaugomis problemines sritis ir kitimo tendencijas Lietuvoje.

Praėjusiame amžiuje ėmė aktyviai vystytis paslaugų sfera. Šiandieną šis ekonomikos sektorius įgavo vyraujančias pozicijas: šiuo metu paslaugos sudaro daugiau nei du trečdalius Pasaulio bendrojo vidaus produkto. Vidutiniškai apie 70 procentų Pasaulio bendrojo vidaus produkto yra gaunama paslaugų sektoriuje, o auga šis sektorius daug sparčiau (16 procentų per metus) nei prekyba (tik 7 procentai per metus). Paslaugų sektoriuje dabar dirba daugiau nei 70 procentų darbuotojų, ir tai taipogi sudaro praktiškai visą užimtumo augimą. Lietuvos Statistikos departamento, Lietuvos banko duomenimis, 2000 - 2006 m. laikotarpiu paslaugos Lietuvos ūkio struktūroje tapo svariausiu ekonominiu sektorium ir sudaro didžiausią pridėtinės vertės dalį. Tačiau nežiūrint į tokį spartų paslaugų sektoriaus augimą iškyla nemažai problemų ribojančių paslaugų rinkos plėtojimąsi, tokių kaip kliūtys smulkiam ir vidutiniam verslui, problemos susijusios su inovacijomis, darbo produktyvumu, kliūtys veikiančios įmonių steigimą. Norint išspręsti šias problemas, būtina atlikti išsamią paslaugų sektoriaus analizę.

Šiame darbe analizuojama paslaugų samprata, tarptautinėje rinkoje parduodamų paslaugų grupės ir jų apskaita bei tarptautinių paslaugų rinkos formavimasis ir pokyčiai, juos įtakojančios veiksniai. Didelis dėmesys skiriamas Europos Sąjungos (kaip vienos iš labiausiai pasaulio paslaugų rinką įtakančių organizacijų) ir Lietuvos paslaugų rinkos analizei. Darbe, remiantis tarptautinių organizacijų, užsienio šalių bei Lietuvos šaltiniais ir tyrimais, atskleisti ir išnagrinėti pagrindiniai poveikio elementai, ypatingą dėmesį skiriant Europos Sąjungos Paslaugų direktyvai, jos įtakai Europos Sąjungos ir Lietuvos ekonomikos ir paslaugų rinkos pokyčiams.

Atlikus išsamią tarptautinių organizacijų, užsienio šalių ir Lietuvos šaltinių bei tyrimų, Europos Sąjungos Paslaugų direktyvos ir kitų teisės aktų analizę, nustatytos pagrindinės Europos

Sjungos Lietuvos paslaugų rinkos probleminės sritys ir tendencijų pokyčių kryptys. Svarbiausios probleminės sritys tiek Europos Sąjungoje, tiek Lietuvoje yra: kliūtys smulkiam ir vidutiniam verslui; problemos susijusios su inovacijomis; problemos susijusios su darbo produktyvumu; problemos susijusios su vartojimo kainomis. Tačiau nepaisant jų autorius numato tolesnę tarptautinių paslaugų rinkos plėtrą.

Pagrindinės darbo išvados susijusios su tarptautinės prekybos paslaugomis ir paslaugų rinkos plėtros skatinimu. Darbo autorius mano, kad dėl šiandieninės paslaugų rinkos plėtros ir jos teikiamų galimybių, šios temos analizė galėtų būti aktuali tiek politikams, formuojant tarptautinės prekybos politiką (ypač derėtų atsižvelgti į paslaugų eksporto skatinimą), tiek verslininkams, formuojantiems savo verslo kryptis, tiek ir investuotojams.

Summary

INTERNATIONAL TRADE IN SERVICES: TENDENCIES AND PROBLEMS

Keywords: service, features of the services, sector of the services, groups of the services traded in the international market, services of the international market, service accounting, service regulation, tendencies of the service market, problems of the service market.

The summary of content: The purpose of this paper is to analyze the market of the international services, the problematic spheres and tendencies of it; to analyze the theoretic aspects of this subject; to analyze the present situation of the international trade in services while biggest attention giving to the situation in European Union (EU) and Lithuania; to analyze the problematic areas and the tendency of changes of the international trade in services in Lithuania.

The sphere of services started to develop very actively in the last century. Nowadays this sector of economics gained the dominant positions: currently those services compound more than two thirties of the World's Gross National Product (GNP). Approximately seventy percent of the GNP is obtained in sector of the services. Moreover, this sector is growing much faster (16 percent per year) than trade in services (7 percent per year only). Currently more than seventy percent of the employees are working in the sector of the services, and this part practically contains all the development of employment. According to the data of the Statistic Department of Lithuania and the Bank of Lithuania, during period 2000 – 2006 the services became the key in economical sector in the structure of the Lithuanian economy, and it compounds the biggest part of surplus. Despite this fast development of the sector of the services, many problems that limit this market are rising up, for example, obstructions for Small and Medium-Sized Enterprises (SME), the problems with innovations, the efficiency of the employment, the obstacles that influence the establishment of the enterprises. It is necessary to make the comprehensive analysis of the sector of the services in order to solve those problems.

The conception of the service, groups of the services traded in the international market and their accounting, the development of the services of the international market and its changes, the factors that influence them are analyzed in this paper. The big attention is paid to the analysis of the services of the market of EU (as it is one of the most powerful organizations influencing the world's market of services) and Lithuania. According to the data of international organizations, foreign and Lithuanian sources and researches, the elements of impact, the biggest attention is given to the Directive of the European Union on services in the internal market

(COM (2006) 160 final) and its impact to the economic and changes of the market of services in the EU and Lithuania, are revealed and approached.

After making the comprehensive analysis of the international organizations, foreign and Lithuanian sources and researches, Directive of the European Union on services in the internal market and other law's acts, the main problematic spheres of the sector of the services and the tendencies of development in EU and Lithuania are measured. The main problematic spheres both in EU and Lithuania are these: the obstacles for Small and Medium-Sized Enterprises; problems concerned with innovations; the efficiency of the employment; the usage of costs. Despite these problems the author of this paper is providing the possible further development of services of the international market.

The main conclusions of this paper are concerned with the promotion of the services of the international market and the development of the services' market. Regarding the development of nowadays services of the market and the possibilities given by it, the author of this paper supposes that the analysis of this subject is relevant both to the policymakers, that are forming the international politics of trade (particularly giving attention to the promotion of the export of the services), and to the enterprisers that are developing their business, and to the investors as well.